

74585

BARTULOVIĆ

Od Revolucionarne Omladine do Orjune

Istorijat jugoslovenskog
omladinskog pokreta

KNJIGE
ORJUNE

Izdanja Direktoriuma Orjune

SPLIT 1925.

PRVA HILJADA

Izdanja DIREKTORIUMA ORJUNE

Niko Bartulović

Od Revolucionarne Omladine do Orjune

Istorijat jugoslovenskog
omladinskog pokreta

SPLIT 1925.

Splitska Društvena Tiskara (E. Desman)

Izdanja DIREKTORIUMA ORJUNE

Niko Bartulović

Od Revolucionarne Omladine do Orjune

Istorijat jugoslovenskog
omladinskog pokreta

SPLIT 1925.

Splitska Društvena Tiskara (E. Desman)

74585

M. 9. V. 1947/4414

PREDGOVOR

Istorija omladinskih nastojanja pre rata, za vreme rata i posle rata, posao je koji bi zasluživao dugih studija, ljubavi i detaljne obradbe.

Napredna, a naročito revolucionarna nacionalistička omladina, nisu nikad bile partijski organizovane, ko ni Orjuna, i zato svoj rad nisu vešale na veliko zvonu u cilju partizanske reklame, ličnih zasluga itd. To je bio jedan čisti idealni rad, pregalaštvo za ideju, tiho i ponosno stradanje, borba u avangardi, i zato je ostalo nepoznato. Ni Principu, ni Čabrinoviću, ni Endlicheru, ni Jenku, ni njihovim drugovima, nije bilo do parade, već do čina. Ni Šlajpahu, ni Žnideršiću, ni Filipoviću, ni Radojčinu, ni Sijausu, ni Migiću, nikome, ni mrtvim ni živim borcima nije bilo do toga da name-rana na visoka mesta i mandate otkupe svoje stradanje i svoj rad, već do toga da njihova misao dodje do pobeđe. Zato je danas svaka provincijska novina puna »zasluga«, ne samo faktičnih narodnih radenika među političarima, nego i bivših štrebera, švercera, denuncijanata i kukavica, a za nastojanja jedne čitave plejade omladinaca nitko i ne zna. Zato se danas Principa, Čabrinovića, Ilića, Jenka, Endlichera, Mikačića i drugih seća samo Orjuna; zato njihov amanet, čisto i odlučno Jugoslovenstvo, čuva samo Orjuna; zato njihovim putevima u pregalaštvu, stradanju i neinteresovanom radu u Jugoslaviju, kroči samo Orjuna.

I ova knjižica, samo je pokušaj jednog učesnika omladinskog pokreta i Orjunaša, da se — i opet u ime

Orjune! — pokupe i zabeleže slavna i lepa dela Mrtvih Drugova, da se visoko izdignu svetli primeri; da se ustanovi ko je zapravo najviše dao za jugoslovensku misao i koliko je omladina učestvovala u radu za oslobodjenje; da se bar mladima i bar privremeno ostavi neki spomen na događaje i dela, koja sigurno nisu manje spomena vredna od opširnih izveštaja Narodne Skupštine.

Ovaj pokušaj, nije dakle istorija. To su lična sećanja, popunjena sa pričanjima prijatelja i literaturom, koju sam mogao dobiti i koja mi je bila pri ruci. Drugo je, za sada i u žurbi, bilo i nemoguće. Zato bi trebalo duljeg rada i sakupljanja dokumenata, a teško da bi se i onda došlo do potpunosti, kad se radi o pokretu, koji je sve morao da radi tajno, kome je sve bilo zaplenjeno i čiji su mnogi vodje poneli tajnu sa sobom u grob.

Kao stvar, bazirana u glavnom na ličnom sećanju, ova radnja nema ni potrebite jednakomernosti. Događaji i ličnosti, koje su mi bile bliže, obradjene su detaljnije i sigurno vernije od onih sa kojima sam ja lično imao manje veza, pa čak i onda kada su ovi poslednji bili važniji i jači. A mnoge stvari sigurno su i ispuštene, pa tako i po koje važnije ime.

Orjuna će sigurno nastojati, a i ja ću se od srca založiti za to, da se sve to ispravi, te da čim pre bude stručno izradjena jedna tačna istorija omladinskog pokreta i Orjune, na osnovi svih podataka, dokumenata i literature. I zato već sada molim sve prijatelje da, ili meni ili Direktoriju Orjune, saopšte sve omaške koje nadju o ovoj knjizi, da upozore na sve ovdje nespomenute momente, te da nam pošalju dokumente, koje eventualno mogu da dobiju, ili ih imaju kod sebe.

Split, aprila 1925.

N. B.

Napredna omladina

Jugoslovenski nacionalistički pokret u omladini razvio se istom pre balkanskih ratova, ali omladinska nastojanja, koja su dovela do njega, datiraju od mnogo ranije.

Dva momenta su bitna u nacionalističkom pokretu: jugoslovenstvo i revolucionarni nacionalizam. Jugoslovenstvo je došlo, ranije preko Strossmayera, a kasnije preko t. zv. realističkog (kasnije naprednjačkog) pokreta one srpsko-hrvatske generacije koja je došla iz Praga i koju je odgojio Masaryk. Karakteristično je, da je realizam morao ići najpre unatrag da dogje do onog što je za Strossmayera bilo već rešeno. Starčevićanstvo, a naročito frankovština, toliko su bili blata bacili na jugoslovenstvo, toliko ekskluzivizma uneli u odnosu Hrvata prema čitavom ostalom Slovenstvu, da je noya generacija osetila potrebu da preko srbohrvatstva zaspe najpre najteži jaz, a onda da pogje dalje. Jugoslovenstvo se pominjalo više kao oznaka geografskog i kulturnog jedinstva, ali isticalo se u glavnom srbohrvatstvo.

Megjutim, pokret realista bio je odrešito antinacionalistički, obojen po malo sa socijalizmom i sa najjačim težištem u antiklerikalizmu i antitradicionalizmu. Ma da je nacionalistički pokret kasnije najodlučnije ustao protiv toga, moramo danas priznati, da je naprednjaštvo izdržalo time jednu tešku borbu, a u našu korist.

Predrealističko »steklišvo« značilo je, ne samo frazersku učmalost i prazni dogmatizam, već i pogibelj, da se čitava naša politička borba utopi u bezizlaznom i lugjačkom mrcvarenju izmegju »čistih Hrvata« na jednoj strani, i »Slavenosrba« ili »političkih Hrvata, koji se nazivaju Srbi« (stekliške fraze) na drugoj strani. I što je najgore, bio je to zapravo neki »nacionalizam«, ne onaj u modernom smislu reči, ali ipak neki visoki »patriotizam«, lud, samoubijstven, natražnjački, vogjen od fanatizovanih i ako poštenih mediokriteta ili političkih demagoga, sa zaklinjanjem na tradicije, sa fetišističkom verom u pergamene i u zargjale mačeve, sa vojskom seoskih popova u prvim redovima. Antiaustrijsko, revolucionarno i antiklerikalno pravaštvo Starčevića i Kvaternika pretvorilo se u austrijski frankovluk i u klerikalizam Don Ive Prodana.

Iz toga se nije dalo preći odmah u jugoslovenski nacionalizam. Prirodno je to nemoguće. Laž je trebalo najpre porušiti — i to je bio prvi i najsvetiji posao — a onda graditi novu istinu. I realizam je udario. Posve prirodno, da neprijatelja što jače utuče, jurišao je najpre na barjake, na tradicije, na t. zv. svetinje; na sve što je sačinjavalo religiju stekliškog patriotizma. Da otme zavedene mase pravaštvu, udario je na klerikalizam, a da te mase i nečim pozitivnim k sebi privuče, istaknuo je socijalni program i, kao u svakom elanu, pošao i dalje, katkada do čistog socijalizma. Posve prirodno, u borbi je teško odrediti granice, pa je tako i borba protiv tradicija i klerikalizma dovela do toga, da se prešlo u drugu skrajnost: Realizam je pomalo postao pokret fanatika antiklerikalizma, fanatika sitnog rada i ponegde fanatika antinacionalizma.

Kad se pokret po malo pretvorio u »naprednu stranku«, realistička omladina je ostala u kontaktu s njome, ali sačinjavala je ipak deo za sebe. Pomalo

se i ona nazivala sve češće naprednom omladinom, i, uz »Pokret« kao organ stranke, osnovala je pod konac g. 1906. »Hrvatski Djak« kao čisti omladinski glasnik.

Sa »Hrvatskim Djakom« počinje zapravo prvi jači čisto omladinski pokret za okupljanjem jugoslovenske mladeži ili bar za njenim što tešnjim zbližavanjem. Na čelu pokreta stoji **Jurislav Janušić**, jedna od najsvetlijih pojava omladinske istorije i prvi pionir onog samopožrtvovnog, mukotrpnog, ali zanosnog i ustrajnog pregalaštva, koje je kasnije u omladini imalo toliko sledbenika. Potekavši iz pravaštva, Janušić je tim dublje upoznao njegove negativne strane i tim jače se bacio u borbu. »Hrv. Djak« je u glavnom njegovo delo, bar do njegove smrti (16. VI. 1908.), a i posle smrti, njegov je rad davao smer čitavom naprednjačkom pokretu.

Već smo kazali, da je najpozitivnija tekovina naprednjačkog pokreta bila ta, što je protiv ekskluzivnog hrvatstva i srpstva istakao srpsko-hrvatsku slogu i jedinstvo. Ma da pokret nije nikako hteo da bude nacionalistički, ipak je posle prvih negativnih udaraca i rušenja stekliškog patriotizma, ovo jako isticanje srpsko-hrvatskog jedinstva, neminovno vodilo do stvaranja jednog izrazitijeg idejnog i načelnog nacionalizma, uza sva programska opiranja tome.

Pored sve žestoke agilnosti nekolicine na polju realističkog sitnog rada (u »Družbi sv. Ćirila i Metoda«, u akciji za Megjumurje, u analfabetskim tečajevima, itd.), ogromna većina pristaša napredne omladine nije u tome videla razliku izmeđju sebe i pravaštva, već u pitanju nar. jedinstva. I što je važnije, — austrijske i madžarske vlasti takogjer su videle u nar. jedinstvu glavnu oznaku nove omladine, i baš tu su je počele pobijati. Na univerzama izvan domovine, gde je upliv partijskih separatističkih i konservativnih struja bio manji, omladina je osetila da je u prvom redu po-

trebno provesti baš ujedinjenje. Zanimljivo je da je Prag, koji je zapravo izvor našeg realizma, prvi shvatio to da je najrealniji i najpreči posao to ujedinjavanje, i već g. 1903. počinje tamo posao oko približenja srpskih i hrvatskih omladinskih društava. G. 1905. se zaista sastaju »Hrvat« i »Šumadija« u istim prostorijama, a g. 1907. pristupi im i slovenačka »Ilirija«, dakle potpuno u duhu ujedinjavanja svih triju plemena. G. 1908. iznosi Leontić već i predlog da se sva jugoslovenska društva, pa i bugarska »Segjanka«, spoje u jedno društvo »Jugoslaviju«. Za predlog su bili i A. Kramer, I. Lah, B. Vidović i dr. Iste godine, povodom aneksione krize, započinju R. Giunio, Škerović, Zarubica i J. Berković revolucionarnu organizaciju za dizanje pobune u vojsci. U Brnu se pošlo još dalje; tamo već g. 1906. osnivaju jugoslovenski tehničari posve jedinstveno udruženje »Jugoslavija«.

Shvativši pravo stanje stvari i uočivši vrlo dobro otkuda dolazi najveća pogibelj, Austrija je stala da naprednu omladinu proganja. Kada je srpsko-hrvatska koalicija u Hrvatskoj definitivno pobedila madžaronstvo, Madžari su pokušali da je svladaju pomoću Raucha, Friedjungove afere i veleizdajničkog procesa. Omladina, naročito naprednjačka, postavila se u najoštiju borbu proti Rauchu. Rauch je osetio neprijatelja i najljuće strele okrenuo na univerzu. Umirovljenje naprednih profesora i navala bajuneta na djaštvo dovele su do znamenite rezolucije celokupnog djaštva zagrebačke univerze u maju 1907., da se u znak protesta ostavi korporativno Zagreb i pogje u Prag. Tu odluku prihvatili su i djaci koji nisu bili pristaše napredne omladine, naročito t. zv. »Mladohrvati«, i gotovo cela omladina, srpska i hrvatska, koja je pohajgjala zagrebačku univerzu, emigrirala je u Prag.

Meritorno nije ta emigracija donela nikakvih rezultata. Već u oktobru sledeće godine (1908.) celo-

kupno djaštvo konstatira, da se sa emigracijom i štrajkom ne da ništa postići protiv Raucha, i vraća se opet kući, da se licem u lice bori sa neprijateljem. Ali emigracija je donela velike koristi baš na polju zbližavanja i upoznavanja omladine, na polju širenja nar. jedinstva. U Pragu su se naši djaci našli sa Masarykom, Drtinom, Holečekom, Baxom i ostalim prvacima čaške javnosti i, umesto separatističkih i partizanskih tirada što su ih obično čuli od domaćih političara, od njih su čuli u svakoj prigodi samo jedan refren: »Budite složni i jedinstveni, budite radišni i otporni, pa je pobjeda Vaša!« Iz Praga se napredna omladina vratila brojnija i idejno jača, nego što je pošla, a i njen ideološki pravac, posle borbe sa Rauchom, okrenuo se više prema nacionalnom momentu srpsko-hrvatskog jedinstva. »Hrvatski Djak« bio je prešao za vreme emigracije u Prag, a u junu 1908. održao se u Pragu i prvi kongres sveslovenskog naprednog djaštva, kojemu su učestvovali Rusi, Malorusi, Poljaci, Bugari, Česi, Hrvati, Srbi i Slovenci, i na kojemu je Ljubo Leontić držao vrlo interesantan referat o srednjoškolskim organizacijama. Srbi, Hrvati i Slovenci bili su udruženi na kongresu u zajedničku, jugoslovensku sekciju, u koju su nastojali privući i Bugare.

U domovini »Hrv. Djak« nastavlja sa izlaženjem pod uredništvom vrlo agilnog Ivana N. Novaka (Janušić baš u junu 1908. umire). Uz Novaka vrlo živo rade Vladimir Čaldarović, Mijo Radošević, Stjepan Parmaćević, M. Maravić, Ivo Sporčić, Josip Lugarić, Ante Hikec, Hanibal Capponi itd. Organizacije naprednog djaštva šire se po svim univerzama i srednjim školama. Dalmacija je naročito aktivna. Tamo je pojava Smodlakine pučke (demokratske) stranke okupila mahom mlagju inteligenciju u najtešnjoj vezi sa zagrebačkim naprednjacima, i naročito visoko istakla jugoslovenstvo i borbu protiv austrijskog režima. Najbolja

omladina Dalmacije prionula je uz »Hrvatski Djak« i organizirala se u naprednjačke redove. Naročito agilni su bili Matej Koščina, F. Zavoreo, F. Cvjetiša, R. Giunio, Milan Buj, S. Domić, Paško Tomić, F. Bavčević i ost.

Srpska omladina takogjer se živo gibala. Naprednjaštvo kod Srba nije moglo da znači isto što i kod Hrvata, jer nije poteklo iz istih uzroka. Klerikalizam srpski, u koliko i postoji, već po uskoj vezi izmegju narodnosti i religije, nije bio tako pogibeljan kao klerikalizam hrvatski, koji je vodio direktno u Beč i Rim. Zato je srpsko naprednjaštvo imalo odmah više nacionalnu notu, i značilo je zapravo nastojanje, da se nacionalni rad postavi na drugu osnovicu; da se umesto praznog srbovanja, kojemu je glavna bila srpska zastava, zavede jedan realniji rad podizanja narodnog u ekonomskom, prosvetnom i socijalnom pravcu, uvek naravski u nacionalnom duhu, i u užoj saradnji sa hrvatskim masama, koje su isto tako bespravno čamile u austrijskom ropstvu. Srpsko akademsko društvo »Zora« u Beču, bilo je centar te akcije novih Srba, i postavilo se izričito na stanovište nar. jedinstva Srba i Hrvata, te u borbu protiv starije generacije. G. 1910. počinju oni da izdavaju i list »Zoru« štampan ćirilicom i latinicom, u kome saragjuju i Srbi i Hrvati. Iz kruga »Zore« izlaze Vlada Gaćinović, Pero Slijepčević, Luka Smodlaka, Miloš Vidaković, Bogdan Žerajić, Veljko Miličević itd. U »Zori« saragjuje i bodri mlade i Jovan Skerlić. Već od g. 1900. otprilike, nova je srpska generacija gledala u Skerliću jednog od svojih vođa i nitko zaista, ni kod Srba ni kod Hrvata, nije učinio za omladinu i njena nastojanja toliko koliko on, naročito u pravcu narodnog jedinstva. Već g. 1904. Skerlić je organizovao u Beogradu prvi omladinski i književnički kongres jugoslovenski, i od tada je rečju

i perom, u svakoj prilici i u svakom pokretu, bio sav uz omladinu, srbijansku kao i prečansku.

Sa srpskim i hrvatskim naprednjačkim pokretom, razvijao se i slovenački omladinski naprednjački pokret, kojemu je, još više nego hrvatskom, bio glavni momenat antiklerikalizam, slobodna misao i sitni rad; upravo zato što je klerikalizam kod Slovenaca bio daleko jači i pogibeljniji nego kod Hrvata. Narodno jedinstvo bilo je kod slovenačkog omladinskog pokreta najslabije razvijeno; štaviše je imalo odlučnih protivnika, a i ona grupa mlade generacije koja mu je bila sklonija (Vošnjak, Žerjav, Kramer, Knaflič itd.), propagirala ga je u početku više pod vidom slovenske uzajamnosti i sloge, a tek kasnije jedinstva. U ostalom, i srpski i hrvatski omladinci ograničavali su se u početku više na srbohrvatstvo, nego na jugoslovenstvo, puštajući iz vida Slovence. Valjda im se činio zaprekom jezik, ali najverovatnije je, da se htelo najpre svršiti jedno pitanje, pa preći na drugo. Tako n. pr. do 1910. samo u Pragu vidimo Slovence bliže Hrvatima i Srbima, a njihovi naprednjački listovi posve su odeljeni od hrvatskih i srpskih i obratno; dok naprotiv u srpskim saragjuju Hrvati, a Srbi u hrvatskim.

II

Počeci nacionalističke omladine

Naprednjački omladinski pokret, sa »Hrv. Djakom« na čelu, razvijao se uspešno dalje, tako da je naročito u g. 1910., kad mu se pridružila i bečka »Zora«, bio nekako na vrhuncu svoje snage. G. 1909., održao se vrlo uspeli zbor srpsko-hrvatske napredne omladine na Sušaku, a 1911. održan je isto tako važan zbor u Splitu. Posle Janušića, sem Novaka, Radoševića, Koščine, Cvjetiše i već pre pomenutih, javljaju se u pokretu i njegovim glasnicima nova imena, srpska i hrvatska: Dimitrije Mitrinović, Augustin Ujević, Vladimir Čerina, Ljubo Leontić, Miloš Vidaković, Mirko Cvetkov, M. Bartulica, Mirko Korolija, Čiro Čičin-Šain, Oskar Tartaglia, S. Štulhofer, Krunoslav Bego, Niko Bartulović, B. Hlavaty itd. Neki od njih učestvuju u pokretu, naročito primorci i Dalmatinci. Sušak postaje važan centar akcije (list »Novi Život« i klub »Janušić«), a tako isto i Split, uz pripomoć pučke stranke i njenih vogja Dr. Smodlake, Dr. Iva Tartaglie i Dr. P. Grisogona.

Pokret dobija nove ljude, ali pomalo i novi smer. »Zora« naročito ističe nacionalizam i pomalo revolucionarnost. V. Miličević napada oštro u »Zori« parlamentarizam, a V. Krulj podvrgava kritici krivo shvaćeni realizam i traži stvaranje »novog pokoljenja«. L. Vukotić naglasuje srpsko-hrvatski nacionalizam. I u »Hrv. Djaku« g. 1911. piše M. Cvetkov »O našem nacionalizmu«, i veli: »Kad govorimo da smo srpsko-

hrvatski nacionaliste, znači da smo nacionaliste, i ako hoćete fanatični nacionaliste, i da težimo za jednim političkim ciljem«. Čitav je dakle ton drugačiji. Naročito omladina iz Bosne unaša nacionalističkiju i borbenu notu. Posle aneksije, srpska je omladina u Bosni osetila kao nikoja, da se protiv Austrije neda uspeti ni sa parlamentarizmom, ni sa samim sitnim radom, a ni sa patriotskim frazerstvom. Osnutak »Narodne Obrane« u Beogradu i aktivnost grupe oko »Pijemonta«, probudili su još jače nade, koje su aneksijom bile povregjene. Kočićeva »Otačbina« i Radulovićev »Narod« uzeli su jedan izrazito antiaustrijski smer. Kašikovićeva »Bosanska Vila« čini to isto u literaturi, i omladina se odgaja na njima. Skupa sa nekim starijima, posle aneksije i mađarskih antijugoslovenskih ispada, obraća se mlagja generacija i na Evropu, i kroz čitavu omladinu odjekne Björnsonova osuda mađarske bahatosti i muška poruka: »Bez krvi nema slobode; ona se ne dobiva, već se uzima«. Naročito omladina u Pragu (R. Giunio, Lj. Leontić, H. Capponi, Davidović, Peharec, Maravić i dr.) provode jaku organizaciju propagande u stranoj štampi, šalju memorandum B. Björnsonu sa stotinama omladinskih potpisa, angažuju naše i češke starije političare, Masaryka, Supila, Trešića, preko I. F. Lupisa dolaze u dodir sa W. Steedom i Seaton Watsonom, šalju buntovnički proglas na narod u nekoliko hiljada primeraka po celoj zemlji, krstare po Austro-Ugarskoj i po svuda provode organizacije itd. Ta akcija omladine u inozemstvu donela je jugoslovenskoj nacionalnoj borbi neprocenjivih koristi, i za onda i za kasnije. Ona je po prvi put slomila bajku o mađarskom »liberalizmu« i upozorila Evropu na prilike u Austriji. Žerajićev atentat na generala Varešanina, g. 1910. u Sarajevu, bio je prvi aktivni ispad nove nacionalističke orijentacije, koja se budila i koja je imala uskoro da zahvati svu zemlju. »Mlada Bosna«, u

kojoj se kupe Vlada Gaćinović, Pero Slijepčević, Miloš Vidaković, Bora Jeftić, Gjorgje Pejanović, Žerajić, i onda svi kasniji atentatori: Princip, Čabrinović, Gra-bež, Danilo Ilić i ostali, — ta »Mlada Bosna« odušev-ljena je Žerajićevim atentatom i njegov grob postaje im Meka i poticaj za nasledovanje. Ma da u početku gotovo samo srpska i premalo srpskohrvatska, »Mlada Bosna« je u biti najnacionalističkija, i njen uticaj na evoluciju celokupne omladine vrlo je velik.

Kao što smo već kazali, Dalmacija i primorje uopšte, počinju oko g. 1910. da vode jednu od glavnih reči u pokretu. Sem kluba »Janušić« na Sušaku, Supi-lov »Novi List« okuplja oko sebe nekoliko mlagjih lju-di (Jutrišu, Baričevića itd.), koji pretvaraju pomalo list gotovo u omladinski glasnik. Naročito prof. Lekče-vić i Ivan Endlicher vrlo živo deluju na Sušaku, a uz njih Ivo Orlić, Tomašić i drugi. U Dalmaciji se agil-nošću i borbenošću ističe Vladimir Čerina, a uz njega Ujević i M. Bartulica. Oni skupa sa svojim prijateljima tvore već diferenciju prema službenim starijim na-prednjacima, Koščini, Zavoreu, Cvjetiški itd. Oni su temperamentniji, antiparlamentarci i odrešiti revolu-cionarci, i ako još uvek nisu službeno nacionalisti. Če-rina g. 1911. osniva u Zagrebu »Val«, vrlo borbenu omladinsku reviju, koja znači veliki korak u naciona-lističkom smislu, nasuprot »Hrv. Djaku«, koji te iste godine (1911) prestaje da izlazi. Sve je to još uvek pod naprednjačkom firmom, ali oseća se da to nije više isto, da se nešto novo formira, i da se mora povući granica.

Prva počinje da je povlači bečka »Zora«. G. 1911. u decembru, održala je »Zora« svoju glavnu skupštinu u Beču, kojoj su pristupili svi već nacionalistički ori-jentirani omladinci Srbi i Hrvati, iz Beča, Praga i ostalih univerza. Na toj skupštini zaključeno je stva-ranje prve formalno organizirane nacionalističke gru-

pe pod nazivom »Srpskohrvatska nacionalno-radikalna omladina«, kao i preseljenje »Zore« iz Beča u Prag, gde je imala da od sada izlazi kao glasnik nove formacije. Tim je već u srpsko-hrv. naprednoj omladini izveden, ne samo rascep, nego zapravo i početak likvidacije. »Hrv. Djak« je prestao da izlazi, a Čerinin »Val«, dok je izlazio, značio je već otvoreni nacionalizam. Aktivnije, borbenije i mlagje djaštvo spontano se opredeljivalo za »Zorinu« orijentaciju, a naprednjačku zastavu pokušalo se spasiti i obnoviti sa nešto izmenjenim nazivom »Hrvatsko-srpske radikalno-napredne omladine«, koja odluči takogjer izdavati svoj organ u Pragu, sa imenom Čerininog »Vala«, ali bez Čerine, koji nije hteo da stupi u redakciju. »Zoru« potpisuje Rudolf Giunio, a u njoj rade Gjuro Ostojić, Ljubo Leontić, Dušan Krulj, Kecmanović, Buj M., J. Miodragović, Gj. Orlić, M. Korolija, Veljko Petrović i dr. »Val« potpisuje redakcioni odbor, sastavljen od F. Cvjetiše, J. Čurina, M. Sladoljeva i drugih. Ostaci napredne omladine organiziraju se u klubove »radikalno-napredne« a novi nacionaliste istom se okupljaju i upoznavaju. Za naprednjake vojuju još uvek njihove lepe tradicije, i mnogi još ostaju tamo, koji su u duši već prošli nacionalističku evoluciju. »Zora« ističe jugoslovensku zajednicu i hoće nacionalizam pre svega, dok se ne izvojsiti sloboda. »Val« naprotiv ističe kulturnu borbu i antiklerikalizam pre svega. Bilo je i pokušaja da se omladina ujedini. N. Bartulović započeo je bio u Supilovom »Novom listu« kampanju sa serijom članaka, za kompromisno rešenje na bazi nacionalizma, koji je naročito u ropstvu primaran, ali koji ne isključuje ni kulturnu borbu. Obe struje su se tome oprle, a naročito H. Capponi. I »Zora« i »Val« izlaze paralelno g. 1912. u Pragu i bore se svaki za svoje stanovište. Nastojanjem dr. Leontića radilo se ozbiljno na koordiniranju u radu ovih dviju grupa, a kasnije

na fuziji »Vala« i »Zore«. Pod predsedanjem dr. Leontića održato je nekoliko sastanaka na kojima se raspravljalo o tim pitanjima i konačno došlo do usvajanja zajedničkog programa i do osnovice za fuziju. Članak »U redove« dao je tome izdažaja, a »Jugoslavija«, koja je izašla tek 1914., i nije drugo nego plod toga nastojanja i ostvarenja gornjih zaključaka. »Zora« je vrlo borbena. Dr. Ljubo Leontić poziva nacionaliste »U redove!«, i oštro istupa protiv parlamentarne borbe naših stranaka, koje time samo zavaravaju i uspavljaju narod. Narod treba da uvidi da od Austrije ne može dobiti ništa, pa da se probudi! »Slobode nam se hoće, a ne ovog ropskog i podlog života«. Gjuro Ostojić piše o dužnostima nacionaliste, a Mirko Deanović o talijanskom nacionalizmu. (Ovde se mora napomenuti, da su talijanski i francuski nacionalistički pokreti mnogo delovali na stvaranje našega. V. Čerina je mnogo stao pod uplivom Scipia Sighela, kojega je prevagjao i M. Nani, a A. Ujević pod uplivom Barrésa).

»Zorinom« pokretu pomagali su u mnogočem i dogagjaji u Hrvatskoj i u Bosni. Posle Raucha te veleizdajničkog i Friedjungovog procesa, čini Austromadžarska nove pokušaje da slomi Jugoslovene. Početkom g. 1912. dolazi u Hrvatsku Čuvaj sa upustvima da skrši narodni otpor, da razdvoji Hrvate od Srba i da prignječi i jedne i druge. Omladina je sva uz udruženu opoziciju, a protiv Čuvaja i njegovih pomagača, frankovaca i mađžarona. U tome su se složili nacionaliste sa naprednjacima, Mladohrvatima, pa čak i sa klerikalcima. Na velikoj omladinskoj skupštini protiv Čuvaja, u Zagrebu, 3. februara 1912., govore najborbenije nacionalisti Oskar Tartaglia i B. Kjurina, a uz njih starčevićanac J. Baričević (kasnije nacionalista). Čuvaj hoće da silom predobije omladinu, ali omladina zaposedne sveučilišnu zgradu, pa u borbama sa policijom dogje i do krvi. Omladina se tad

obraća na Evropu. Masaryk razvija najživlju agitaciju među jugoslovenskom omladinom. Prag, Beč, Ljubljana, Split i Sarajevo odazivaju se ostrim omladinskim demonstracijama, a u Sarajevu prvi put složno istupaju djaci Srbi, Hrvati i Muslimani udruženi u Jugoslovenstvu. Vojska i policija puca na omladince, i nacionalista Musliman Salim Agić biva ubijen (21. II. 1912.). Na glas o njegovoj smrti omladina razvija još jaču akciju u Zagrebu, a u čitavoj zemlji celokupna srednjoškolska omladina štrajkuje i demonstrira. U Dubrovniku, gde je već Dušan Milaš odlično organizirao omladinu, drži Leontić impozantnu djačku skupštinu (na kojoj učestvuju čak i dojučerašnji frankovci i srpski ekskluziviste) i propagira ujedinjenje na nacionalističkoj bazi. U tom cilju polazi i u Kotor i u Split, gde je omladina već živo istupila. Nacionalizam raste i Austrija to vidi. Započnu progoni, naročito na Sušaku, gde je omladina vrlo borbena. Ali što je važno, i Beograd progovara (Mirković, Nikola Antula, Bogdanović, Pavlović, Aćimović, Pantić, Sokić, Simić, Božić, Hasan Rebac i dr.), a to znači novi dobitak za nacionalistički pokret: Piemont i njegova prestonica su uz nas! U martu g. 1912. priregjuje ujedinjena omladina pred knez Mihajlovim spomenikom miting protiv Cuvaja, koji je uspeo izvanredno. Jedan nacionalistički govornik poziva omladinu da pogje stopama Bogdana Žerajića. Augustin Ujević, burno pozdravljen, govori u ime omladine iz Zagreba, a Beograd kliče: »Živela slobodna Hrvatska! Živelo srpsko-hrvatsko jedinstvo!« Zagreb to zna da ceni. Omladina sva oduševljena hoće da se zahvali Beogradu i priregjuje odmah znameniti i veličanstveni izlet celokupnog djaštva iz Zagreba u Beograd i Kragujevac, koji se pretvorio u pravi trijumf jugoslovenskog narodnog jedinstva.

Sve to ide u prilog nacionalističkom pokretu. U Beograd polaze, uz nacionaliste, ne samo naprednjaci, već i »Mladohrvati«, i neki klerikalci, i mnogi od njih se vraćaju kao nacionalisti. I to što Cuvaj postaje komesar, obustavlja ustav (3. IV. 1912.), i započinje sa progonima omladine, samo jača nacionalističku revolucionarnu struju. Vogje omladine bivaju prognani iz Zagreba, a među njima, kao jedan od najagilnijih, Oskar Tartaglia. No omladina se neda. Luka Jukić, omladinac iz Bosne, prvi puca na Cuvaja 8. juna 1912., a student Ivan Planinšćak vrši isto tako neuspeli atentat na Cuvaja 31. oktobra iste godine. Prešlo se dakle na akciju, terorističku i revolucionarnu, u ime nacionalne slobode. Uz Jukića, kao saučesnici u atentatu bivaju zatvoreni omladinci A. Cesarec, Dušan Narančić, Gjuro Cvijić, D. Bublic, Kamilo Horvatin, F. Neidhardt, R. Horvatin, Roman Horvat, V. Badalić, S. Galogaža, V. Dolenc i J. Šarinić. Policija njuši već da to nije nešto slučajno, da su atentati plod organizovanog jednog raspoloženja i stade da proganja omladinu na svim linijama. U Zadru zatvara djake Alfirevića, Filipića i Antu Ćurina, a u Sušaku, u Sarajevu, Splitu i Pragu obavlja premetačine kod djaka i zatvara ih takogjer. Omladina se međutim sva otvoreno solidariše sa Jukićem. U Splitu izlazi »Sloboda« sa crvenim slovima, glorificirajući atentatora. U Šibeniku i »Naprednjak« izlazi u crvenomu sa pesmom »Slava Tebi Ele Jota« (Slava tebi, Luka Jukiću), dok u gradu i okolici počinju ovom prilikom prvu protuaustrijsku agitaciju Bartulica, rođjaci Ćiro i Grgo (za vreme rata ubijen od austrijskog žandarma na frontu u Galiciji) Čičin-Šain, Rajević, i drugi. U Pragu omladina šalje Cuvaju preporučeno pismo sa 270 originalnih omladinskih potpisa, u kojem se otvoreno izražava solidarnost sa drugovima i poziva Cuvaja da napusti svoje mesto, jer će omladina u nepomirljivoj borbi s kome-

sarom i njegovim pretpostavljenim, obračunati i s njim i s njima. Od sela do sela, od grada do grada polaze omladinci, sakupljaju priloge za Jukićevu mater i drže govore o njemu. Duh otpora i otvorene mržnje protiv Austrije širi se posvuda, pa zahvaća već i najšire slojeve. U Sarajevu ponovno ujedinjena omladina srpsko-hrvatska izlazi na ulicu, i »Mlada Bosna« stupa sa svim svojim elanom u kolo ostale jugoslovenske omladine. Gaćinović, Princip i Danilo Ilić odluče takogjer da ubiju generala Potioreka, i Danilo Ilić prihvati se posla, ali ne uspe. Praška »Zora« posvećuje čitav trobroj Jukiću. Pod dojmom novih dogagjaja bi zaključena fuzija »Zore« i »Vala«, ali megjutim oba lista moradoše prestati.

III

Ujedinjena nacionalistička omladina

Akcijom »Zore« učinjena je prva formalna afirmacija nacionalista, ali organizacija nije još provedena. Ma da daleko manje aktivni, naprednjaci su bili još uvek bolje organizirani od nacionalista. Naprednjaci su imali stare svoje organizacije i nastojali su da ih bar formalno održe, a nacionalistima je trebalo stvarati nove, a to je bilo teže. Već po svojoj orijentaciji oni su bili manje disciplinovani i više skloni akciji nego formalnom organiziranju, a sem toga, i vlast im je smetala. Kad je već diferencija nastala, posve jasno, da su i Cuvaj i Potiorek i Attems (namesnik Dalmacije) ragje trpeli manje zlo (naprednjake, koji su bili za legalnu borbu i evoluciju), nego nacionaliste, koji su bili otvoreni revolucionarci. Osobito posle Jukićevog atentata i komesarijata, nije se moglo ni pomišljati na javne nacionalističke organizacije. Ostalo se većinom kod toga, da su nacionalisti bili članovi i obično sačinjavali veliku većinu u naprednjačkim organizacijama, i preko njih radili.

Takovo je stanje bilo, kad je sazvan na Rijeci sastanak odaslanika srpsko-hrvatske napredno-radikalne omladine, na 1. septembra 1912. Drugi se sastanak, ni pod drugom firmom, nije mogao sazvati, jer nacionalno-radikalna omladina nije ni bila provela organizaciju. Na sastanak su došli delegati sa svih univerza, te iz svih većih gradova i mesta domovine. Odmah na početku zbora iznose V. Čerina i O. Tartaglia, u ime

nacionalista, predlog, da celokupna omladina prihvati program beogradskog kluba »Narodno Ujedinjenje«, kao svoj program, te da se nazove »Ujedinjena nacionalistička omladina«. Naprednjaci se odlučno usprotivše tom predlogu. Oni su bili odlučno za legalnu borbu i upozoravali da se ne prelazi na naglosti, osobito posle Čuvajevih progona. Pod dojmom dogadjaja, mnogi delegati pristadoše uz naprednjake, a budući da su organizacije formalno bile ipak u njihovim rukama, oni su i poslali na zbor svoje ljude. Sem toga, bilo je i nekih ličnih afera koje su ometale rad. Tako sa većinom glasova bi odbiven predlog nacionalista. Nacionalisti tada izjavljuju da istupaju kao posebna grupa i nacionalistički delegati (većinom iz Dalmacije i Primorja) održali su još istoga dana svoj prvi sastanak na Rijeci. Na tom sastanku bi zaključeno osnivanje **»Ujedinjene nacionalističke omladine«**, na programu kluba »Narodnog Ujedinjenja«, a Čerina i Tartaglia, u ime drugova izdavaju »Izjašnjenje«, u kome se izjavljuju »za nacional. ponos i za borbu«, i pozivaju omladinu »na novu borbu i nova osvajanja«. »Radikalno-napredni« delegati ostadoše da zboruju, ali se razigjose, ne svršivši ništa, pa od tada uopšte ne daju jačih znakova života, niti imaju svojih listova.

Naprotiv nacionalisti stupaju tek sada u fazu intenzivnog rada. Čerina i Tartaglia, pošto su organizirali Split, polaze odmah u Dubrovnik i tamo ujedanju celokupnu omladinu, koja izdaje novi proglas, pod naslovom »Ujedinimo se!« (16. IX). Ujević, koji odmah pristaje uz nacionaliste, vraća se iz Beograda, biva uapšen u Zemun, a onda dolazi u Split, i uz Čerinu, preuzima vodstvo pokreta. Organizirana omladina Dalmacije upućuje onda zajednički proglas pod naslovom »Ujedinjenjem k Oslobođenju!« (4. X.), koji potpisuju Aug. Ujević, V. Čerina, O. Tartaglia, N. Bartulović, B. Monti, Mil. Bartulica, Dinko Kargotić, Jerko

Matošić, Vlade Matošić, Marin Tartaglia, Mile Tomaseo, Ljubo de Marchi, Ivan Bego, Jure Vrcan, I. Bošnjak, Mirko Buić, Jerolim Miše, V. Petretić, Juraj Tadić, Petar Sabić, M. Iveta i M. Masovčić. Svi ti proglašeni izlaze obično u splitskoj »Slobodi«, organu Smoldakine pučke stranke, koju od 1. X. 1912. uređuje nacionalista Oskar Tartaglia, u Supilovom »Novom listu« na Rijeci, u šibenskom »Naprednjaku«, i ostalim listovima. Šibenski »Naprednjak« dolazi, posle zбора na Rijeci, odmah u ruke nacionalista. M. Bartulica preuzima uredništvo, daje mu geslo »Nejunačkom vremenu u prkos!« i pretvara ga u zvanični glasnik omladine. U njemu saraguju, sem Bartulice, Ujević, Čerina, Bartulović, Miše, Čičin-Šain, Nani, Mitrinović i ostali. »Naprednjak« je veoma borben, ali je redovito proganjan od vlasti i pljenjen. Na omladinu vrši veliki uticaj, pa i sam Jovan Skerlić piše o njemu najpovoljnije.

Megjutim, sprema se balkanski rat. Na 1. X. balkanske države mobiliziraju, a već na 8. X. Crnogora navešta rat i borbe započinju. Nacionalistička omladina likuje. »Sloboda« donša članak »Jugoslovenski rat«, potpisan od »Jugoslovenskog nacionaliste«. U Zadru, Splitu i Dubrovniku omladina priregjuje zanosne manifestacije Crnogorcima, koji su na prolasku za domovinu da se bore. Čitavo gragjanstvo učestvuje. Policija zatvara omladince i diže optužnice radi velezdaže, uvrede veličanstva itd. (proti Č. Jedlički, L. Košanu, L. Petriću, P. Fabrisu i dr. u Splitu), ali sve zaludu. Sa poredama na Kumanovu i drugde zanos samo raste. Čerina je u Beogradu, a Ujević i Tartaglia u ime omladine telegrafski čestitaju iz Splita Pašiću i »klanjaju se osvetnicima Kosova i stvoriteljima Jugoslavije«. R. Giunio i B. Vurdelja obilaze univerzitate da organizuju dobrovoljačke ekspedicije. Dobrovoljci iz redova omladine polaze u Beograd. Austrijska policija vraća ih, ali neki ipak prodiru i tuku se ju-

nački (Ante Vrean, Gjuro Kluić, N. Caput, Raspor, Branisavljević, Maškarić i dr.). U Zagrebu omladina stvarala komplot za oslobogjenje Jukića, a Jukić u samom zatvoru kuša dići pobunu. Slede ponovno uapšenja. Ujević biva drugi put zatvoren u Zagrebu i teško maltretiran.

Balkanski ratovi i veličanstvene pobede Srba nad Turčinom, dali su najbolje sredstvo agitacije nacionalističkoj omladini. Njena parola je bila: »Hoćemo potpuno oslobogjenje i ujedinjenje!« Bilo je jasno, da to znači slom Austrije, a pre balkanskih ratova to je čitavoj starijoj generaciji, širokim masama, pa i naprednoj omladini bila skrajna utopija! Mala, predkumanovska Srbija, da sruši Austriju! Nacionalisti su i u to verovali — snagom Srbije i snagom unutarne revolucije. Megjutim, primer gde je Srbija sa saveznicima srušila Tursku, bio je od neprocenjive vrednosti za nacionalističku tezu. Nacionalisti su, da predobiju mase, kovali u zvezde srpska junaštva, srpsku vojsku i srpske političare. Zaveo se jedan kult svega što je srbijansko, i mase su počele da taj kult prihvataju. Nacionalisti nisu to radili iz naivnosti, već iz verovanja, svesno, imajući cilj pred očima. Stariji političari, pa i oni koji danas igraju velike uloge, gledali su sa skepsom na sve to i mislili da drugog rezultata to neće imati, sem tamnice za vetrogonje. Ali omladina je silom i njih terala u borbu. Gospodar ulice, gospodar širokih raspoloženja, nisu bili ti političari, već omladina. Ona je stvarala »štimunge«, izazivala namerno incidente, organizirala demonstracije, palila austro-ugarske državne zastave, dizala javno mišljenje, i stariji su morali da je slede. Tako je mnogi naš stariji političar napravio ovu ili onu lepu gestu samo zato, jer ga je omladina stavila pred gotov čin sa svojom bezobzirnošću i radikalizmom.

Prvi hitci balkanskog rata probudiše i omladinu u Sloveniji. Još pod firmom naprednjaštva, ali već posve u nacionalističkom duhu, kao imitacija zagrebačkog »Vala«, poče u oktobru g. 1912. izlaziti u **Ljubljani** »Preporod«, organ »jugoslovenske napredne omladine«. List je odmah skrajno nacionalistički i integralno jugoslovenski, te silno oduševljen za Srbiju. U prvom redu donáša znamenitu Župančičevu pesmu »Kovači«, koju prenašaju svi nacionalistički glasnici. Oko lista se kupe braća Vladislav i Frane Fabjančić, August Jenko, braća Juš i Ferdo Kozak, Janže Novak i dr. Od starijih ih podupiru Dr. Ivan Oražen, Dr. Ivan Lah, Dr. Drago Marušić, a naročito pionir novog slovenačkog jugoslovenstva, Milan Plut. Agitiraju i organiziraju. Braća Fabjančić, Jenko i Novak fanatici su ideje i putuju neumorno od sela do sela, od grada do grada, šireći propagandu. Novak se baca na Goricu i Trst, i organizira ih odlično. Jenko i Fabjančić polaze po Jugoslaviji, dolaze u Dalmaciju, dogovaraju se sa Čerinom, Ujevićem i Bartulovićem, pa onda prelaze u Sarajevo i hvataju veze sa »Mladom Bosnom« i sa terorističkim kružocima. U »Preporodu« se takogjer ističe nacionalističko geslo »Da mre, ko hoće da živi!« Jenko je dubok ideolog, sav zanesen, a Vl. Fabjančić pun volje za rad.

»Preporod« vrši svoju zadaću odlično. U martu 1913., ispušta oznaku »napredni«, te postaje i formalno čistim nacionalističkim glasilom. Od Srba i Hrvata u njemu saragjuju Bartulica, Mitrinović, Bartulović i dr. Biva redovito plenjen i proganjan. Novak preko »Preporoda« organizira »Ferijalni Savez«, koji je samo sredstvo za širenje nacionalističke propagande. Stariji političari, pa i liberalci, svi su proti »Preporodu«, no to ga samo jače bodri. Istom kada su u julu 1913. bili urednici zatvoreni, list prestaje.

Septembar g. 1912. doneo nam je još dva nacionalistička lista: »Srpsku omladinu« u Sarajevu i »Novog Srbina« u Somboru. »Srpsku Omladinu« izdavao je Smailaga Čemalović, a uredjivao Gjorgje Pejanović. Oko nje se kupila »Mlada Bosna«: Pera Slijepčević, Borivoj Jevtić, Ljuba Mijatović, Gjuro Ostojić i dr. U njoj saragjuju i nacionalisti iz Dalmacije. Osobitu brigu posvećuje »S. Omladina« nacionalnom vaspitanju muslimana, pa okuplja oko sebe Mehmeda Jilidžića, Hamida Svrza i dr. Čitav jedan broj posvećuje rano preminulom Osmanu Gjikiću, koji je prvi započeo da nacionalno vaspitava muslimanske široke mase i da ih prosvetno diže. »Srpska Omladina«, koja je za kratko vreme obustavljena, odlučno traži vršenje nacionalne dužnosti akcijom, i sprema teren za dogagjanje, koji će kasnije doći. U Bosni je, za vreme balkanskih ratova, omladina tako živo radila u nacionalističkom smislu, da je Austrija, da bar donekle kontrolira njihov rad, uvela za djake uniforme. Kad ni to nije pomoglo, stala je da ih proteruje iz škola, te da diže protiv njih sudbene procese. Mladi gimnazijalci i preparandisti bili su izloženi najvećem teroru. Tada dolazi i do znamenitog procesa protiv djaka Draga Ljubibratića i Miloša Pjanića radi bunjenja i širenja beogradskog nacionalističkog »Preporoda«.

»Novi Srbini« počinje da izlazi u Somboru, a nastavlja u Pančevu. Uregjuje ga Vasa Stajić, uz Skerlića, najveći prijatelj omladine među starijom generacijom. Dok je Skerlić bio ideolog i delovao na omladinu više pisanim svojim radom, Stajić je bio više propagator i tražio je lični kontakt sa omladinom u neprestanim putovanjima, predavanjima, dopisivanju i organiziranju. On se sav predao pokretu nacionalističke omladine, i »Novi Srbini« imao je da i u Vojvodini odgoji novu generaciju, smionu, ponosnu i nacionalnu. »Antologija nacionalne poezije«, koju je »Novi

Srbina« izdao, imala je živ uticaj na sve omladinske krugove. I u Beogradu nacionalistička omladina pokreće dobro uregijivani »Preporod« (»Napredak«), koji je, radi balkanskog rata, posle dva broja, prestao.

Posle sastanka na Rijeci uradilo se dakle mnogo, ali i opet se nije provela uredna organizacija. U oduševljenju balkanskih pobeda ljudi su samo radili i agitirali, a zaboravljali su na formalno organiziranje. Sem toga, izmeđju svih ovih nacionalističkih grupa u pojedinim krajevima nisu postojale ni zgodne veze. U samom vodstvu, koje se okupljalo u Dalmaciji, dolazilo je do nesuglasica. Čerina, veoma temperamentan i svojevolan, došao je u lični sukob sa većinom ostalog vodstva, pa je početkom g. 1913. napustio Dalmaciju i pošao u Beograd. Vodstvo je uvigjalo da ne može više tako dalje, tim pre što se nije više ni znalo tko je u tom vodstvu; kako se osećala potreba rada, naročito, kad je usled skadarskog pitanja bio zaoštren odnos izmeđju Austrije i Srbije, bio je sazvan sastanak delegata ujedinjene nacionalističke omladine, i to u Splitu, dne 16. III. 1913.

Prilike su tada u Splitu bile tako teške, da se sastanak nije mogao održati javno, već tajno u podrumu kuće Tartaglia. Učestvovao je lepi broj delegata, od kojih se sećam Ujevića, Bartulice, Tartaglie, Dušana Milaša, Endlichera, Jenka, Jerka Čulića, A. Farčića, R. Matulića, Vl. Matošića — što ja znam —, a došli su delegati gotovo iz svih krajeva domovine. Sastanku je predsedao Bartulović. Najvažnije je bilo to, da su sastanku učestvovali i delegati napredno-radikalne omladine u Dalmaciji (mislim Krunoslav Bego i I. Jelavić), koji su u ime svoje grupe izjavili da stupaju u nacionalističku omladinu, te je tim naprednjačka grupa bila konačno likvidirana. Izabrano je novo vodstvo, koje se držalo tajnim, a zaključeno je da »Naprednjak« prestaje biti organom pokreta i da se u Splitu ima osno-

vati novi list, koji će više odgovarati intencijama omladine. Naročita je briga bila posvećena revolucionarnoj propagandi u narodu, a osobito u vojsci.

Ujević i Bartulica ostadoše u Splitu da rade i osnuju list, Endlicher pogje na Sušak, gde razvija živu delatnost, a Bartulović dobi mesto suplenta na gimnaziji u Kotoru, gde je baš tada svaki čas imao da se čuje prvi top. Ostali delegati, kao i omladina uopšte, rastrkaše se posvuda, i svim mogućim sredstvima raspiruju mržnju na Austriju i agitiraju za Srbiju. Mnogi od omladinaca bili su i mobilizirani, pa u vojsci samoj nastavljaju radom. Ta agitacija ubrzo donosi velike plodove. Voska na granici, u Bosni i Hercegovini, u Sinju i u Boci postaje leglo revolucionarne propagande. Uz školsku omladinu rade težaci, radnici, — svatko! Općenita je parola bila: dogje li do rata, uskratiti poslušnost i prebeći k Srbima! I da je onda došlo do rata, u onom raspoloženju, posle velikog oduševljenja za balkanske pobeđe, revolucionarna delatnost u austrijskoj vojsci bila bi daleko veća, nego što je bila g. 1914., pošto je Austrija bila uspela da protuakcijom frankovaca i klerikalaca, a naročito insceniranim ža-lovanjem za poginulim Franzom-Ferdinandom i njegovom »osirotelom decom«, paralizira akciju nacionalista i iznenadi ih naglim ratom.

Pripreme oko izdavanja lista u Splitu tekle su sporo radi prepreka vlasti. Još 4. maja, pre no što je list izišao, uapšeni su glavni urednici Ujević i Bartulica, posle jednog predavanja u Pučkoj Štionici. No omladinu to ne smete. List svejedno izigje na 8. maja pod naslovom »**Ujedinjenje**«, a potpisuje ga radnik Srećko Rožić. Uredništvo preuzima Jerko Čulić, a u listu pišu Ujević, Bartulica, Bartulović, Jevtić i dr. Ujedno se nastavlja sa izdavanjem »**Biblioteke za Naciju**«, koju uređjuje Bartulica. Kao prvi svezak izlazi Čerinin »Beograd bez maske«, drugi »Pesme« Milivoja Pavlo-

vića, a treći jedan članak Rene Pinona o Jugoslovenima. Brošure su uvek napola zaplenjene. Kao četvrti svezak bila je već najavljena Bartulovićeva brošura o Slovencima, ali onda je biblioteka zabranjena. »Ujedinjenje« izdaje u 10.000 komada praktični letak »Učimo ćirilicu«, koji se deli besplatno i silno pomaže propagandi. No već kad je izišao drugi broj »Ujedinjenja«, policija ga zapleni, stade da zatvara čak i one koji su ga čitali, a u prvom redu J. Čulića, Rožića i Mandića i zabrani mu izlaženje. Radi »Ujedinjenja« državni tužilac podiže optužnicu protiv Ujevića, Bartulice, Čulića, Ante Mikačića i Rožića i svi bivaju osugjeni. Ujević i Bartulica proveli su četiri meseca u zatvoru i tek na 4. oktobra su pušteni.

No omladina, uza sva ta progonstva, ne popušta. Ne imajući svog lista pomaže se sa »Slobodom«, koju od oktobra 1912. uređjuje nacionalist Tartaglia. Približuje se godišnjica Jukićevog atentata, i Jerko Čulić putuje u Peštu, da tamo potajno dade tiskati revolucionarne letake pod naslovom »8. juna 1912.«, i vešto organizira pomoću studenata, težaka i radnika njihovo raspačavanje u narodu. Radi tih letaka uapšeni su i osugjeni u Splitu težaci braća Petar i Pave Šegvić, tipograf Sotirović, O. Tartaglia i mnogi drugi. Pooštravaju se osude radi demonstracija na 3 i 4 mjeseca (Gjordi Matošiću, Vrcanu i dr.), a u Ljubljani policija obustavlja »Preporod« i zove urednike pred sud.

U julu 1913. opet se sastaju u Splitu Ujević, Čerina, Bartulović, Čulić, Tartaglia, J. Miše i drugi nacionaliste i pokreće se pitanje novog glasnika. Zaključilo se da su prilike za izdavanje najpovoljnije u Ljubljani, i tamo da se mora osnovati novi zajednički glasnik za svu omladinu. Kao delegat putuje Bartulović u Ljubljanu (na Rijeci se sastaje sa Lekčevićem, Endlicherom i drugovima) i u dogovorima sa Fabjančićima, Jenkom, braćom Kozak i Novakom bi zaključeno izda-

vanje »Glasa Juga«. No izdavanje i opet odocni i otegne se sve do g. 1914.

Megjutim prilike u Hrvatskoj se menjaju. Cuvaj odlazi i komesarom biva imenovan Skerlec (23. jula). Koalicija ga prima prijateljski i traži da bude uspostavljen ustav. No omladina više ne može da bude kompromisna. Omladinac **Stjepan Dojčić** dolazi iz Amerike da ubije Skerleca i puca na njega 18. augusta 1913. ranivši ga u ruku. Omladina slavi Dojčića i ogorčena je na prvake koalicije, koji izjavljuju žaljenje Skerlecu. Dojčić biva osugjen na 16 godina tamnice, a omladina demonstrira. U Novom Sadu biva uapšen Vasa Stajić radi »Novog Srbina«, ali list i dalje izlazi.

I omladina u inozemstvu počinje da se okuplja tada već na bazi jedinstva. Pariški studenti, Srbi i Hrvati, osnivaju »Zoru«, a u Ženevi počinju srpskohrvatski omladinci da izdavaju g. 1913. i zajednički svoj list na francuskom jeziku »Union«, čiji je urednik Miloš Stanojević. List raprezentira dostojno omladinu pred Evropom i tumači joj težnje za ujedinjenjem i oslobogjenjem. U uvodnoj reči list veli: »Mi počinjemo sa snovima, idejama, a možda i utopijama. Da bi smo došli do svojih ciljeva, treba savladati sve što izgleda nesavladivo!« U »Unionu« pišu: M. Tadić, D. Antonović, M. Antić, te Jovan Cvijić i dr.

IV

God. 1914 - Ujedinjenje celokupne omladine

Posle izlaska iz tamnice, Ujević i Bartulica su bolesni. Da dogju u kontakt sa nacionalističkim krugovima u Srbiji (naročito sa »Narodnom Odbranom«, koja je među omladinom bila veoma cenjena i imala mnogo članova), oni polaze u Beograd, a Ujević nakon kratkog vremena i u Pariz. Iz Beograda Bartulica vrlo marljivo dopisuje u »Slobodi« i splitskoj »Zastavi«, a tako isto i Ujević iz Pariza. »Zastavu« je početkom 1914. pokrenuo u Splitu Oskar Tartaglia, kao »glasnik neodvisnog javnog mišljenja«, ali u stvari je to čisti i to veoma borbeni nacionalistički list, koji je mnogo uticao na formiranje raspoloženja u Dalmaciji. U »Zastavi« pišu Tartaglia, Bartulica, Ujević, Bartulović, Jaša Grgašević, Marjanović, Dr. B. G. Angjelinović, Maja Nižetić (kasnije žena J. Čulića) i dr. — Bartulović publicira čitavu seriju članaka »Onima koji dolaze«, koji su imali da budu idejni i praktični »vademekum« omladine, a rat je obustavio njihovo preštampavanje u posebnu knjigu. »Zastava« je izišla sa otvorenim geslom: »Budimo neprijatelji neprijateljima našim!«

Redakciju »Slobode« koju je nekoliko meseci pre ostavio O. Tartaglia, preuzima početkom 1914. Niko Bartulović, pošto mu je od vlasti oduzeto mesto nastavnika na gimnaziji u Kotoru. I »Sloboda« ide čisto nacionalističkim pravcem, a u tome je ne smeta ni vodstvo Pučke Stranke, sastavljeno sve od vrlo nacionalnih ljudi. Apsolutizam i teror poznatog okružnika

Szilvasa u Splitu udara nesmiljeno na »Slobodu« i na »Zastavu«, ali one neustrašivo i paralelno rade u istom pravcu. Inače vogjenje pokreta u Dalmaciji dolazi, pored Tartaglie, Bartulovića, Čulića itd., u ruke vrlo agilnih i novih ljudi, od kojih treba naročito istaknuti Dr. J. Beroša, Vl. Matošića, Zdravka Nižetića, Špira Čakića, Vl. Petretića, Zlatka Kačića, V. Krstulovića, uz Marka Nana, Paška Fabrisa, J. Šegvića i dr. Sa omladinom radi i prof. St. Roca. U Dubrovniku vrlo živo rade Božo Šišić, Gj. Stipeć, M. Hoppe, Cvj. Job, J. Dimović, F. Kulišić, M. Gjenero, P. Radovanović i dr. U Zadru Ant. Filipić, Svetec, Stevo Kluić, Gjivo Višić i Mirko Korolija. Vlasti progone omladinu i u školama, a osobito one profesore, koji su uz omladinu. Tako na pr. jedan od najmlagjih profesora, revni saradnik »Zastave«, »Slobode« i ostalih nacionalističkih listova, prof. A. Belas, biva za kaznu premešten iz Splita u Kotor i proganjan, naročito za vreme rata. I Dr. B. G. Angjelinović radi u Splitu paralelno i složno sa nacionalistima. Formalno on još uvek hoće da je pravaš, ali je Jugosloven i izraziti revolucionarac, vrlo agilan, a njegova mlagja braća, Danko i Berislav, već živo učestvuju i u nacionalističkoj štampi i u radu.

Tako su stajale stvari u Dalmaciji početkom g. 1914. U Hrvatskoj se Skerlec pretvara pomalo iz komesara u bana, a srp. hrv. koaliciji je mnogo stalo do toga da se povрати ustavni režim. Posle »Vala«, Banovina nema više nacionalističkog glasnika, a i rad nije tako živ, osim na Sušaku, gde Endlicher i Lekčević vrlo agilno rade, dok nije Endlicher od vlasti proganjan, da se skloni u Ljubljani. U Sloveniji se radi žilavo i sprema se za izdavanje »Glasa Juga«. U Bosni vlast guši svaku javnu manifestaciju, ali zato se potajice radi još jače. Gaćinović dolazi do ubegjenja, da će jedino pojedinačna akcija terora moći da donese većih plodova, i stvara tajne kružoke, u kojima se

kultivira nacionalni ponos i spremnost na čin. Bosanski nacionalisti učestvovali su živo i u balkanskim ratovima. Gaćinović, Slijepčević i Branko Radulović tukli su se pod Skadrom, a Danilo Ilić i B. Lalić pošli su u komite. I Princip se bio prijavio Tankosiću, ali ga ovaj našao boležljivim. Deo tih omladinaca (Princip, Grabež, Čabrinović, Sima Miljuš i dr.) ostao je u Beogradu i tamo se našao sa ostalim emigrantima iz Dalmacije i drugih krajeva, koji su očekivali i forsirali akciju, te bili u dodiru sa četnicima i sa »Narodnom Obranom«. Oni su potajice dolazili na dogovore u Sarajevo i bili u neprestanoj vezi sa kružocima u Bosni. O izdavanju listova nije moglo da bude ni govora, jer je general Potiorek u maju 1913. zabranio i mnogo nedužnije: srpske listove i ustanove. Gaćinovićev kružok zaključio da Ilić ima ubiti Potioreka, no ne dogje do prilike. I tako se nacionalisti u Bosni, u početku 1914., nagjoše organizovani za akciju potajno, ali odlučno i smiono.

Prvi dogagjaj u g. 1914., koji je ponovno ustalasio celokupnu omladinu bio je varvarski napadaj Talijana na naše studente na trgovačkoj akademiji Rivoltella u Trstu. Studenti su bili većinom nacionalisti iz Dalmacije i Slovenci, te su se junački oprli nadmoćnoj rulji, ali ih je mnogo bilo ranjeno (4. marta). Omladina u Splitu, Zagrebu, Ljubljani, Sarajevu, Beču, Pragu i Beogradu upriličuje velike manifestacije za svoje drugove, a protiv Austrije i od nje protežiranih Talijana. Osobito je važan bio odaziv u Beogradu, koji je počeo da sve živilje učestvuje u nacionalističkom pokretu. Tamo je bio sazvan veličanstveni miting (29. marta), na kojemu su govorili Srbijanci Pavlović, Kovačević i dr., a od prečana M. Hoppe, Bartulica i Fabjančić. Nastaje i pitanje ekspropriacije morske obale sa strane Madžara, i omladina u Zagrebu demonstrira ogorčeno protiv Skerlecza i koalicije. Beogradski nacionalisti sa

ostalim građaninom priregjuju i vrlo uspeli proslavu Zrinjsko-Frankopanskog dana (30. aprila). U vezi sa tom proslavom i sa nacionalističkim pokretom uopšte, izdaje Beogradska Universitetska Omladina apel pod naslovom: »Ujedinjavanje«, u kojem izričito veli: »Rad na jugoslovenstvu jeste naš spas!« Apel su potpisali, u ime omladine, Milan Bogdanović, Milan Aćimović, Milivoj Pavlović, Damjan Kovačević, Dinko Muhajnović i Ljub. Aleksić. I nacionalisti u Pragu slave jedan veliki uspeh. Pod vodstvom Dr. Ljube Leontića, Gjura Ostojića, Ranka Vujića, Jenka i Zormana oni uspevaju da u februaru 1914. ujedine sva slovenačka, hrvatska i srpska omladinska udruženja u Pragu u »Jugoslovensko nacionalističko društvo Jugoslavija«, a na imponantnoj skupštini celokupnog djaštva (6. februara) Leontić drži programni govor o jugoslovenskoj ideologiji.

Nacionalistička štampa razvila se u god. 1914. kao nikada do tada. 1. marta pokreće Čerina u Zagrebu reviju »Vihor«, list za nacionalističku kulturu, a još pre toga, u januaru, Milan Marjanović pokreće na Rijeci »Književne novosti«, literarnu reviju, ali u čisto nacionalističkom duhu. »Vihor« izlazi sve do jula (9 brojeva), vrlo je temperamentan i borben i, sem borbe protiv Austrije, širenja revolucionarnosti i nacionalističke kulture, karakteriše ga, kao i Tartaglinu »Zastavu«, još : temperamentna borba protiv domaće filisterije, služništva i učmalosti. U »Vihoru« piše najviše sam Čerina, a pored njega Miloš Gjurić, Ivo Andrić, M. Tomaseo, A. Barac, Danko Angjelinović, D. Mitrinović, Zd. Nižetić, August Jenko, V. Fabjančić, Krešo Kovačić, i stariji: Aleksa Šantić, Vasa Stajić i Sv. Stefanović.

Koncem marta počeo je i Milan Marjanović izdavati u Zagrebu svoj veliki politički sedmičnik »Narodno Jedinstvo«. Nije to bio omladinski list, ali su omla-

dinci (Bartulica, Bartulović i dr.) vrlo živo u njemu saragjivali, a što je još važnije, bio je uregjivan skroz nacionalistički. Marjanović je uopšte, uz Skerlića, Stajića i Ilesića kod Slovenaca, bio najagilniji prijatelj i potpomagač omladine megju starijom generacijom.

Početkom aprila (broj za mart) izišao je napokon posle dugih zapreka i progonstava i »Glas Juga« u Ljubljani u formi mesečne revije. Već naslovna slika simbolički prikazuje kako južni vetar nosi austrijskim diplomatima zastarele parike i šešire. U prvom broju Jenko piše uvodnik kao program i traži »stvaranje slobodne i potpuno nezavisne i ujedinjene jugoslovenske nacije«. U listu pišu B. Jevtić, S. Galogaža, Janko Lavrin, Jenko, Mil. Pavlović, Bartulica, Špiro Soldo, Jerolim Miše, Desanka Vasiljević i Fabjančić, a od starijih Stajić, Ivo Vojnović, Katalinić-Jeretov i Marjanović. Potpisuje ga V. M. Zalar. List je bio odmah, posle drugog broja obustavljen, a urednici zatvoreni. Megjutim Fabjančić je već bio u Beogradu, a Jenko u Pragu. U Ljubljani su ostali na čelu: Endlicher, koji je tamo došao sa Sušaka, Janže Novak i braća Kozak.

Otprilike u isto vreme počinje u Zagrebu da izlazi i drugi nacionalistički omladinski list »Nova Riječ«, kao sedmičnik. Potpisuje ga Kažimir Vidas a u njemu saragjuju Dušan Milaš, Miloš Gjurić, M. Hoppe, Ivo Jelavić, Z. Nižetić, V. Fabjančić i dr. Čini se da je »Nova Riječ« imala da bude korektura Čerininog temperamentnog i bezobzirnog »Vihora«, koji se mnogima činio katkada pre nagljenim. »Nova Riječ« je umerenija, a Tartaglina »Zastava« spočitava joj čak »mlakost i koalicionaštvo«. U praktičnom smislu radi vrlo uspešno na »Savezu svih jugoslovenskih prosvetnih udruženja«. Izišlo je 7—8 brojeva.

Pre no što pregjemo na prašku »Jugoslaviju«, moramo spomenuti i druge nacionalističke edicije, sem listova. Vrlo agilna knjižara G. Trbojević na Rijeci,

koja je izdavala i »Književne novosti«, počinje da izdaje jednu nacionalističku biblioteku, u kojoj izlaze knjige: M. Marjanović: Narod koji nastaje; — J. Skerlić: Današnji srpsko-hrvatski nacionalizam; — Milan Pribičević: Naš najveći junak, srpski seljak; — Veljko Petrović: Rodoljubivi stihovi, itd. — I »Vihor« izdaje svoju biblioteku, u kojoj izlazi Miloša Guria: »Vidovdanska etika« i Mazzini: »Ljubav i zadaća žene«. Nacionalističke pesme Vl. Nazora i Alekse Šantića te osvetničke kancone omladinca M. Korolije, koje su te godine izišle, takogjer su jak prilog nacionalističkoj štampi. I Veljko Petrović, te Proka Jovkić pesnici su nacionalističke omladine, a tako i kritičar Nikola Antula, koji pogibe pod Bitoljem g. 1916. — Ivo Vojnović pozdravlja uvek omladinu, i sa svojim nacionalnim radovima, postaje takogjer njen bard. No najveći umetnik nacionalizma, koji je najviše delovao na omladinu, to je **Ivan Meštrović** sa svojim Kosovskim Hramom. Naročito Mitrinović je širio kult Meštrovića, a Čerina kult Nazora. Iz omladine izišli su i slikari Miše, Kljaković, kipari Pallavicini, Stojanović itd.

Praška »Jugoslavija«, koja je počela izlaziti u maju 1914., okrunila je delo omladinske štampe pre rata, i po svom sadržaju i po nastojanju oko faktičnog ujedinjenja čitave omladine. Ona je bila samo pisano ogledalo jednog velikog rada, koji je praška jugoslovenska omladina izvodila već nekoliko godina, a u kome su najjaču ulogu igrali Dr. Ljubo Leontić i Gjuro Ostojić, uz R. Giunia, Cvjetišu, B. Vurdelju, braću Zorman, Hrašovca, Ferlugu, A. Jenka itd. O tim nastojanjima, o radu »Zore« i »Vala« već smo govorili, i ona su napokon u februaru 1914. bila okrunjena definitivnom odlukom svih srpskih, hrvatskih i slovenačkih udruženja u Pragu, da se ujedine u »Jugoslovensko nacionalističko udruženje Jugoslavija«. Postigavši cilj u Pragu, Leontić i drugovi odlučili su se da na

istoj osnovi ujedine svu omladinu. Jer, uza sav naziv »Ujedinjena nacionalistička omladina«, prihvaćen na Rijeci g. 1912., ni sami nacionalisti nisu još bili jedinstveno organizovani, a pogotovo ne celokupna omladina. Još uvek su se vukli ostaci naprednjaštva i mladohrvatstva, a među nacionalistima, Marjanović je stvarao jednu grupu, Čerina je imao drugu, »N. Riječ« treću, bosanska omladina živela je, tajno organizovana, za sebe itd. Cilj praške grupe bio je da svu vrednu omladinu ujedini na programu integralnog jugoslovenstva i revolucionarnog nacionalizma, da provede jednu strogu i disciplinovanu organizaciju, te da u mlađoj generaciji budu samo dve grupe: svesni i borbeni nacionalisti, a na drugoj strani sve što je nesvesno, ropsko i pokvareno. U planu Pražana bio je odmah jedan dobar omladinski list i jedan veliki omladinski kongres, te lični kontakt i agitacija. Kao prvu prigodu za akciju oni su izabrali Njegoševu proslavu u Zagrebu na 1. marta, a ujedno su i sami odlučili da proslave Njegoša u Pragu u mesecu maju.

Proslava u Zagrebu pretvorila se u manifestaciju jedinstva, kojoj su učestvovali delegati iz svih jugoslovenskih zemalja. Iz Praga dolaze Leontić, Ostojić i Jenko te skupa sa omladincima iz Zagreba iz ostalih krajeva drže vrlo važne sastanke u cilju ujedinjenja. Tim sastancima, sem pomenutih, učestvovali su još Fabjančić, Ljuba Mijatović, Zajc, Dušan Milaš, onda M. Bogdanović, Kovačević i Aćimović iz Beograda, zatim Pantić, B. Kjurina, Lekčević itd. — Leontić i Mijatović bili su glavni govornici i njihova teza integralnog jugoslovenstva i revolucionarnog nacionalizma, bila je prihvaćena jednoglasno kao baza za ujedinjenje protiv evolucionističke teze Marjanovića, koji je tražio razvijanje plemenskih nacionalizama koji bi se kasnije stopili u jedan.

Sad je trebalo sa Njeguševom proslavom u Pragu nastaviti započeto delo i organizirati izdavanje lista. Da pohvataju veze i sa Beogradom, polaze Leontić i Ostojić u aprilu u Beograd, gde dolaze u dodir i sa omladinom i sa vodećim političarima, i sa vladom. Vode pregovore sa »Narodnom Obranom« i sastaju se sa najvigjenijim političarima sviju grupa: sa Pašićem, Ćj. Jovanovićem, Davidovićem, Skerličem i Cvijićem. Pošto su tako u glavnom pripremili teren, izlazi 1. maja prvi broj »Jugoslavije« u Pragu, sa uvodnom reči Dr. Leontića, u kojoj je, ili otvoreno (u koliko je to bilo moguće od cenzure), ili sa omladini vrlo jasnim simbolizmom, izražena pregnantno sva borbenost i revolucionarnost omladine i živom verom predvigjena bliska budućnost oslobogjenja i ujedinjenja. Leontić veli: »Problem Južnih Slovena, i kulturni i politički može se i mora se rešiti, evolucijom ili revolucijom, mirom ili silom, — samo u jugoslovenskom smislu!« »Jugoslavija« je uopšte odlično uregjjivana. U redakcionom odboru se nalaze: Leontić, Dušan Krulj, Gj. Ostojić, braća Zorman, Jenko, Mića Branislavljević, Marinić, Posedel, Vujić, Vl. Novaković, Savić, Z. Najman, Majcen, B. Šišić, Auer i Šutić. U listu, osim pomenuutih, pišu još B. Lovrić, Dr. Nemanja Vukičević, S. Galogaža, Jevtić, Kuzma Tomašić, Nižetić, Albin Ogris, a od starijih Dr. A. Tresić-Pavičić i Dr. N. Velimirović.

Njeguševa proslava u Pragu (6. maja) uspeva takogjer odlično. Na svečanoj akademiji govore prof. Machal i Skerlič. Iz Beograda dolaze još prof. Mile Pavlović i Janjić. Skerlič drži sutradan omladini i predavanje o nacionalizmu, kojim kani započeti veliku seriju predavanja omladini po čitavom Slovenskom Jugu. I tom prilikom drži omladina sastanak, na kojem je ideja ujedinjenja i stvaranja jedne jedinstvene organizacije toliko napredovala, da je odlučeno, da se na kongresu celokupne omladine, koji se ima držati na

Vidovdan (28. juna) u Beču ima ta organizacija definitivno provesti, te urediti pitanje glasnika pokreta. Skerlić je potpuno odobrio revolucionarni plan omladine, izložen mu od Leontića i Ostojića.

U tom bujanju i radu zatekne omladinu nenadano težak udarac. Vrativši se iz Praga, i spremajući se da pogje u Split, gde su već »Sloboda« i »Zastava« najavljujvale oduševljenom građanstvu njegovu posetu i predavanja, **Jovan Skerlić naglo je obolio u Beogradu i umro na 15. maja.** Čitava omladina osetila je u tom času da gubi učitelja i duhovnog vogju, da je nestalo čoveka velikog autoriteta, energije i spremne, koji je rad omladine, ne samo pratio, nego i podupirao i vrlo ozbiljno shvatao. Listovi nacionalistički izišli su u crnini te posvetili Skerliću tople članke i pesme, a posvuda su se držale komemoracije i širila Skerličeva dela.

U Zagrebu se megjutim desio još jedan neuspeli atentat. Djak Šefer izveo je atentat na Skerlezca, a kao saučesnik i inspirator bio je označen omladinac Hercigonja, koji je bio i osugjen. Megjutim, dogagjaj nije imao velikog odjeka.

Sad su sve pripreme usredotočene na vidovdanski kongres u Beču, a donekle i na sveslovenski sokolski slet u Ljubljani, koji je bio projektiran za august. Nacionalisti vrlo živo agitiraju za taj slet i, baš zato jer oni čine jezgru sokolstva, hoće da i njega pretvore u jednu protuaustrijsku manifestaciju, baš pod nos šušteršiću. Slovenačka omladina naročito živo radi. Napokon se približuje i Vidovdan. Svi nacionalistički listovi vrlo živo agitiraju za kongres i za ujedinjenje. Redakcije »Vihora«, »Glasa Juga« i »Nove Riječi« već pre toga izdavaju saopštenje o fuziji i sporazumu, po kojem će »Nova Riječ« izlaziti kao politički sedmičnik pokreta, a »Vihor« i »Glas Juga« će se ujediniti u jednu ideološku reviju. Na kongres dolaze

delegati sa svih univerza i iz svih krajeva otadžbine. Glavni organizatori kongresa bili su: Leontić, Lj. Mijatović, Vasa Stajić, Mirko Kosić, Slijepčević, Ostojić, braća Zorman, Soldo, B. Vurdelja, Krulj, Šukrija Kurtović, Jevtić, Mića Branisavljević, B. Lovrić, Kozak, M. Bogdanović, Pantić, Jenko, Fabjančić, Endlicher, Tomašić, Milaš, Vučetić, Kjurina, Aćimović, Sokić, Šurina, Sobol, Auer, Kostić, Pavlović, Nižetić, Bartulović, Čulić, Visković, Ćurin, Kujundžić, Marušić, Šišić, Vidaković, Zec itd. Neki od ovih nisu došli na kongres lično, radi prepreka ili posala, ali svi su radili na pripremanju i na odašiljanju delegata. Javnom kongresu predsedao je Špiro Soldo, predsednik bečke »Zore«, a zatvorenim konferencijama, koje su zapravo bile najvažnije, predsedao je Ljuba Mijatović. Ujedinjenje je već gotova stvar i raspravlja se samo o metodama i o programu rada. Govore Leontić, Vasa Stajić, Ostojić, B. Vurdelja, A. Lekčević, Kozak, Šukrija Kurtović, Slijepčević i dr. Glavni je motiv: treba iskoristiti momenat i požuriti slom Monarhije. Treba požuriti sukob. G. 1917. ima da istekne nagodba sa Madžarskom i taj formalni momenat treba iskoristiti tako, da se u narod baci parola za otcepljenjem i slobodom, makar i silom. Kongres misli da pojedinačni atentati nisu zgodni već da treba provesti revolucionarnu organizaciju na principu koncentričnih kružoka, a nalazi da se vrše po metodu trojke. Tako samo najpouzdaniji elementi bivaju upućeni u teža pitanja i sačuvana je tajnost. Treba uvesti strogu disciplinu, i baciti se na najživlju agitaciju, pa da se raspoloženje, koje će se time stvoriti u masama, prilikom političkih borba koje će se pojaviti g. 1917., iskoristiti za podizanje revolucije i pobune u vojsci. Bira se i Centralni Odbor, koji se odmah sastaje, da izradi rezolucije i ostale detalje. I baš, dok je Centralni Odbor raspravljao, stiže vest — da je Princip ubio Franza-Ferdinanda u Sarajevu.

Odmah je bilo jasno, da će započeti progoni i svi su očekivali apšjenja. U žurbi je tada zaključeno, da se sednice odlože za kasnije, a za sada da se imaju svi razići svojim kućama, pa da makar i silom spreče protusrpske demonstracije, o kojima su već došle prve vesti. Još sutradan, sva akta o Kongresu bila su zaplenjena od austrijske policije kod jednoga omladinca, koji je pokušao da ih sakrije, a štampa nije smela ni reći da napiše o kongresu. Megjutim, omladinci su bili toliko oprezni da u zapisnike nisu došla imena ni ništa što bi ikoga moglo teretiti.

V

Sarajevski atentat

U martu 1914. doneo je zagrebački »Srbobran« vest, da će u letu biti veliki manevri austrijskih trupa izmegju Sarajeva i Romanije, tik do srpske granice, i da će tim manevrima zapovedati sam austrijski naslednik prestolja, Franz-Ferdinand. Mi smo već kazali da su bosanski nacionalisti bili organizirani u tajnim kružocima, u kojima se kultivirala metoda pojedinačne akcije i terora. Isti onaj sarajevski kružok, koji je bio odlučio da ubije Potioreka, osetio je i sada, pri čitanju te vesti, da bi tu mogao da upotrebi svoju metodu, i da ubije Franza-Ferdinanda. Razlozi su bili jasni: Franz-Ferdinand bio je inkarnacija težnje za ekspanzijom Austrije i germanstva, bio je intiman sa Vilimom, mrzio je Srbe i Jugoslovenstvo i upotrebljavao je slovenački i hrvatski klerikalizam za širenje separatizma. Osim toga bio je agresivan, bahat i energičan, pa je njegov dolazak na vlast mogao da znači najveću pogibelj za jugoslovenska nastojanja.

Deo sarajevskog kružoka nalazio se je tada u emigraciji u Beogradu, i taj deo bio je odlučujući pri svakom koraku. Sarajevski članovi kružoka, pod uticajem Jove Varagića, novinara, i Mihajla Pušare, zaključuje obavestiti drugove u Beogradu o stvari i poslaše Čabrinoviću, koji je tada radio kao tipograf u Državnoj Štampariji, ostrižak iz »Srbobrana« u anonimnom pismu. Čabrinović je odmah shvatio o čemu se radi i odlučio se na atentat. Saopštio je stvar Prin-

cipu i još nekolicini drugova, koji su ideju prihvatili. Tada su se obratili majoru Voji Tankosiću i četniku Ciganoviću za oružje. Ciganović im je dao revolvere i nekoliko ručnih bomba, i njih trojica, Princip, Čabrinović i Trifko Grabež učili su se pucanju i spremali na atentat. Nikako dakle nije istinita austrijska tvrdnja da je atentat spremila Srbija, pa niti Tankosić sa Apisom-Dimitrijevićem. Atentat je zasnovala i spremila nacionalistička omladina »Mlade Bosne«, a samo par revolvera dobili su od Tankosića, koji se naravski za stvar oduševio.

Megjutim, kako je sarajevski kružok bio bez vesti iz Beograda, Danilo Ilić spremio je sam dve grupe atentatora, skupa sa preparandistom Lazarom Gjukićem. Prvu vest iz Beograda, u kojoj je Princip javljao da je »sve u redu« i »da će uskoro doći« doneo je R. Paržanin i dao je B. Jevtiću, takogjer članu kružoka. I zaista, Čabrinović je potajno prešao granicu tri nedelje pred Vidovdan i preko Zvornika krenuo u Sarajevo. Princip i Grabež pošli su preko Tuzle i Bjeline, gde im se pridružio i Veljko Čubrilović, koji je tamo bio učitelj, te nekoliko seljaka (Kerovići i dr.). Oružje su sakrili kod Miška Jovanovića u Tuzli.

Došavši u Sarajevo, Princip, Čabrinović i Grabež našli su već organizirane druge grupe atentatora, međju kojima su se nalazili: Pušara, Danilo Ilić, Mehmedbašić, Gjukić, Vaso Čubrilović, Ivan Kranjčević, Cvetko Popović, Marko Perin, Zagorac i Kalember. Tri dana pre dolaska Ferdinandovog, pošao je Ilić u Tuzlu po oružje.

Na 24. juna došao je Franz-Ferdinand u Sarajevo, dočekan sa velikom pompom. Kad je video nekoliko srpskih i hrvatskih zastava na Ilidži, viknuo je: »Skinite te zastave! Ja ne poznajem ovde ni Srba ni Hrvata, već samo Bosance!« To je još jače ogorčilo nacionaliste. Na 25. juna su počeli manevri, a na 28. u nedelju,

(na sam Vidovdan!) imao je Franz-Ferdinand da svečano poseti Sarajevo. To je bio namerni izazov srpskim osećajima! Zato su atentatori i odlučili da svoje delo izvedu baš na sam Vidovdan. Još u subotu sastali su se neki poslednji put i razišli se da sutra pregju na posao.

Na Vidovdan, kada je posle svečanog blagodarenja u katoličkoj crkvi, Franz-Ferdinand u svečanoj povorci prolazio automobilom blizu policijske direkcije, izvršio je Čabrinović na njega prvi atentat. Bacio je bombu, a onda progutao otrov i skočio u Miljacku. Bomba je udarila u auto, ali Ferdinand ju je gurnuo i tako se spasio. Nekoliko ljudi bilo je lakše ranjeno, a auto pojuri dalje. Čabrinovića masa dohvati, isprebija ga na mrtvo ime i tako ga dovuče u policiju. Otrovanje nije delovao.

Pred opštinom je čekao Grabež, ali od pustih detektiva nije uspeo da učini ništa. Franz-Ferdinand bio je ogorčen i samo je grdio. Da pokaže da se ne boji, pogje dalje autom da poseti svog ranjenog adjutanta, i dogje do Latinskog mosta. Tu ipak odluči da se vrati, ali u tom momentu **priskoči Princip i ispali dva hitca iz revolvera**. Franz-Ferdinand i supruga bili su isti čas mrtvi. Princip je drugi hitac bio namenio Potioreku, koji se vozio sa prestolonaslednikom, ali pogodio je ženu.

Tako je izvršen atentat. Princip je hteo da bombom ubije i sebe, ali nije uspeo. Pušara, koji je bio uz njega, hteo je da mu pomogne, ali uzalud. Razbešneli oficiri oboriše se na Principa udarcima i polumrtvog odvedoše ga u policiju.

Atentat je u Bosni izazvao silno uzbudjenje. Još istoga dana stala je frankovačka klerikalna i muslimanska štampa u posebnim izdanjima da harangira protiv Srba uopšte, a protiv omladine napose, a već na večer organizirale su se, pod zaštitom policije i vojske,

prve bande, koje su počele da ruše sve što je srpsko, te da izvode nečuveni teror. Svi srpski listovi, sem Dimovićeve guvernementalne »Istine«, bili su obustavljeni. Gdjegod je bio uhvaćen kakav Srbin, naročito omladinac, bio je najpre premlaćen, a onda uapšen. Najmračniji tipovi, pod zaštitom generala Potioreka i nadbiskupa Šadlera, izvodili su ta razbojstva. U Sarajevu i provinciji bilo je jednako. Princip i Čabrinović uapšeni su na delu i polumrtvi odvedeni u vojni zatvor. Za njima je prvi, još istoga dana, uapšen Pušara, onda Danilo Ilić, Ivan Kranjčević, M. Perin, J. Šošić i ostali. Grabež je pokušao da beži, ali je uhvaćen u Višegradu, a Cvetko Popović u Zemunu. Mehmedbašić je uspeo da pobegne u Crnogoru, a Gjukić se osam dana skrivao, dok nije i on pronagjen. Pomalo su uapšeni i Miško Jovanović, Čubrilovići, Kerovići, Bora Jevtić i drugi. Tamnice su se punile omladinom, i u Sarajevu i u provinciji. U Travniku, Mostaru, Banjoj Luci, Tuzli, Bihaću itd. bili su zatvoreni nacionalisti na desetke. I oni koji su se vraćali sa univerza, bili su odmah zatvarani. Bosna je sva bila predana na milost i nemilosot policiji, Potioreku, Šadleru i njihovoj fukari.

Ni u drugim pokrajinama nije bilo mnogo bolje. U Zagrebu, frankovci, isto tako pod zaštitom policije, demoliraju srpske dućane i napadaju na nacionaliste. Njihovi listovi traže proskripciju omladine, a »Vihor« i »Nar. Jedinstvo« bivaju obustavljeni. No nacionalisti u Zagrebu pružaju otpor i dolazi do tučnjava. Uapšenja se provode naročito u provinciji, u Sremu, Lici i Baniji, a tako isto u Vojvodini.

U Ljubljani i Sloveniji još je gore. Posle obustave »Glasa Juga«, Endlicher i Novak, koji su u odsustvu Fabjančića, Jenka i Kozaka, vodili omladinu, provode žilavu agitaciju i apoštolskom revnošću obilaze zemlju. Uporedo sa izdavanjem »Glasa Juga« ide i demonstra-

tivni štrajk nacionalističke srednjoškolske omladine u martu 1914., kao i izdavanje Ponikvarove revolucionarne brošure »Klic od Gospe Svete«, radi koje je njen autor odležao šest meseci u zatvoru. S njime bijahu zatvoreni na kraće vreme Endlicher i Zalar. Megjutim, kad je došlo do atentata, Šušteršičevi klerikalci baciše se sa krvoločnim žarom na omladinu, a policija stade da redom zatvara sve što se u omladini isticalo. Jenko i Vl. Fabjančić bili su već u Srbiji i za njima je izdana teralica. Uapšeni su: Endlicher, Novak, Juš Kozak, E. Lovšin, Gustav Omahen, Adolf Ponikvar, V. Zalar, J. Žgajnar, Grabnar, Kavčnik, Kos, Košir, Kuntarić, Majaron, M. Ambrožić, Oblak, Avšić, Arh, Födransperg, Fakin, Grebenc, Gunde, Premrov, Tavčar, Vizjak i mnogi drugi. Obavljene su svima premetačine i podignuta je optužnica.

U Dalmaciji je g. 1914. bila uopšte vrlo burna. Rad omladine te pisanje »Slobode« i »Zastave« stvorili su bili jedno napeto raspoloženje, koje je naročito u gradovima pri moru, značilo otvoreno neprijateljstvo protiv Austrije. Klerikalci, koji su u Dalmaciji raprezentovali Austriju, vodili su doduše agilnu i od vlasti svim silama poduprtu borbu protiv nacionalista, ali su uspevali samo kod neukog naroda na selu. U Splitu je pašovao Szilvas, eksponent austrijske vojničke stranke, ali sav njegov teror nije mogao da prestraši Splićane. U Dubrovniku, Šibeniku i Zadru bilo je više klerikalizma, ali i tamo je omladina znala da održi nacionalni duh u premoći. Baš te godine zaredaše kao nikada posete austrijskih nadvojvoda u Dalmaciju: najpre Karlo Stjepan, pa Marija Josefa, pa sam kasniji generalissimus nadvojvoda Fridrik. Trebalo je samo videti tu demonstrativnu praznoću obale na dočeku (»Osim vlasti, ni žive duše!« bila je parola), taj neobični grobni mir kuda bi prolazili, one notice u »Zastavi« i »Slobodi« megju gradskim vestima, isto kao da je došao neki

poznati akrobat, pa da se izmeri sav gnjev gromovnika i njihovog sluge Szilvasa. Tako je došlo do znamenitog blagdana Sv. Duje u Splitu, kada je omladina organizirala, radi Szilvasa, demonstraciju i protiv same procesije splitskog patrona, i celo građanstvo je bilo uz nju. Szilvas je po cele dane zatvarao omladinu ali uzalud. U junu dolazi i Vasa Stajić u Dubrovnik, Split, Šibenik i Zadar, te drži predavanja o nacionalizmu i o Škerliću. Omladina ga posvuda živo dočekuje. Za Vidovdan odregjen je **slet svih dalmatinskih sokolaša na dalmatinskom Kosovu** i omladina živo organizira tu čisto nacionalističku slavu.

Na dan atentata Szilvas je odmah počeo sa progona i apšenjima u Splitu. Slet na Kosovu morao se razići, a u Splitu počelo se sa organizacijom antisrpskih izgreda. Par opskurnih tipova dovelo je mase zavedenih seljaka iz okolice u grad, te je na trgu spaljena srpska zastava. Dalje se nisu usudili da idu, jer su nacionalisti pružili žilavi otpor. U Dubrovniku su zavedene mase iz okolice demolirale dvoranu »Dušana Silnog«, ali čim su se nacionalisti, sa Leontićem i Božom Šišićem na čelu spremili na otpor, »junaci« su se povukli. »Zastava« i »Sloboda« bile su strašno progone i danomice pljenjene. Szilvas se spremao na odlučni udarac. Da najpre uguši štampu, koja mu je najviše smetala, dade na 20. jula uapsiti Nika Bartulovića, urednika »Slobode«, pošto mu je u stanu i redakciji izvedena premetačina. To je bio prvi znak za Szilvasov teror u Dalmaciji. Već sutradan bejahu uapšeni Dr. B. G. Angjelinović, M. Šegvić i neki drugi. Ali »Sloboda« ne prestade. Još isti dan preuze redakciju Jerko Čulić i, uza sve zaplene, izlazilo se bar na dve strane. Mislilo se da rata neće biti, da treba samo izdržati koje vreme terora, pa da se nastavi podvostručnim marom. I »Sloboda« i »Zastava« izlazile su neustrašivo sve do subote 26. jula, a na 27., u nedelju, već je proglašena mobilizacija i rat je bio tu.

VI

Omladina u tamnicama i na fronti

Tako nas je Austrija zaskočila. U prvom redu zaskočila je Srbiju, koja je bila centar naših nada, i navalila iznenada na nju, nepripravnu za rat i izmorenu još od balkanskih borbi; zaskočila je i saveznike, takogjer ne mnogo pripravne; a zaskočila je i nas, — omladinu. Mi smo bili, što se tiče organizacije i tehničke spreme za akciju, najmanje pripravni. Sve što se do g. 1914. uradilo, bilo je samo stvaranje raspoloženja, širenje revolucionarnog duha, učvršćivanje narodnog jedinstva i ubegjenja da je Srbija Pijemont. Na tom polju i u tom smeru uradilo se zaista mnogo. Naročito gradovi, veći i manji, bili su posve prožeti duhom jedinstva i otpora. Vojska je takogjer bila lepo revolucionirana. I u gradovima i u vojsci pomagali su omladini mnogo i socijalisti, koji su tada bili dosta nacionalno raspoloženi, i to u pravcu potpunog jugoslovenstva, i koji su silno mrzeli reakcionarnu i klerikalnu Austriju (Demetrović, Bukšeg, Bornemissa, Radošević i dr.). Njihova »Nova Borba« je znala da i odlučno istupi u prilog nacionalista. Na selima su srpske mase, naročito u Bosni, bile lepo obragjene; hrvatsko seljaštvo u Dalmaciji, ono koje je bilo bliže moru, bilo je takogjer naše, ali je Zagora ostala još pod uplivom klerikalizma. U Hrvatskoj su frankovština i radićevština na selu bile još dosta jake, dok je n. pr. sav bolji Zagreb već bio naš. U Sloveniji su se mase takogjer teškom mukom osvajale.

Uza sve to, osnovno raspoloženje i ton davali smo posvuda mi; i glavno je bilo to povezati, organizirati, staviti posvuda par jakih ljudi, koji bi imali držati u rukama situaciju, pa da za svaki slučaj otpor funkcionije jednodušno i sam od sebe. To je tek imao da započne vidovdanski kongres; njegov glavni zadatak je i bio baš to, da plodove nacionalističkog rada poveže u jednu disciplinovanu i urednu organizaciju, da se ta organizacija protegne na celu zemlju i na svako selo, da bude povezana tajno i ozbiljno, da sprema sve, i duhove i materijal, za borbu; pa da u zgodnom momentu, ili izazvana, bude spremna da se opre svakom zaskočenju, da se ne da ni rasterati, ni zatvarati, već da sama bude gospodar situacije. Zato je trebalo vremena; za to je vidovdanski kongres i gledao istom na g. 1917.; a zato je trebalo i spremljenog materijala: oružja i novca.

Austrija je to osećala. Ona je znala da Srbija danomice jača, znala je da se i saveznici sve više približuju, a videla je da nacionalistički pokret u njenim jugoslovenskim zemljama sve više raste i da u Českoj revolucionarni duh biva sve jači. Mislila je: što kasnije tim gore, i zato se odlučila da navali odmah i to iznenada. I zaista, imala je uspeha. Imala ga je bar u toliko, što je krvarenje trajalo pet godina, što je Srbija morala da podnese jedan strašni Kalvarij, i što su njeni krvni neprijatelji, jugoslovenski nacionalisti, ili dospeli u ruke njenih dželata, ili morali bežati preko granice. Srušila se napokon i ona, ali je zadala i nama jada.

Rat je buknuo iznenada; — još dan pre javljale su novine, da je Srbija prihvatila zahteve ultimatumu, da se Pašić sprema na izbore, i da nema ni govora o ratu. Omladina je odlučila da se, dok napetost radi atentata i ultimatumu ne progje, ograniči samo na defansivu, t. j. na sprečavanje protusrpskih izgreda, pa da sa sa-

čuvanim silama, čim oluja progje, pregje u kontraakciju. Frankovci, klerikalci i radićevci megjutim su punom parom radili i harangirali neuki narod po selima. Još pre no što se i znalo tačno za mobilizaciju (u Splitu n. pr. posle jedne fudbalske utakmice!) stala je policija iznenada da apsi nacionalnu inteligenciju i omladince. Nitko nije imao vremena ni da se snagje, a fukara je odmah preotela maha i zagospodovala situacijom, uz pomoć vojske i policije.

U samom Splitu je prvi dan mobilizacije bilo zatvoreno oko 200 ljudi, sve gotovo intelektualaca i nacionalnih vogja, a megju tima velik broj omladinaca. Osim Bartulovića i Angjelinovića, koji su već bili u zatvoru, našli su se tamo odmah i O. Tartaglia, J. Čulić, zaručnica mu Maja Nižetić, Ivo Andrić (koji se onda desio u Splitu), Dr. Josip Beroš, Zlatko Kačić, Milivoj Petretić, D. Carević, Jozo Šegvić, Jure Vrcan, Mile Vukotić (jedan od najagilnijih omladinaca iz Kotora), Antun Farčić, Dinko Kargotić, Marko Dubravčić itd. U Dubrovniku su zatvoreni omladinci Dr. Frano Kulišić, M. Gjenero i mnogi drugi, a u Zadru A. Filipić, Stevo Kluić, M. Korolija, Gjivo Višić i Svetec. Na Hvaru je uapšen Rudolf Giunio, Dr. Vjerko Vranjican i Dr. Novak-Soletti, u Staromgradu Miće Domančić i Petar Sabić; zatim u Šibeniku i drugovde Stevo Adum, M. Pokrajac, Frane Perica, Grgo Čičin-Šain i sva sila drugih. Kasnije je zatvoren i Zdravko Nižetić pri jednom pokušaju da beži preko Švicarske. Drugima se imena ne sećam, a znam da ih je bilo još mnogo, naročito u provinciji, za koje nisam ni doznao.

Uapšenici su ostali najpre u zatvoru u Splitu, a onda su većinom preneseni u Šibenik. Neki su upotrebljavani kao taoci i pri tom teško maltretirani. Posle mesec dana, preyezani su lagjom do Rijeke, a onda željeznicom preko Zagreba, Gjekeneša, Budimpešte, pa opet natrag, preko Megjumurja, u Maribor.

Taj strašni put trajao je četiri dana, bez hrane i bez sna, i svuda smo na mađarskim stacijama bili dočekani, kao srpski zarobljenici, sa demonstracijama i kamenjem. Neki su uapšenici ostali u Šibeniku, a neki preneseni u Mostar.

U Mariboru (gde su, uz omladince bili još Dr. A. Tresić-Pavičić, Dr. J. Smodlaka, Dr. I. Tartaglia, Dr. P. Grisogono, Dr. I. Grisogono, I. F. Lupis, Dr. M. Čingrija, Dr. M. Drinković, i mnogi drugi; — Ivo Vojnović ostao je u Šibeniku), uapšenici su ostali šest ili osam meseci, ili godinu dana, a onda su obično bili internirani negde u nemačkim krajevima. Oni, kojima se imalo suditi, preneseni su, nakon jedne godine u Graz, gde su se vodile rasprave. Dr. Tresić, Lupis i dr. bili su, posle dve godine tamnice oslobođeni, a osugjeni su gotovo samo članovi nacionalističke omladine: Maja Čulić-Nižetić na tri godine, Jerko Čulić, Dr. B. G. Angjelinović i Dinko Kargotić na dve godine svaki, a Zlatko Kačić na tri godine. — Niko Bartulović, Oskar Tartaglia i Antun Farčić bili su osugjeni na pet godina svaki. Rasprave su bile prava mučenja i trajale dugo. Optužnice su bile podignute obično »radi veleizdaje i uvrede Veličanstva, počinjene širenjem velikosrpske propagande, te radi bunjenja i nastojanja da se zemlje u kojima žive Južni Sloveni otrgnu od jedinstvenog sklopa Austrougarske Monarhije«. Dalmatinski osugjenici su, posle izvršenja kazne, obično bili internirani u Göllesdorfu ili Oberhöllabrunu, gde su živeli ne mnogo slobodnije nego u tamnici. Neki su bili i poslani na frontu sa oznakom »politički sumnjiv«. Tartaglia, Bartulović, Farčić i Kačić bili su poslani u kaznionu Karlau blizu Graza, gde su bili izloženi silnim progonstima, mučenjima i gladi. Istom, posle dolaska Karlovog na austrijsko prestolje, i kad je posle revolucije u Rusiji bio već sazvan parlament u Beču, uspeo je J. Čulić, koji je tada bio već u Grazu konfiniran, da poseti

Bartulovića, kojega je našao u užasnom stanju, i doznajući od njega kako im je, pobeže u Beč i isposluje preko naših poslanika da im se olakšaju nešto patnje. Megjutim kroz kratko vreme (početkom jula 1917.) dogje do opšte amnestije političkih krivaca, te sa ostalima behu i oni, posle tri godine, pušteni iz zatvora na slobodu. Nije im se dozvolilo da se vrate u Dalmaciju, već su, budući svi teško bolesni, preneseni u bolnicu Milosrdnih sestara u Zagrebu. U isto vreme bio je pušten i Dalmatinac R. Giunio, koji je bio zatvoren u Beču, a neki od dalmatinskih omladinaca podlegli su patnjama tamnovanja i internacije; megju njima **Milivoj Petretić** iz Splita i **Dr. Frano Kulišić** iz Dubrovnika.

U Hrvatskoj je takogjer u početku rata došlo do mnogih apšenja, megju kojima i dosta omladinaca, ali Madžari su hteli da izgledaju liberalniji, pa su ih već za kratko vreme pustili na slobodu. M. Marjanoviću je uspelo čak da za kratko vreme posle zatvora prebegne u inozemstvo. Dulje je ostao u tamnici Vasa Stajić, koji je Madžarima silno smetao u Vojvodini, pa su ga zadržali i posle careve amnestije.

U Sloveniji je većina nacionalističkih omladinaca bila zatvorena već posle atentata, a kad je buknuo rat, taj se je broj samo povećao. Mnogo ih je bilo zatvoreno u Ljubljanskom gradu, ali većina njih su ležali u sudbenim tamnicama, a onda su bili internirani ili poslani na frontu. Najteže su bili okrivljeni Endlicher i Novak. Njih su preneli u gradačke tamnice, gde su se već nalazili uapšenici iz Dalmacije. **Endlicher** je bio teško bolestan od prenapornog rada, od progonstava i mučenja, i zapao je u sušicu. **Novak** je nama, koji smo bili u suprotnoj ćeliji, znakovima davao vesti o toku njegove bolesti, i jednoga dana nam javi da je umro... Nitko nije više mrzeo Austriju, nitko sa više zanosa očekivao slobodu od Endlichera, i ni jedno ni

drugo nije dočekaao. Zakopan je bio kao zlikovac, bez pratnje. A Novak je, osugjen na pet godina, bio prenesen kasnije u kaznionu u Karlau, da iz nje izigje istom posle amnestije.

U Bosni je bilo najviše omladinskih procesa, najviše progonstava i najtežih. Atentatori i oni koji su u atentat bili upleteni, bili su odmah posle objave rata smešteni u vojni zatvor sarajevski i tu svakako maltretirani. »Šuckori« su postali gospodari situacije i neprestano donosili nove žrtve u Arad, u Zenicu, u banjalučke tamnice itd. Omladinci su upotrebljavani i kao taoci, da garantiraju za sigurnost transporata. Atentatori i njihovi drugovi držali su se u tamnici odlično, naročito Princip. Jedina im je želja bila, da vide srpsku vojsku, pa makar ih odmah iskasapili. Sudac istražitelj Plefer inkvizitorski ih je mučio. Upravo u času kad je Potiorek ulazio u Srbiju, sudilo se atentatorima, koje nije niko čestito ni branio, osim advokata Cislera. Na smrt su bili osugjeni Danilo Ilić, Miško Jovanović, Veljko Čubrilović i seljaci Kerović i Milović. — Princip, Čabrinović i Grabež osugjeni su na 20 godina, zato jer nisu bili navršili 20 g. u času atentata. Vaso Čubrilović osugjen je na 16 g., a Ivo Kranjčević, L. Gjukić i Cvjetko Popović na 10 godina. Na tri godine bili su osugjeni Branko Zagorac i Marko Perin.

Na raspravi su se osugjenici držali odvažno i neustrašivo su manifestovali svoj jugoslovenski nacionalizam. Princip, gord i ponosan, heroj i trezven, hteo je da i sa svakim svojim odgovorom na sudu posluži ideji, za koju je znao da će umreti. Čabrinović je doduše žalio što je ubio i ženu, ali je ponosno branio svoj čin za dobro naroda. Tako i ostali. Princip je rekao otvoreno: »Ja sam hteo da ubijem onoga koji je činio zlo jugoslovenskom narodu!«, »Moj cilj je ujedinjenje u Jugoslaviji!« A Grabež isto tako. Na upit predsednikov: »Je li Vaše mišljenje da treba pripojiti Bosnu

Srbiji?«, on je odgovorio: »Jest, isključivo u formi ujedinstvenja pod imenom jedne Jugoslavije!«

Osugjenici su ostali najpre u Sarajevu, a kad je Potiorek morao da beži iz Srbije, bili su Princip, Čabrinović, Grabež i ostali preneseni u Terezienstadt u Českoj, i zatvoreni u podzemnoj tvrgjavi. Megjutim su **Danilo Ilić** (neumorni i zanosni trudbenik, jedna od najidealnijih i najdubljih ličnosti omladinskog pokreta), a s njime i **Miško Jovanović** i **Veljko Čubrilo- vić**, obešeni u Sarajevu na 2. II. 1915. Oni su svršili u ruci dželata, a Princip i drugovi mu, polako su ginuli u vlazi i mukama, u sušici i kostobolji. Nežni i blagi Čabrinović umre prvi, a Grabež za njime... Princip podnosi i operaciju, ali još se drži. Drži se sve do aprila blagoslovene godine 1918., i ne dočeka slobode što ju je donela. U aprilu te godine umre i on, a sva trojica nagjoše bezimen grob, da kasnije u slobodi budu svečano preneseni u domovinu i sa ostalim drugovima pokopani u Sarajevu. Ostali omladinci atentatori izdržali su tamnicu, sem **Marka Perina** koji je umro u Sarajevu i **Lazara Gjukića**, koji je poludeo.

No to nije bio jedini omladinski proces u Bosni. Već u julu 1914. izdala je bosanska vlada naredbu svima školskim i političkim vlastima, da treba svom snagom istupiti protiv omladinskih nacionalističkih organizacija, i počela su hapšenja u masama. Zatvarali su i djake ispod 14 godina, i na svaki način ih zlostavljali. U Travniku je došlo do prvog procesa, i tu je sva sila djaka (megju kojima i dosta muslimana i katolika) bilo osugjeno radi organiziranja tajnih društava. I u Mostaru ih je bilo mnogo zatvoreno, ali glavni krivci dopraćeni su u Sarajevo te svi osugjeni na godinu dana tamnice (Obrad Mastilović, Rad. Grgjić, Vl. Lalić, Ismet Sarić, M. Grgjić, Čedo Mitrinović, B. Bratić, A. Misita, Doder i Pavić). Sarajevskim omladincima, kojima nije bila dokazana direktna veza sa aten-

tatom, sugjeno je u Travniku. Tu je kao glavni krivac bio označen **Bora Jevtić**, intimni drug atentatora, koji je ipak bio i u atentat upućen, a bio je zaista jedan od najintelektualnijih voga čitave bosanske omladine. I među ovima bilo je Srba i Hrvata (svih triju vera). Osugjeni su bili: Jevtić na tri godine, a Kebeljić, K. Milošević, Sadulah, Hamdija Nikšić, M. Kus i V. Rupčić na 2 godine. Ostali manje. — Djaci iz Tuzle bili su najteže okrivljeni. Neki od njih (Todor i Marko Ilić) bili su u Srbiji, gde su se sa Principom vežbali u bacanju bombi. Njihova organizacija bila je jedna od najživljih u Bosni. Sudilo im se u Bihacu, i teško sudilo. Todor Ilić dobio je smrtnu kaznu (kasnije pomilovan), a Mladen Stojanović sugjen je na 16 godina, St. Botić na 15, Bož. Tomić na 13, V. Vasiljević na 14, Marko Ilić na 12, a Sreten Stojanović na 10 godina. Ostali na 1—5 godina. — U banjalučkom procesu osugjeni su, pored prvaka srpske politike u Bosni, Vasilja Grgjića i ostalih, i stariji omladinci, sudionici vidovdanskog kongresa, agilni sokolaši, saradnici »Prosvete« i vogje omladine: Špiro Soldo, Ljuba Mijatović, Gjuro Ostojić, Branko Čubrilović, Dr. Vlada Čorović, Dr. Kecmanović, Dušan Bogunović, Stevan Žakula i dr. na 5—10 godina. Bosanski omladinci izdržali su kaznu većinom po bosanskim tamnicama, u Zenici i drugovdje, i ostali tamo do amnestije, kao i ostali. Dobroslav Jevdjević bio je uapšen kad je pokušao skupa sa Grabežom (atentatorom) da beži i bio je zatvoren u Aradu do god. 1917.

Svi omladinci izdržali su u glavnom svoje patnje junački, ponosno i ne klonuvši nikada duhom. To su im priznavali i Austrijanci. Ni najstrašnije lične patnje, ni mučenja, ni bolesti, ni glad, ništa nije moglo da slomi u njima ponos patnje i veru u pobedu! I kad je sve već izgledalo izgubljeno, kad je Srbija bila pregažena, a posle nje Rumunjska, kad su nam ključari to

još deset puta crnijim prikazivali i bahato pljuvali na sve naše svetinje; kad su već neki stariji naši sapatnici sa žalošću govorili o beznadnosti, mi smo ludo i zanosno verovali, i ni jednom gestom, niti jedan od omladinaca nije ni pokušao da moli milost. Pa čak i onda kada su stariji, pa i dobri Srbi, u prestavkama tražili da ih se pusti da na fronti dokažu vernost caru, omladinci su bili rešeni, da i smrću dokažu vernost Jugoslaviji, i spremno su čekali na sve. I nije to bilo samo zato, što je »mladost ludost«, što su to bili zanesenjaci, koji tobože nisu realno gledali na stvari. Dogagjaji su pokazali da su oni gledali najrealnije, a njihovo držanje, — sem mladosti i činjenice da su se u nacionalističkoj omladini kupili najjači karakteri, — bilo je i plod nacionalističkog odgoja, koji je prekinuo sa poltronstvom i prosjačkim traženjem mrvica, i čije je prvo pravilo bilo da se nauči trpeti i izdržati, svladavati prepreke i ne klonuti, biti kraljevski ponosan na svoju ideju i umirati...

Zato i vidimo, da je Austrija naročito omladince osugjivala. »Boj se onoga, tko je viko bez golema mrijet' jada!« Austrija je sigurno osećala, tko joj je najžešći protivnik, i na toga je navaljivala. Sudovi (sastavljeni većinom od švapskih i talijanskih štrebera) imali su nalog da sve nacionaliste moraju osuditi, i mi vidimo da su i u Dalmaciji i u Sloveniji bili rešavani i najrevolucionarniji naši stariji (kao n. pr. Tresić-Pavičić), a svaki, imalo istaknutiji omladinac da je bio osugjen. Jedino u Bosni, stradali su i bili ubijani i stariji intelektualci, a naročito sva sila seljaka.

Omladinci koji nijesu dospeli u tamnice, ili koji su bili ranije iz njih pušteni, bili su oterani obično na frontu sa žigom »p. v.« (politisch verdächtig), i na dokumentima i na čelu. Za švapske i magjarske komandante i za njihove domaće slugе, to je značilo »ovoga najpre maltretirati, a onda ga poslati u najžešću vatru,

i na sami jedan sumnjiv pokret, pucati u njega«. I to se vršilo. Na stotine i stotine ih je tako poginulo ili jedva umaklo smrti. Svaki od njih je pokušao da prebegne i mnogima je uz najteže prilike to i uspelo. Oni ma koji su tako pali, nemoguće mi je nabrojiti imena, jer su to bili većinom manje poznati, neznani junaci pokreta, a od onih kojih se sada sećam, pominjem agilnog i simpatičnog Dušana Milaša, koji je poginuo na talijanskoj fronti, zatim Franca Fabjančića, i dubrovčane M. Gjenera i P. Radovanića.

VII

Omladina u emigraciji

Rat je zatekao mnoge nacionalističke omladince već u Srbiji. Tamo su oni već pre rata formirali iredentističke kružoke, sklapali veze sa beogradskom omladinom, sa četnicima, Nar. Obranom itd. Tu su se našli M. Bartulica, Božo Midžor, Drag. Bublic, Dušan Narancić i Šarinić, drugovi Jukićevi; Mirko Latas, odbornik bečke »Zore«; Vlad. Fabjančić, August Jenko, ing. Gustinčić i Klemenčić (sve Slovenci); kasnije je došao prof. Ante Lekčević i ing. Majnarić (oba iz Rijeke); dalje Dr. Mirko Kosić, Pavle Bastajić, Mihajlo Parker, Ivan Radić, Frano Cvijić, Ljubibratić i dr. Kasnije su prebegli Božo Šišić, Turić, Vujaklija i ost. Iz Bosne je bilo naročito mnogo omladinaca, ali tima ne mogoh doznati imena.

Gotovo svi ovi omladinci prijavili su se odmah kao dobrovoljci u vojsku, i junački se borili. Oni koji su bili slabiji morali su kasnije istupiti iz vojske, pa su se posvetili radu u zalegju. Odmah u početku rata (1914) poginuo je na bosanskim planinama, junački se boreći protiv Austrije, vođa slovenačkog omladinskog pokreta, idealni i plemeniti August Jenko. Božo Midžor vrlo agilni član omladine u Grazu, poginuo je na Kajmakčalanu g. 1917. Cvjetan Job, mladi umetnik iz Dubrovnika pao je na Kosmarici g. 1915. — Ante Mikačić iz Splita, Tankosićev četnik, nekada jedan od osnivača »Ujedinjenja«, pogibe na Ceru odmah u Augustu 1914., a Ivo Juras, takogjer Splicićin, izdržao je sve

strahote albanskog uzmaca, da se opet vrati na solunski front kao borac, gde pogiba pod Kajmakčalanom. Neumorni Dr. Božo Šišić umre od tifusa u Valjevskoj bolnici g. 1915., vršeći lekarsku dužnost, a od tuberkuloze umre u Nišu i riječki nacionalist prof. Ante Lekčević. — Bedalov je ranjen na Dunavu, i umre kasnije u bolnici. Iz Bosne ih je poginulo i ranjeno vrlo mnogo, čija imena neznam.

Omladinci, koji nisu bili na fronti pokrenuli su u Nišu, gde je odmah posle objave rata, bila prenesena vlada i uprava Srbije, i svoj list »Jugoslovenski Glasnik«. Uregjivao ga je Stevan Galogaža, a u redakcionom odboru bili su Fabjančić, Bartulica i Lekčević. Saragjivali su i u pojedinim izdanjima biblioteke »Savremena pitanja«, koju je uregjivao prof. St. Stanojević, i Bartulica je tu izdao svoju brošuru »Hrvatska Omladina«. U Nišu se osnovao i »Jugoslovenski Odbor« u kojemu je takogjer bilo nekoliko omladinaca. Provagjali su i žilavu agitaciju, držali konferencije i pučka predavanja o nar. jedinstvu, o prečanskim prilikama, o cilju ujedinjenja, itd. Omladina je upravila i nekoliko javnih manifesta vladi u smislu jugoslovenske ideologije, koji su odjeknuli u javnosti. U »Politici«, »Pijemontu« i »Glasniku« pisali su članke i saragjivali u južnoameričkim novinama.

Kad je došlo do katastrofe Srbije (g. 1915.), svi ti omladinci su skupa sa srpskom vojskom prešli albansku kalvariju i raštrkali se po Evropi. Dušan Narančić pokreće čak na begu, u Mitrovici, list »Kosovo«, »da potseća na kosovsku svetinju, u danima današnje tragedije, u vreme, kada Kosovo daje utočišta majci otačbini«.

U Evropi je bilo već pre toga nekoliko istaknutijih omladinaca. Ujevića je rat zatekao u Parizu, Čerina je par dana pre rata pobegao preko Crne Gore u Rim, gde se je od ranije nalazio Čičin-Šain, koji ovde kasnije

osniva izveštajni presbireo i vodi informativnu propagandu, saradjujući u tal. i emigr. našoj štampi, i ličnu, za jugosl. stvar, naročito s obzirom na jadransko pitanje, te pokušava čak i da osnuje u tom pravcu i jednu našu biblioteku na tal. jeziku; Dr. Pero Slijepčević je pobjegao iz Beča u Rim, kamo je još pre srpske katastrofe stigao i Fabjančić; Mato Vučetić se nalazio na Korzici, F. Cvjetiša, bio je takogjer u inozemstvu, a Dr. Ljubo Leontić našao se u Rimu. Oni koji su, posle prelaza preko Albanije došli, raštrkani su se takogjer po Rimu i Parizu, a naročito u Ženevi.

Kao i u domovini u god. 1914., tako i sada u emigraciji, vodeću ulogu megju omladinom preuzima Dr. Ljubo Leontić. Njega je mobilizacija zatekla u Dubrovniku, i on se isti čas ukrcio na brzi parobrod, rešen da beži u Italiju. U Splitu se smiono iskrcava i dogovara sa prijateljima. Došavši u Trst, tri puna meseca se skriva da dobije priliku da umakne. Sa teretom veleizdaje i dezerterstva na legjima, on drži potajne sastanke sa Dušanom Kruljem, Dr. Ferlugom, Dr. Marušićem, Dr. Lotrićem, Dr. Veselom, Dr. Podujom, Kešikovićem, Franotovićem, Ganzom, i dr., spremajući sve za organiziranje dezerterstva iz austrijske vojske i organiziranje dobrovoljaca u inozemstvu. Umaknuvši napokom u dnu jedne trgovačke lagje, Leontić se sastane najpre u Veneciji sa omladincem Milanom Alačevićem, kap. Dobčevićem, Bobanom i drugovima, i dogje u Rim, gde se prijavi srpskom poslaniku Ljubi Mihajloviću i podnese mu izveštaj o stanju u Austriji. Odmah pokreće pitanje dobrovoljaca, i dok su se vogje emigracije (Trumbić i ost.) rešavali, on izragjuje etnografske mape za propagandu. Megjutim izdao je neki »uži odbor«, bez znanja ostalih, u talijanskim novinama proglas potpisan od »Hrvatskog Odbora«, i Leontić na prvoj sednici emigranata ustaje oštro proti tome, tražeći da se odmah konstruiše »Jugoslovenski Odbor«

za borbu protiv Austrije. Na prigovor da nema među emigrantima Slovenaca, Leontić predlaže da se pozove iz Niša Dr. Županić, Fabjančić i dr., a sam pogje u Veneciju da dovuče kojega znanca iz Trsta. U Veneciji se sastaje sa Jankom Lavrinom, slovenačkim omladincem, koji se vraćao iz Rusije sa proklamacijama Nikolaja Nikolajevića na austrijske Slovene. Oni skupa razasliju te proglase, a Lavrin sastavlja na ruskom jeziku memorandum Velikom Knezu, koji potpisuju svi omladinci. Posredstvom g.gje Banac dođe Leontić u vezu sa tršćanskim Slovencima koji su kasnije odaslali preko granice Dr. Gregorina i Dr. Trinajstića da pristupe »Jugoslovenskom Odboru« koji se je organizovao faktično već u Rimu, a kasnije i formalno u Parizu.

Kad je Trumbić izdao proglas na Amerikance radi sakupljanja dobrovoljnih priloga, ustao je Leontić u ime omladine protiv mlakosti i neodregjenosti tog proglasa, te njemu bi povereno da sastavi drugi, i taj »proglas na narodni ustanak« bi štampan u 5000-i razaslat posvuda, pa i po celoj Austriji.

Već u decembru 1914. podnosi Leontić, kao vođa omladine, Odboru u Rimu predlog: 1) da se organiziraju dobrovoljci (»Jadranska legija«) između Jugoslovena zarobljenih u srpskoj i ruskoj vojsci, između emigranata u Americi i pribeglica z redova nacionalističke omladine; 2) da se izvrši organizacija emigracije u Severnoj i Južnoj Americi u svrhu finansiranja propagande u inostranstvu. — Leontić je objašnjavao ispravno da će organizacija emigracije u Americi doneti tri koristi: 1) dati će »Jugoslovenskom Odboru« legitimaciju širih masa iz Austro-Ugarske; 2) dati će dobrovoljce; i 3) dati će finansijska sredstva. Što se dobrovoljaca tiče tu je došlo do prvog oštrijeg sukoba između starijih emigranata u »Jugoslovenskom Odboru« i omladine. Omladina je tražila da se to postavi

kao najprešnije pitanje, jer da treba pred inostransivom krvlju dokazali težnju za oslobogjenjem, a svest narodnog jedinstva i volju za ujedinjenjem utvrditi u zajedničkoj borbi sa Srbima na bojnopolju. Dočim je Odbor sumnjao u celu stvar, nalazio prepreke u megjunarodnom pravu i krzmao. No dolaskom Supila u Rim napokon je rešeno da se osnuje »Jadranska legija« i posao bi poveren Leontiću. Dr. Jedlovski, koji je baš tada prebegao iz Trsta, preuzeo je vogjenje kancelarije za Legiju, pa se započelo živom agitacijom, naročito megju omladinom, i slalo se pozive u Ameriku, Srbiju, Rusiju, Austriju, Švicarsku itd. Kao prvi dobrovoljci javili su se odmah u Rimu: omladinci Leontić, Fabjan Kaliterna (prebegao iz Splita), Josip Pavlović, Vl. Čerina, prof. A. Lekčević (koji je kasnije pošao u Srbiju, i tamo umro), Milan Alačević, Nikola Dragišić, Petar Meštrović, Vinko Tomašić, Stanger i ing. Gustinčić.

U februaru 1915., došlo je do ponovnog sukoba izmegju omladine i Odbora. Leontić je predlagao da se u jednom odgovoru što ga je trebalo u pitanju legija poslati vladi u Nišu, istakne kao politički program onaj isti što ga je omladina prihvatila na Vidovdanskom kongresu: Jugosloveni (Srbi, Hrvati i Slovenci) jedan su narod. Zbog toga, oni traže ujedinjenje svih srpskih, hrvatskih i slovenačkih zemalja u jednu, jedinstvenu, slobodnu i nezavisnu, narodnu državu«. Trumbić je bio protiv poblížeg označivanja »jednu jedinstvenu«. Megjutim, to nije nipošto značilo centralizam, kako se to htelo omladini imputirati, već samo nacionalno i državno jedinstvo i ogradu protiv federalizma, koji su neki već onda u srcu imali. Na sednicama koje su se vodile, omladina je videla, da stari nisu još u srži potpuni Jugosloveni, da je mnogima od njih nar. jedinstvo još stvar taktike, i Leontić je ostavio za uvek sednice Odbora, odlučivši se, da iz vani podupire

svaku njegovu dobru akciju, a on da radi sa omladinom i sa Amerikom.

I u pogledu rada u Americi nije Leontić našao mnogo razumevanja kod Odbora. Odbor je mislio da će rat svršiti brzo i da nema smisla putovati tako daleko. Megjutim Leontić je imao vrlo dobrih veza sa Amerikom, te je već sa Lupisom, dok je bio u Trstu, utanačio sve za agitaciju tamo. Leontić je odmah iz Rima pisao bratu Milanu u Antofogasta, i već za kratko vreme tamo se osnova »Narodna Obrana«, jer je omladina u Americi bila već i pre u vezi sa praškom »Jugoslavijom« (Milan Jakša, Juraj Matulić, Kuzma Zuvčić, Prosper Radonić, Milan Leontić, Vicko Tadić, Ivan Razmilić itd.). Brat je poslao odmah Leontiću i novac za put, uveravajući ga, da je kod američke emigracije vrlo podesan teren za rad.

Megjutim su stigli u Rim Pero Slijepčević, Pavle Bastajić i dr. i Leontić se dade s njima na posao oko organiziranja omladine, oko publiciranja omladinskog jugoslovenskog programa i izdavanja mapa. Pogjoše svi u Ženevu, gde se sve više počela okupljati celokupna omladina, jer je dobrovoljačko pitanje, sporom izmegju Vlade i Jugoslovenskog Odbora bilo i onako privremeno sistirano. Tamo izdaju Slijepčević, Leontić i Fabjančić na francuskom i na srpsko-hrvatskom jeziku znameniti »**Jugoslovenski manifest**« (L'unité Yougoslave«, Paris, Plon-Nourrit, 1915.), program i smernice ujedinjene jugoslovenske omladine, u kojima se veli: »Pošto su Srbi-Hrvati-Slovinci samo jedan jugoslovenski narod, to će oni posle oslobogjenja biti ujedinjeni u jednu homogenu državu. Ne postoji nikakovo unutarne pitanje o sastavu te države, a pogotovo ne takvo o kojem bi se imale brinuti Velike Sile evropske«. Manifestu je napisao predgovor sam Masaryk, i to je zapravo prva javna izjava Masarykova u

emigraciji, u kojoj se izjavio za oslobogjenje Jugoslovena i Čeha od Austrije.

Osim manifesta, koji je izazvao velik dojam u javnosti, omladina je u Ženevi sazvala i javni zbor i objavila rezoluciju u omladinskom duhu, koja je dobila veliki publicitet u francuskoj, engleskoj i američkoj štampi. To je uzbunilo »Jugoslovenski Odbor«, koji je tada već bio u Parizu, pa je u Ženevu došao Marjanović (koji je već bio prebegao) da vidi šta je. Omladina je njemu kao kasnije Supilu i Vasiljeviću odgovorila, da ne namerava voditi nikakvih posebnih akcija, dok Odbor ostane na jugoslovenskom terenu, ali da će se omladina opreti svim sredstvima svakome onome tko bude hteo da povredi integralni jugoslovenski program. U Ženevi je omladina izdala i dve edicije Leontićeveih propagandističkih mapa Jugoslavije, u formatu dopisnice, sa citiranim političkim programom nar. jedinstva, primljenim na vidovdanskom kongresu. Omladinac Frano Cvjetiša bio je već započeo akciju u Ženevi za organiziranje »Jugosl. biro-a za propagandu«, pa tu akciju podupire i ostala omladina, koja u biro-u živo radi i saragjuje u publikacijama.

Svršivši posao u Ženevi, a pozivan neprestano iz Amerike, Leontić se dao u augustu 1915. na put i stigao u Antofogastu. U martu g. 1916. došao je za njime i M. Bartulica, koji je, prešavši Albaniju, bio stigao takogjer u Ženevu. Omladina u Ženevi i Parizu, posle odlaska Leontićevoeg, radi manje, a dolazi i do razmišljanja. Pojedinci su teško oboljeli (Gačinović i podlegao) pod teretom patnja, a većina njih, u tugjini bez novaca, morala je da krvavo zaragjuje hleb i teške muke muči. Leontić je našao u Americi dosta dobar teren. Mladi elementi koji su već bili u vezi sa nacionalističkom omladinom, predobili su za se i starije emigrante, većinom Dalmatince i nešto Crnogoraca. Sve što je bilo bolje u Južnoj Americi (a treba istaći

da su to bili sve gotovo sami Hrvati!) bilo je prožeto mržnjom na Austriju i željom za oslobogjenjem. Samo je u Argentini bilo tvrdo tlo i opasan rad.

Leontićevo pismo bratu, poslato iz Rima, dalo je poticaj za okupljanje emigranata u Antofagasta i dalje. Na čelo pokreta dolaze ugledni i bogati naši zemljaci g. Frano Petrinović, a iza kongresa u Antofagasta, g. Paško Baburica, g. Miho Mihanović, g. Mato Galjuf, g. Juraj Jordan, Kusjanović, Ćurlica, Dubravčić, i dr. Antofogasta postaje centar akcije. Listovi »Jugoslavija« u Antofogasta, te »Sloboda« u Buenos Airesu i »Jugoslovenska Država« u Valparaiso, agitiraju za »Jugoslovensku Narodnu Obranu«. 1. augusta 1915., na kongresu sazvanom od društva »Jadran«, prekidaju Južnoamerički Jugosloveni sve veze sa Austro-Ugarskom i traže ujedinjenje jugoslovenskih zemalja »u jednu slobodnu državnu celinu«.

Leontićevo dolazak u oktobru 1915., daje čitavom pokretu većeg zamaha. On odmah pristupa radu oko centraliziranja pokreta, te obilazi lično svako i najmanje mesto da osniva sekcije. Već kroz nekoliko meseci uspeh je bio toliki (a radio je uz Leontića i službeni delegat »Jugoslov. Odbora«, Dr. Mičić; da se na 23. januara sastao u Antofogasti Veliki Narodni Zbor svih delegata južnoameričkih kolonija, na kojemu je definitivno izvršena organizacija »Jugoslovenske Narodne Obrane«, te je stvoren zaključak, da »Jugoslovenska Narodna Obrana« preuzima na se finansiranje »Jugosl. Odbora« i uopšte rada u emigraciji. Odlučuje se povesti živa agitacija za sakupljanje dobrovoljaca, te izdavanje lista »Jugoslovenska Država« čije uredništvo, kasnije u maju, preuzima M. Bartulica i vodi ga sve do oslobogjenja.

Rezolucija što ju je prihvatio kongres u Antofogasta bila je delo Dr. Leontića, i ona je prodrila protiv svih korektura Dr. Mičića, službenog delegata Odboro-

vog. Rezolucija je sva »izražaj duha jugoslovenske nacionalističke omladine«; ona je zapravo »prvi beskompromisni, integralni jugoslovenski program stvoren za vreme rata« (Dr. Milada Paulova: »Jugosl. Odbor«), koji se jasno izrazio i u pitanjima kralja i jedinstvene države. Jedino u tom smislu bio je Jugoslovenski Odbor opunomoćen od Južne Amerike da radi, i za sve to, pored oštroumnosti, odlučnosti i tačnog gledanja na stvari gg. Baburice, Petrinovića, Jordana i ostalih vogja naše emigracije, ide velik deo zasluge baš Dr. Leontiću.

U Južnoj Americi su izdali Leontić i Bartulica i nekoliko brošura, Manifest Ujedinjene Omladine, Leontić sjajno izdanje »Jadrana«, a Bartulica svoje »Raspeće Srbije«.

U julu 1917. god. prelazi Leontić iz Južne Amerike u Severnu, da nastavi rad. U Severnoj Americi našao je Leontić posve drugo stanje nego li je bilo već stvoreno u Južnoj. »Austrijanci«, kao što i u Argentini, anacionalni elementi i srpski separatiste tamo su bili i odviše jaki. Radom A. Biankina, Marjanovića, Potočnjaka, Luke Smodlake, Milana Pribičevića, Županića i drugih koji su bili došli iz Evrope, uspelo je bilo ipak doći do nekakve organizacije, a naročito Pribičević i Marjanović radili su oko sakupljanja dobrovoljaca. Kongresi u Chicagu i Pittsburgu doneli su zaključke u smislu jedinstva i dinastije Karagjorgjevića, ali dosta nejasne, naročito u pitanju jugoslovenstva. Na svim stranama opažala su se nepoverenja i lične trzavice, a i nesuglasice koje su postojale neprestano izmegju »Jugoslovenskog Odbora« i srpske vlade, izazivale su neraspoloženje i sporove u emigraciji.

Leontić je počeo odmah da provodi svoju akciju u pravcu potpunog jugoslovenstva, u čemu ga je kasnije naročito podupirao i slovenački omladinac Dr. Drago

Marušić, koji je tada baš prebegao i došao iz Evrope. Marušić izraguje i nacrt sporazuma izmegju srpske vlade, J. Odbora i Crnogorskog Odbora za zajednički rad. Kad je bila objavljena Krfska Deklaracija, Leontić i Marjanović nastojali su da je zaodjenu u jugoslovensko ruho i predložili su je »Jugoslovenskom Narodnom Vijeću« u Washingtonu sa manifestom integralnog jugoslovenstva, koji je bio prihvaćen. Naročito žestoku borbu vodio je Dr. Leontić sa komunistima, koji su bili razmahali protijugoslovensku akciju iza ruske revolucije. Od njegova dolaska počinju listovi u Severnoj Americi da izlaze pod jugoslovenskim imenima (»Jug. Svijet«, »Jug. Zastava« i »Jug. Jadran«) po uzoru Južne Amerike, a Leontić živo saraguje u njima.

Od tada se radilo i u Severnoj Americi na osnovu integralnog jugoslovenstva. Megjutim, povodom spora u Ženevi, dok se je Leontić nalazio u S. Franciscu na agitaciji, M. Marjanović u Južnoj Americi, a M. Pribićević na putu za Evropu, — Jugoslov. Narod. Vijeće u Washingtonu, pod uticajem Grškovićevim, furtimaški prihvati i objavi ponovno jedan separatistički proglas i započe sa republikanskim pokretom. Leontić brzo doleti u Washington, a A. Biankini, koji se je u Chicagu sporazumeo sa Leontićem, sazove kao predsednik, sednicu. Leontić prisili mutikaše, da proglas korigiraju sa novim proglasom, ali on sa Dr. A. Biankinijem svejedno istupa iz Vijeća, i publikuje brošuru »Zašto sam tražio da se raspusti Narodno Vijeće u Washingtonu«, u kojoj žestoko udara na separatiste i novopečene republikance.

Dobrovoljačko pitanje, koji je radi sporova izmegju Jug. Odbora i srpske vlade neprestano zapinjalo, napokon se pomaklo s mrtve tačke stvaranjem Dobrovoljačke Divizije u Odesi u prvoj polovini g. 1915. I na tom poslu učestvovali su omladinci vrlo živo, a na-

ročito se isticao Dr. Kruno Kolombatović iz Splita, koji je bio duša akcije, te je uregivao i dobrovoljački list »Slovenski Jug« u Odesi. Tamo je radio i pesnik Sibe Miličić, koji je naročito pošao za organizaciju dobrovoljaca iz Francuske u Rusiju. Njima su pomagali prof. Orlović i Slovenci Furlanič i Dr. Klemenčič. U dobrovoljačku diviziju ušao je veliki broj omladinaca i članova nacionalne omladine, naročito među rezervnim oficirima. Nastajali su doduše sporovi, u glavnom krivnjom političara s jedne i s druge strane, ali kada je došlo do borbe i kada je divizija morala da nastupi u Dobrudži, onda je ona pokazala jedan istorijski heroizam, heroizam koji joj je za uvek osigurao jednu od najslavnijih stranica istorije svetskoga rata. Svoju slavu i pobjedu platiše dobrovoljci u Dobrudži strašnim žrtvama. Od 18.000 dobrovoljaca, palo ih je 2613, a 7370 bilo je ranjeno. Koliko zanosnih omladinaca je tu dalo svoj život za otačbinu i kako bi vredno bilo da se bar sva njihova imena ispišu u istoriji!

Posle Dobrudže, dobrovoljci su, opet krivnjom diplomata i političara neko vreme mirovali, dok napokon ne dogje do organizacije »Jugoslovenske Divizije« na solunskoj fronti (g. 1918.), koju su sačinjavali dobrovoljci što su došli iz Rusije, kao i oni koji su došli iz Severne i Južne Amerike i Australije. Ta divizija upravo je osvežila borbama izmučenu junačku srpsku vojsku.

Pri znamenitom proboju bugarsko-nemačke fronte, koji je bio odlučan za pobjedu saveznika i za konac svetskog rata, odlikovala se »Jugoslovenska Divizija« vanrednim junaštvom, a naročito na planini Kozjaku.

Jugosloveni, zarobljeni u Italiji, pokušavali su takogjer da se organizuju u dobrovoljačke legije, ali Italija im je to prečila. Samo slovenačkom nacionalisti Dr. Ljudevitu Pivku uspelo je da sastavi »Jugoslovenski dobrovoljački bataljon«, koji se vrlo junački poneo. Urota je već bila zasnovana na austrijskoj fronti,

no Talijani nisu znali da iskoriste stvar, i onda su urotnici prešli da se sami direktno bore protiv Austrije.

Poglavlje o dobrovoljačkoj akciji, o poginulim junacima i zaslugama živih, vrlo je opširno i spadalo bi u posebnu knjigu. Do sada su izdani samo lični memoari, iz kojih je teško pobrati podatke, a naročito teško doznati imena. Zato ih ni mi ovde ne možemo navesti. Ali jedno stoji sigurno, i to možemo naglasiti, da je dobrovoljački pokret, koji se bazirao samo na mladim ljudima, naročito na rezervnim oficirima, dakle bivšim akademičarima-omladincima, bio u prvom redu plod žive revolucionarne propagande što ju je vodila u prvom redu nacionalistička omladina, a onda Sokol. To uostalom priznaju i pisci dobrovoljačkih memoara. G. Dane J. Hranilović, vrlo zaslužni dobrovoljac, piše u svojoj knjizi »Iz zapisnika jugoslovenskog dobrovoljca«, da su u dobrovoljačke redove u Odesi dolazili oni »koji su imali sreću da, unatoč svih zapreka, koje je Aust. stavljala na put širenju zdravog jugoslovenskog nacionalizma, postanu dionici te svete spoznaje«, te ističe kao izvor dobrovoljačke svesti baš rad nacionalističke omladine i kongres prigodom Njegoševe proslave u Zagrebu.

Posve naravski, da je u dobrovoljačkoj akciji učestvovao i velik broj aktivnih članova omladine i današnjih aktivnih Orjunaša. Mnogo i mnogo ih je i poginulo. Kao ni živima, tako ni mrtvima, još nisu na žalost zabeležena i sabrana imena. Znam jedino za dalmatince Dr. Vicka Allegretti i Ljuba Buja, poginule u Dobrudži, te Vinka Milića i Antu Ninčevića, poginule u francuskoj legiji stranaca. Junački primorac, Lujo vitez Lovrić izgubio je u Dobrudži oba oka. Pored Dane Hranilovića treba istaknuti još Antu Kovača, Iva Rendulića, zatim Dr. Ivu Petkovića, te vogje iz Pivkovog bataljona, Dr. Ljudevita Pivka, Stanu Vidmara, Ferdinanda (Marka) Kranjeca, Mirka Beloševića, Stan-ka Znidaršića itd. Za druge neznam.

VIII

Bugjenje i oslobogjenje Pokušaji ponovnog okupljanja omladine

Još pre sloma centralnih vlasti na bojištima počelo je unutarnje raspadanje Austrije i ponovno su oživele revolucionarne akcije. Smrt Franz-Josefa, ruska revolucija, ulazak Amerike u rat, sve je to prodrmalo duhove, i nacionalni elementi stali su ponovo da se okupljaju. Onaj deo omladine što se našao na slobodi ili u vojsci, počeo je još pre toga da provagja sistematski defetizam i sabotazu, koja je vrlo uspevala. Sa centrom u Zagrebu i pomoću vojnih lekara, naših ljudi, činilo se sve, da što manje našeg sveta pogje u borbu, a Zagreb je malo po malo postao logor dezertera i veleizdajnika. Amnestija Karlova još je pojačala stvar. Iz tamnica dolaze u Zagreb svi, i oni iz Karlau, i oni iz Arada, i oni iz Bosne. »Bolnica Milosrdnih sestara« postaje središtem nacionalističke omladine, a oni koji ne mogu naći bar nekih formalnih pokrivača za svoje dezerterstvo, beže u »zeleni kader«.

Počinje i okupljanje redova te aktivna propaganda. Uzima se svaka prigoda, samo da se istakne jugoslovenstvo i demonstrira protiv Austrije. Tako n. pr. akcija za spašavanje gladne srpske i hrvatske dece iz Bosne i Dalmacije ima, pored humanog, i odlučni nacionalistički cilj, pa u njoj učestvuju i omladinci: Jerko Čulić, R. Matulić, Bujas, Angjelinović, Bartulović i dr. Priliku šestdesetgodišnjice književnog rada I.

Vojnovića (9. X. 1917.) izrabljaju nacionalisti, da organizuju u pozorištu i u gradu prvu javnu i bučnu manifestaciju Jugoslovenstva, manifestaciju za pesnika »Majke Jugovića« i »Lazarevog Vaskrsenja«, i da na usta Vojnovićeva doviknu tiranima u Beču i Pešti, da nas »vrag ipak nije odneo i neće nas odneti!« I jedno Tresićevo predavanje izrabi omladina za spontane manifestacije neustrašivom borcu za slobodu, koje su završile javnim pevanjem srpske himne i apšenjima.

»Hrv. Njiva« (kasnije »Jugoslovenska Njiva«), koju je osnovao J. Demetrović, prva je počela da okuplja nacionalnu mlagju inteligenciju, a uz nju »Hrvatska Riječ« (današnja »Riječ«). »Njiva« je organizovala i narodni dar za Vojnovića, takogjer kao sredstvo jugoslovenske propagande.

Dolaskom omladinaca, puštenih ih zatvora, u Zagreb, akcija postaje još življa. Starčevićanci (frakcija »Milinovaca«) orijentiraju se sve više prema jugoslovenstvu, te osnivaju nov list »Hrvatsku Državu«, čije uredništvo preuzimaju Dr. B. G. Angjelinović i N. Bartulović, te joj daju izraziti revolucionarni i jugoslovenski smer, tako da je bila najviše od cenzure proganjana. U isto vreme osniva Niko Bartulović u društvu sa omladincima Ivom Andrićem, Dr. Vladom Ćorovićem i Brankom Mašićem, reviju »Književni Jug« i okupljaju oko nje svu nacionalnu literaturu. »Knj. Jug« prvi opet uvagja zabranjenu ćirilicu, prvi publikuje srbijanske pisce i smiono ističe jugoslovenstvo i narodno jedinstvo kao cilj svoga rada. U prvom broju (1. I. 1918.) odmah, Bartulović ističe veru u pobedu narodne stvari, Vl. Ćorović slavi Milutina Bojića, Tresić peva svog prkosnog »Ikara«, Nazorova »Majka Margarita« seća se Majke Jugovića, a list reproducira na čelu Meštrovića. Narod je odmah razumeo stvar i odaziv je bio ogroman: »Knj. Jug.« štampao se u 5000 primeraka, kao ni jedna naša revija do tada, i vršio

ogroman uticaj na raspoloženje duhova. Kasnije su u redakciju stupili još Miloš Crnjanski i A. Novačan, i to je bila jedina do sada potpuno jugoslovenska revija, u kojoj su sarajivali podjednako srpski, hrvatski i slovenački pisci.

G. 1918. doñaša nam u Zagrebu i »Glas Srba, Hrvata i Slovenaca«, list osnovan od Srgjana Budisavljevića i Val. Pribićevića, oko kojeg se kupe takogjer omladinci, naročito Vl. Čorović, Ljuba Mijatović, Jovo Miodragović, Dr. Vrsalović, Ivo Andrić i dr. List zastupa revolucionarno jugoslovenstvo, a i »Riječ«, uza sve službene obaveze organa koalicije, koja je bila na vladi, piše smiono, pod uredništvom S. Parmačevića, kome je kasnije prišao i N. Bartulović, — O. Tartaglia, skupa sa Jutrišom i K. Kovačićem namestili su se kod »Novosti«, pa su brzo i taj list pretvorili u glasnik jugoslovenske propagande. U martu 1918. organizirali su nacionalisti (naročito grupa oko »Književnog Juga« i »Glasa«) i Preradovićevu proslavu takogjer u jugoslovenskom i antiaustrijskom duhu, i odlično uspeli. Poslednji pokušaj vlasti, da se silom slomi akcija nacionalista, bio je učinjen odlukom o izgonu iz Zagreba Dr. Tresića, Dr. Smodlake, Dr. B. G. Angjelinovića i Bartulovića. Ali uzalud. Revolucionarno i protuaustrijsko raspoloženje potpuno je zagospodovalo Zagrebom i sve makinacije frankovaca i S. Radića, da pomoću vojne diktature oteraju koaliciju (koja je sve te akcije potajno podupirala), ostale su bezuspešne. Čak i na ulici gospodovali su nacionalisti, pa je frankovačka fukara, pored sve zaštite vojske i policije, bila sterana u mišje rupe.

U provinciji se takogjer živo radilo, naročito u Ljubljani, u Sarajevu, Dubrovniku, Varaždinu itd. Split je bio sav jedan tabor zaverenika, a u Varaždinu su omladinu vodili i živo radili Bran. Svoboda i Hinko Krizman. Jerko Čulić je neumorno putovao izmegju

Splita, Zagreba i ostalih mesta, organizirajući propandam i stvarajući veze. Mlagja generacija na srednjim školama počela je da nastavlja rad svojih utamničanih i emigriranih starijih drugova, i u Dalmaciji, i u Hrvatskoj, i u Sloveniji i u Bosni, i u Istri. Počinju da se stvaraju klubovi, najpre prosvetni, a kasnije i sa čistim revolucionarno političkim ciljem. Izdavaju se potajno i litografirani listovi (u Splitu »Novi Život«). U Splitu, Šibeniku, Zadru i Dubrovniku ističu se megju mlagjima Boris Radić, Edo Bulat, Branko Nižetić, K. Bujas, P. Pušić, Dušan Bošković i dr. Traže se veze i sa ostalima i vodi se agitacija. Osniva se »Svegačka organizacija« sa sedištem u Splitu, a Zdravko Nižetić, E. Bulat, T. Bekavac, M. Dvornik i ostali drže predavanja i zborove u provinciji. Početkom 1918. ta omladina organizira čak jedan demonstrativni nacionalistički štrajk u školama.

Megjutim se i u vojsci budio otpor, koji je pomalo poprimao konkretne forme. Na fronti su se vršila prebegavanja u masama i stvarale se zato naročite organizacije. U mornarici je revolucionarni duh bio najjači. Kao detalj za dokaz svesti naših mornara pomenuti ću samo to da je n. pr. »Književni Jug« imao najveći kontigenat svojih pretplatnika u Puli. — G. 1918. već i tamo počinju pokušaji prebegavanja, i to vrlo smioni, u ribarskim lagjicama preko mora u Italiju (Korčulani Žuvela, Farčić i dr.). No najvažnija je u mornarici bila akcija za podizanje revolucije, pomoću koje bi revolucionarci zagospodovali sa mornaricom i tako zadali smrtni udarac Austriji. Akcija se pojavila spontano i gotovo u isto vreme, u lukama Puli, Šibeniku i Boci. U akciji su učestvovali živo i Jugosloveni i Česi, a duša čitave akcije bili su omladinci. U Šibeniku se osnovao čitav revolucionarni odbor, kome su na čelu bili nacionalisti Franjo Petretić, Pero Trepov, Josip Aleksa, Ivica Tkalčević, Ivan Ljubenko, Vlado

Mileta, Petar Petković, Valentin Žic, Marin Levaj, Gustav Misler, Urbančić i Stanić. Odbor je nastojao da nadoveže veze sa urotnicima u Boci i u Puli, pa je Petretić dva puta riskirao putovanje, ali teško je bilo do njih doći. Akciju su podupirali i Jerko Čulić, te neki stariji rodoljubi (Dr. P. Grisogono, Dr. Drinković, i ost.). U očekivanju veza i spremajući se, šibenski Odbor je poduzeo da organizira begstvo Rudolfa Giunia i D.ra Stepaneka u Italiju. Zadatak je preuzeo nacionalista Valentin Žic i potpuno uspeo, prebegavši skupa s njima. Megjutim, austrijske vlasti su počele da njuše akciju i podvostručili su nadzor. Uza sva nastojanja nacionaliste Petretića, nije se mogla uspostaviti veza ni provesti čvrsta organizacija, pa su nestrpljivi pojedinci u Boci i u Puli na svoju ruku izveli pokušaje revolucije, koji su svršili sa neuspehom i streljanjem urotnika. Tako je u Puli bio streljan omladinac Ljubomir Kraus iz Splita, a u Boci više njih, među kojima Mate Brničević iz Poljica, Ivan Šižgorić iz Žirja, A. Grabar iz Istre i Čeh F. Raš. U Puli je živo učestvovao u akciji I. Vuletin iz Kaštela, a u Boci Antun Sesan, koji je prebegao sa aeroplanom.

Megjutim, prodorom solunske fronte i pobedom saveznika, Austrija je zadobila udarac u glavu, i revolucionarno raspoloženje, okuraženo strelovitim približavanjem srpske vojske i jugoslovenskih legija, izvrši prevrat i proglasi oslobodjenje. I u tom aktu zanosa, brze akcije, preuzimanja vlasti i održanja reda, izveli su omladinci važnu ulogu, naročito kao dobrovoljci na raspoloženju Narodnih Veća (Sokolski odredi, mornarički odred u Zagrebu itd.). Ti omladinci dobrovoljci preuzeli su odmah i obranu naših granica, te osigurali za nas Megjumurje. U tim akcijama isticali su se naročito braća Angjelinović, a neki su i poginuli vršeći svoju dužnost (među ostalim dubrovački nacionalist Dr. Josip Dimović). Omladinci su naročito tražili brzo

proglašenje ujedinjenja i oštro istupili protiv Radićevog nastojanja, da se ne dozvoli ulaz srpske vojske (Velika skupština u »Royalu«: glavni govornici M. Lisićar, N. Bartulović i Dr. B. G. Angjelinović).

Aktom od 1. decembra ujedinjenje je provedeno, i omladina je u svom idealizmu mislila, da je njen glavni posao dovršen, da će sada državu i politiku znati da vode i stariji, a ona da se mora sada da povuče na rad ličnog vaspitanja, prosvete itd. Sem toga, posle rata omladina nije bila ni organizovana, a kod mnogih se, uticajem novih struja u svetu, naročito ruskog boljševizma, dogodio i prevrat u mišljenju. Pod tim okolnostima, dogodila se čudna i vrlo nesretna pojava, da je omladina, koja je, bar u prečanskim krajevima, najviše dala i učinila za stvaranje Jugoslavije, bila potpuno bačena u kut i nije ni najmanje uticaja imala u organizovanju te Jugoslavije. Umesto da »Narodna Veća« budu čisto revolucionarna tela, i da u njima glavnu ulogu igraju revolucionarci, t. j. oni koji su zaista staro pomogli rušiti, a novo zidati, naši stariji jugoslovenski političari uzeli su u ta »Veća«, i kasnije u Nar. Predstavništvo, sve one koji su staro hteli, a novo rušili; uzeli su i austrijske klerikalce i »šuckore« i Radićevce, a nisu ni pomislili da uzmu ma i jednog predstavnika one omladine, koja je dala Principa, Čabrinovića, Ilića, Jukića, Krausa, Jenka i Mikačića, — omladine, koja je na svojim žrtvama i radu stvorila uslove za ujedinjenje, i koja je jedina slepo verovala u ovu Državu. To je bila sudbonosna pogreška. T. zv. »prevrat« nije tako bio ni konsumiran, a dojučerašnji austrijanci uvukli su se u posao organiziranja mlade države kao trojanski konj i, odbacivši brzo od sebe masku jedinstva, počeli da otvoreno propagjaju defetističku rabotu na svim linijama.

Omladina je brzo uvidela da se prevarila, da stari nisu znali da organizuju državu kako treba, da jedin-

stvena Jugoslavija dobija od »otaca domovine« svaki dan po jedan udarac više, da neprijatelji samo vrebaju na granice, i — konačno — da je greh sve to gledati prekrštenih ruku. Omladina je osetila, da je i sama delomično kriva što je bačena u kut, da nije znala da se okupi, organizira i nametne, već se svojevolutno povukla, rasparčana, a delomično se dala zavesti i od novih negativnih struja boljševizma, sa kojima se u novu državu, pored separatizma, korupcije i nereda, uvuklo i jedno novo zlo. Pokušaji nekih omladinaca u Sarajevu (Dr. Jove Zubovića, pok. Dr. Škurle, Budimira i dr.) da se omladina organizira na bazi konstruktivnog socijalnog i kulturnog rada (»Radena«), bili su plemeniti i žilavo vogjeni, ali nisu obuhvatali srž stvari i, za ona burna vremena, falilo im je elana. Dobroslav Jevgjević je pokušao da vojvogjansku omladinu okupi oko literarnog »Dana« i političke »Istine«, ali ni to nije imalo većeg zamaha.

Megjutim se vratio iz Amerike Dr. Ljubo Leontić, a još pre njega vratili su se Bartulica, Fabjančić i još neki omladinci iz emigracije. I Marjanović se vratio, i skupa sa Giuniom, Bartulicom i Dr. Vrsalovićem pokrenuo »Obnovu«, pokušavši da okupi oko nje mlagju generaciju. No sve to nije išlo. Leontić, Bartulović, Giunio i Bartulica, koji su se našli u Zagrebu, uvideli su, da sve te rasparčane akcije neće doneti ploda, i da je jedini put i način smiono nadovezati na vidovdanski kongres i sazvati u Zagrebu jedan veliki zbor celokupne predratne omladine i nove, koja se s njoŃm slaže, i na tom kongresu udariti temelje jednoj snažnoj organizaciji i jednom zdravom pokretu, koji će biti raširen po celoj zemlji. Odmah se dadoše na posao. U akciju ugjoše Leontić, Ljuba Mijatović, Bartulović, Pero Slijepčević, Gj. Ostojić, Vl. Fabjančić, R. Giunio, Bartulica, A. Visković, Dr. Vrsalović i drugi. Držale su se marljivo predkonferencije i spremala tehničkà stra-

na kongresa. Leontić i Fabjančić pošli su u Beograd, da nagju kontakta sa tamošnjom omladinom i da od vlade isposluju olakšice za kongres, prenočišta u državnim zgradama itd. Bartulica je vodio sekretarijat. Kongres je bio zakazan za polovinu septembra 1919. — Izdan je i proglas: »**Poziv na kongres Jugoslovenske Ujedinjene Omladine u Zagrebu**«, a da veza sa vidovdanskim kongresom g. 1914. bude što jača, proglas je bio potpisan od »Centralnog Odbora Jugosloy. Ujedinj. Omladine«, biranog na kongresu u Beču. U proglassu se veli, da je kongres sazvan »u cilju da se likvidira posao preuzet pre rata, da se izmene misli o sadanjem stanju u otadžbini i da se stvore zaključci o radu omladine u buduće«. Zatim se kaže: »Predratnoj jugoslovenskoj omladini ostaje uvek zajednička i nikad nepromenljiva misao vodilja jedinstvene naše nacije: prvo, demokratsko i savremeno socijalno uregjenje **Države bez obzira na istorijske granice, tradicije i plemenske razlike**; drugo, stvaranje jedinstvene moderne kulture jugoslovenskog naroda«. Kao glavna i najsvetinja tačka dnevnoga reda na kongresu bila je odredjena: »Svečana Manifestacija Jugoslovenstva«.

Prijave za kongres stizale su u tolikom broju, da je uspeh bio više nego osiguran. Omladina se odasvuda javljala i računalo se na nekoliko hiljada učesnika. Zato je i bilo najgore organizirati prenočišta u, onda prenapučenom, Zagrebu, sa teškom stanbenom krizom. I baš kad nas je još samo par dana delilo od kongresa, razbi se sve. Na predkonferencijama došlo je već do nesuglasica izmegju onih koji su zastupali stari smer, prihvaćajući sve razumne socijalne zasade vremena i čak naglasujući socijalni rad, i nekolicine koji su već zastupali otvoreni boljševizam. Tih doduše nije bilo mnogo, ali kad nisu mogli da uspeju, odlučili su pošto poto da razbiju stvar, te su na predkonferencama namerno izazivali sukobe. Konačno je poslednji udarac

kongresu zadala vlast, uskrativši nam iznenada, uoči kongresa, prenočišta u vojarnama i školama. Pod tim uslovima bilo je nemoguće održati kongres, i odbor je zaključio, da ga u poslednji čas otkáže. Omladina se i još jednom razišla neorganizovana, i tako je propala jedna velika zamisao, koja je mogla da unese posve novi duh u naš politički život. Pojedini vogje omladine povukli su se, razočarani, u svoje krajeve i posvetili se svojim zvanjima, te radu u Sokolstvu, u »Prosveti« (Slepčević), u novinarstvu, književnosti itd. D.ru Leontiću je ponugjeno da stupi u »Obnovu«, ali on odbi i povuče se u Dubrovnik, gde sa skromnim sredstvima, vodeći sam i administraciju i redakciju, pokrene list »Rad«, okupivši oko njega omladinca Matu Vidoevića, Sv. Barbića, Branka Bubala i dr. Držali su predavanja i zborove, a njihova je zasluga i to što je na Vidovdan g. 1920. otkrivena u Dubrovniku spomenploča nacionalistima palim protiv Austrije (Jobu, Šišiću, Dimoviću i dr.).

U Zagrebu je bilo još nekoliko pokušaja da se omladina okupi, pa je došlo bilo već i do konkretnijih forama, te do veza sa Beogradom i Splitom (n. pr. akcija u kojoj su učestvovali B. Kjurina, Grbek, Hauswald-Šumanović, A. Visković, Bartulović, Štulhofer, Čavlina i dr.), ali se sve uvek razbilo u glavnom o pomanjkanju finansijskih sredstava za akciju.

IX

Počeci Orjuna „Jug. Napr. Nacionalna Omladinâ“

Prilike su u državi megjutim bile sve nesnosnije, naročito g. 1921. Komunizam i Radićevština slobodno su se širili, a i srpski hegemonizam imao je svojih Čokorila. U Sloveniji je Korošec, umesto stopama Kreka, polazio sve više stopama Sušteršića. Državne granice još uvek nisu bile uregjene. Talijanska okupacija tištila je primorje. Zatim je došao D'Annunziev puč na Rijeci i potajno podupiranje Radićevštine sa strane Italije. Radić je slao predstavke u Pariz i šurovao sa Talijanima; Sachs, Frank i Gagliardi su okupljali »dobrovoljce« u Grazu; Karlo je pokušavao pučeve u Magjarskoj, a kačaci i crnogorski odmetnici su pljačkali kud su stigli. Defetizam se toliko usmelio, da su izvedeni atentati i na Kralja i na Draškovića.

U tako burnim i teškim prilikama posve je jasno da nije bilo mesta nikakvim akcijama sitnog rada ni postepene evolucije, i da je samo jedan pokret brze delatnosti, energije i borbenosti mogao da uspe. Trebalo je ući u borbu sa geslom »protiv unutaršnjeg i vanjskog neprjatelja!«, »za državno i narodno jedinstvo!« i »za red, auktoritet i snagu Jugoslavije!«

Dalmacija, koja je, radi talijanske okupacije, najteže osećala stanje u Državi, i Split, koji je uvek bio žarište jugoslovenstva, porodio je prvi u svom krilu jedan takav pokret, i taj pokret je uspeo.

U jednoj dvorani sadanjeg »Sokolskog Doma« u Splitu, nekako 1920. g. bilo je osnovano prosvetno društvo »Svetlo«. Napominjemo ovo za to, što je karakteristično, da su u dvorani ovog prosvetnog društva održane prve sednice pomenutog nacionalističkog pokreta, i da je »Svetlo« iste godine zbog neinteresovanja likvidirano, a da se je ova grupa u isto vreme, blagodareći jakom nastupu u borbi, toliko ojačala, da je u par godina obuhvatila celu Jugoslaviju. Ova je grupa prvi »nucleus« današnje Orjune.

Prvi sastanak te grupe održao se 23. marta 1921., a učestvovalo mu je 16 ljudi, sve bivših i novih članova nacionalističke omladine. Bio je izabran akcioni odbor (Predsednik Marko Nani, tajnik Edo Bulat i blagajnik Dinko Margetić) i prihvaćena ova rezolucija:

»Jugoslovenska nacionalna omladina u Splitu smatra svojom najprečom dužnošću da nastavi započeti rad bivše nacionalističke omladine u svrhu nacionalizacije našeg društva. J. N. N. O. vidi i danas, posle narodnog ujedinjenja, u prvom redu ideal u slobodnoj jedinstvenoj Otadžbini. Sledstveno tomu, ona neće dopustiti da se sa već postignutim jedinstvom ni u kojoj formi eksperimentira ni da se ono kompromitira. Zbog toga će najodlučnije sudelovati u pobijanju pojava, koje u sebi kriju, bilo plemenski, verski ili klasni separatizam. Isto tako ne odobrava i osugjuje politiku skrštenih ruku, dok se svi mračni elementi udružuju i tako žučljivo spremaju prepad i na jugoslovensku naprednu Dalmaciju.

J. N. N. O. apelira najodlučnije na celu nacionalnu omladinu u Jugoslaviji, a napose u Dalmaciji, da nigde ne dopusti, da se nekažnjeno vregja naše Državno i Narodno Jedinstvo, da nigde ne dozvoli vregjanje dela stotina hiljada palih junaka. Neka znadu svi protuđržavni i protunapredni elementi svih boja, a naročito oni koji agitiraju i desno i levo, da će im se

svugde suprostaviti čvrsta akcija Jugoslovenske Napredne Nacionalne Omladine«.

Nova omladina nazvala se dakle »Jugoslovenska Napredno Nacionalna Omladina« (naziv »Orjuna« došao je kasnije), i odmah na prvom mestu naglasila kontinuitet i nastavak rada predratne nacionalističke omladine. Već a priori nije dakle tačna tvrdnja njenih protivnika, da je to bila samo kopija fašizma; i taj kontinuitet sa predratnom omladinom, Orjuna je, ne samo uvek naglašavala, nego i delom dokazala, a on je vidan i po licima koja vode i sačinjavaju Orjunu, a koja su i u predratnom omladinskom pokretu igrala jaku ulogu.

Osim pomenutog vodstva akcionog Odbora, u odbor su došli Mirko Krstulović i Ante Šitić, težaci; za tim Otokar Lachman, Živko Dobrić, Šime Gjidera, Pero Trepov i agilni predratni nacionalist i borac, obrtnik Paško Fabris. Brzo pristupa akciji svom dušom Berislav Angjelinović, a zatim Dr. Ivo Petković, Ćiro Čičin-Šain, Dr. Vlade Matošić, Dr. Vice Krstulović, pokojni pesnik Branko Stanojević, zatim Zvonko Jelaska, Milan Alačević, Tonko Šimunović i dr.

Prva naša organizacija u Splitu, sa svojim idealizmom i korisnom borbenošću, naišla je već u prvim danima na opšti prijem, isključujući od ovoga boljševike, talijanaše, austrofile i slične protunarodne elemente. Počeše nicati naglo, preko noći, organizacije i povereništva. Primali se pozdravi i čestitke, i tražila se upustva za rad iz mnogih bližih i daljnih mesta Dalmacije, sa ostrva i kopna. Do konca juna bilo je na okupu nekih trideset organizacija iz Dalmacije, a splitska organizacija je brojila više stotina članova.

Živa i hitna akcija, — to je bilo ono, što je privlačilo javnost, a najviše mlagju, ovoj grupi. Komunistički subverzivni i destruktivni elementi toliko su bili zarazili radni narod u izvesnim gradskim pred-

gragjima, da je, — uz dnevne provokacije sa talijanskih ratnih lagja, koje su stacionirale u luci sa topovima okrenutim prama gradu, — u gragjanstvu prekipelo. Oružane bande najgorih elemenata austrijskih i talijanaških izvodile su teror nad životima i vlasništvom dobrih Jugoslovena, a sve pod zaštitom talijanskih lagja.

Nacionalisti, čim su dočuli za zlikovačko umorstvo Draškovića u Delnicama, puni ogorčenja na komunističke razbijače, odlučise da treba jedan put za uvek zmiji satrti glavu i razbiti silom teror rulje. Prirediše velike nacionalističke manifestacije, a kad su komunisti i opet pokušali da navale, nacionalisti su ih odlučno suzbili i slomili potpuno njihovu snagu, tako da se posle toga nisu više usudili da nastupe, i **Split je bio rešen jedne velike more.** Tu je prvi put bio ranjen Bere Angjelinović, a organizacija je posle toga odmah narasla za više stotina članova.

Započinjući svoj rad, prvi članovi za stalno nisu mislili na skori veći uspeh, pa prema tome nisu ni zamislili jedan širi radni nacrt. On je, dakle, — kao što je najbolje — došao praktično sam po sebi. Čim je izvestan broj organizacija bio na okupu, prešlo se na daljno. Imalo se proširiti i rekonstruisati upravu, pretvorivši je u prvi Centralni Odbor za Dalmaciju, osnovati jedno svoje glasilo, formulisati program, izraditi statut, itd.

U letu 1921. g. sazvana je u Splitu skupština, na kojoj je sve ovo bilo zaključeno, i na kojoj je bio **izabran prvi Centralni Odbor** sa dobrovoljcem, rez. san. kapet. i lekarom **Dr. Ivom Petkovićem** na čelu, koji je svojim temperamentom i agilnošću, potpomagan ostalim članovima odbora, uspeo da organizaciji probije put i da joj dade prvi temelj. Radilo se intenzivno i brzo u onoj maloj dvorani splitskog Sokolskog Doma, odakle su yogjene prve borbe i dobivene prve bitke.

Polovicom godine 1921., na sam Vidovdan izlazi prvi naš organ — »Pobeda«. Htelo ga se okrstiti »Borba«, — ali, da se ne upadne u opšte, dalo mu se ime »Pobeda« — da se u njemu označi, da se polazi u znaku sigurne i konačne pobjede jugoslovenstva i nacijske afirmacije u svetu. Značajan je za pravac našega pokreta uvodni članak prvog broja »Pobjede«, iz pera sadanjeg člana Direktorija Ćira Ćičin-Šaina. Članku je naslov »Naš put«. U njemu se naglašava: ... »Dok smo izdisali od samonikle želje da sve damo, svesno, za Jugoslaviju, kakovu smo zamislili, političari su iskoristili naše patnje, našu krv, našu smrt, lažući nama i svima, da grade temelje našoj domovini. A posle borbe i stradanja zatekao nas je gotov čin. U rukama ljudi, koji su često, a gotovo i uvek, bili sve, samo ne Jugosloveni, našli smo ovu državu. Za to se sastajemo i okupljamo, jer čitava naša prošlost, jer čitava naša savest se buni protiv ovakovog stanja stvari...«. Dalje, u članku se kaže: »**Stari program nacionalističke omladine biće revidiran i razvićemo ga.** U njemu je zapisano, i znamo zašto smo se borili: za oslobogjenje i državu najpre, zatim za ekonomski napredak i razvijanje društva, konačno za nacionalnu duševnu kulturu i ispoljenje vrednota jugosl. rase. **To je naš put bio i po njemu idemo**« ... »Da bi mogli obavljati posao korisnog faktora u ljudskoj zajednici, nuždan je sliv naroda u državi. Čitava je naša snaga u slivenom društvu jugoslovenskoga naroda. A ta je snaga već u nama!... Ne verujemo u stare, jer oni ne veruju u Jugoslaviju!«

Prvi urednik »Pobjede« bio je Marko Nani, a u njoj su pisali redovito još Dr. Ivo Petković, Dr. Vl. Matošić, Dr. V. Krstulović, Ćiro Ćičin-Šain, Branko Stanojević, prof. Mirko Ležaić, i dr. Osim ovih sećamo se da su u prvom godišnjaku »Pobjede« pisali još gg. Ivo i Otokar Lachman, prof. Stjepan Roca, Niko Bar-

tušević, Dr. M. Korolija, Dr. S. Bulat, Dr. Gajo Bulat, Dr. Edo Bulat, bpk. pukovnik Drag. Mihajlović-Rus, ruski konferensijer prof. A. Petrov i Dr. Klimenko, Dr. Prvislav Grisogono, Dr. M. Deanović, Dr. I. Mogorović, Špiro Čakić, puk. Premović, Zlatko Kačić, Aleksa Šantić, Dr. A. Tresić-Pavičić, bpk. Dr. Zdravko Kovačević, Dr. L. Vojnović, Jerko Čulić, Juraj Biankini, M. Škarica itd.

Izdavanje lista započelo je bez promišljanja, priprema i fondova. Nužno je bilo — izdati ga! Za to se je mislio Berislav Angjelinović. On je, svojom energijom, uspeo da odmah sakupi najnužnija sredstva i svojom odlučnošću da ga obezbedi za nekoliko prvih brojeva. Izlazio je do šestog broja dva puta mesečno, a onda redovno bez prekida svake subote do konca 1924., stupivši u 1925. kao dvotednik.

Prelistavajući ovaj naš glavni, a i prvi organ — koliko lepih uspomena! U njemu je, više ili manje, ispisana sva istorija Orjune u okviru najnovije jugoslovenske istorije. Tu su iznizani svi momenti njenih borba, žrtava i pobeda, i ona se upotpunjava sa godišnjacima ostalih orjunaških listova («Vidovdan» — Novi Sad, «Orjuna» — Ljubljana itd.). Već u svom drugom broju uredništvo »Pobede« piše: »Iz svih krajeva Dalmacije javljaju se i stari, — što nas ispunja osobitim veseljem! — i novi drugovi«. U tom istom broju, iz Beograda se javlja dr. Ivo Mogorović (I. M. Nekrasovljev) te oduševljeno u Beogradu sakuplja priloge u fond lista, okuplja mlagje prijatelje, putuje, održaje sastanke i govore. Iz Bosne javljaju nam se braća Kašiković, iz Hrvatske razni stari drugovi i prijatelji. Javljaju se i mnogi nacionalisti iz onda okupiranog teritorija.

U septembru 1921. uvode se prve, t. j. iste današnje značke: monogram J. N. O. (ili O. J. N.), sa državnom trobojkom u obliku osmerokuta. Nacrt je

izradio bpk. slikar prof. Radovan Tommaseo. Prva partija od više hiljada bila je formalno razgrabljena, tako da se odmah poručilo po drugu partiju.

15. oktobra 1921. »Pobeda« donosi »Program Jugoslovenske Napredno-Nacionalne Omladine«, izragjen od članova Centralnog Odbora Ćira Ćičin-Šaina i Dr. V. Krstulovića. Program je izragjen prema načelima predratnog pokreta.

Megju prvima, uz ostale ugledne ličnosti izvan Dalmacije, »Pobedi« se javlja iz Mostara veliki nacionalni pesnik **Aleksa Šantić** sa današnjom »Himnom Orjune« (15. X.), a za tim pismom u kom kaže: »Primio sam Vaš program i sa radošću ga pročitao. On je izvagjen iz duša sviju onih svesnih nacionalnih naših radenika, koji žele svome narodu sreće, blagostanja, svetlosti, veličine, pa Bože daj da se taj Program što skorije u delo privede... Verujete, da sam neobično sretan, što mi tako otmena družina nudi mesto megju sobom i na taj način obasipa velikim častima«. U isto ovo vreme pristupa aktivno Orjuni njen kasniji predsednik, poznati nacionalni pesnik i ideolog Orjune Dr. **Mirko Korolija**. On u ovo vreme piše svoju dramsku viziju »Jugana, vila najmlagja«, koju posvećuju »nacionalnoj omladini, koja je umirala i koja će umirati, dajući sve, ne primajući ništa, jedan svež cvet na grobove bez imena«. Ovom je pesmom otvoreno Narodno Pozorište u Splitu 15. X. 1921., lepa tekovina u krvi otkupljene slobode, na obali gorkog Jadrana. Na čelu su mu Niko Bartulović i Dr. M. Korolija.

Megjutim velik je deo jugoslovenske Dalmacije već prešao u naše redove. »Pobeda« od 17. septembra 1921. g. piše: »Prijetelji i saradnici u radu i borbi za naš pokret, na današnjem radu hvala! Naš pokret u Dalmaciji uhvatio je tako dubok koren, da do 10 o. m. (septembra) imamo 45 organizacija...«

Za ovo vreme ispoljava se u Splitu jedna mala grupa mladića, pod nazivom »Jugoslovenska Nezavisna Narodna Omladina«, koja će se u prvi mah sakriti pod jugoslovensko okrilje »Slob. Tribune«, a s vremenom se isčauriti u »Hanao«. Ova, »nezavisna« omladina, postaje neka vrst garde i zavisna od Dr. Trumbića, dok, kao i on, potpuno ne zastrani megju kasnije Hanaovce. Tako je, eto, nastala ova furtimaška prva organizacija omladinska protiv nas, da daje ideju ostalim protivnicima Orjune, da stvaraju svoje garde sa raznim nazivima (Hanao, Srnao itd.), u cilju da nas bar fizički zadrže na našem putu, kad već nije moguće drugčije.

Ovaj prvi period, splitski, ako ga se neće nazvati dalmatinskim, nije zabeležio nikakovu naročitu upotrebu naše fizičke snage. Posle pomenutog okršaja sa komunistima, došlo je samo jedanput do ponovnog sukoba sa »orlovima« (početkom augusta 1921.), austrijskom tvorevinom sinjskih klerikala. Ovaj sukob su izazvale orlaške provokacije. Kao u sva vremena, bilo je i ličnih sukoba izmegju naših članova i pojedinih lica. Bilo je manjih demonstracija protiv pojedinih izloženih radićevaca i slično. Megjutim, protivnicima uspevalo je i najsitniji incidentat potpuno lične prirode, izvrnuti kao »orjunaško nasilje« i alarmirati javnost. Takovo podvaljivanje vršilo se sistematski.

Da upotpunimo bar donekle sliku ovog prvog perioda u Dalmaciji, moramo pomenuti agitaciju i prosvetni rad. U ovo vreme, (u jeseni prve godine 1921.), čim se otvoriše srednje škole, osniva se prva srednjoškolska sekcija naše organizacije. Danas su gotovo svi članovi ove prve sekcije, ili maturanti ili davno po univerzitetima i oni su, — to treba ovde istaknuti, — u mnogome pridoneli, da se naša organizacija raširi u najprvo vreme u tri glavna centra: Ljubljanu, Zagreb, Beograd; oni su docnije osnivači i članovi naših orga-

nizacija u današnjem Savezu Akademskih Orjuna. Formalni naziv ove omladinske ustanove bio je »Prosvetna organizacija jugoslovenskog narodnog naprednog srednjoškolskog djaštva«. Njihov program i statut donela je »Pobeda« (8. X. 1921.) u specijalnoj rubrici, koju je onda stalno donosila — »Srednjoškolski glasnik«. Jedan od najagilnijih članova ove srednjoškolske omladine i njenih osnivača je bio sadanji predsednik »Saveza Akademskih Orjuna«, aps. phil. Šegota u Ljubljani.

Kulturna akcija organizacije u Splitu išla je i dalje, sa javnim predavanjima. Nastojalo se, koliko se moglo, da se takogjer iz vana pozovu razni politički, nacionalni, kulturni radenici. Tako su n. pr. bili već u jeseni pozvani, da održe javna predavanja gg. Dr. Tom. Tomljenović i Dr. Zdravko Kovačević. Beležimo, kod ovoga, naročito dolazak Dr. Luje Vojnovića, najbrilantnijeg jugoslovenskog konferensijera (u Splitu i Sinju nacionalistima govori o jugoslovenskom nacionalizmu) i slepog dobruđžanskog junaka kap. Luju Lovrića, koji u dva navrata, pozvan i vogjen od J. N. N. O., duž cele Dalmacije drži propagandističke nacionalne govore. U Dubrovniku je J. N. N. O. održala zbor u prepunom Bondinom pozorištu, nakon čega se je razvila veličanstvena manifestacija gradom. Ovde još moramo napomenuti turneju delegata Centralnog Odbora u početku 1922. g. po okolici Šibenika, prigodom koje je održano mnogo zborova, kojima je prisustvovalo desetak hiljada seljaka.

Megjutim, kako već rekosmo, sem Dalmacije, koncem godine pokret se je počeo da širi i dalje. Sa svim centrima Jugoslavije već su uspostavljene veze. Naročito neumorno radi u Beogradu Dr. Ivo Mogorović. »Pobeda« od 29. oktobra 1921. javlja, da je u Strossmayerovom Djakovu, u Slavoniji, advokat Dr. Kenfelj već osnovao J. N. N. O., a 18. decembra javlja, da

je u Principovom Sarajevu održan 8. decembra pouzdani sastanak, sazvan za osnivanje sarajevske J. N. N. O., koga je otvorio neumorni vogja sokolske župe prof. Stevan Žakula, i na kom je govorio kao delegat Centr. Odbora iz Splita g. Zlatko Kačić. U istom broju »Pobede« javlja se i ovo: »Piše nam prijatelj iz **Varaždina i Karlovca**, da je sva jugosl. mladost oduševljena pozdravila naš pokret i da će za kratko vreme tamošnji promicateljni odbor sazvati skupštine«.

Konac 1921. godine, dakle već beleži prvo prodiranje organizacije i pokreta preko dalmatinskih megjaša. Pokret je oduševio, ne samo mlagji naraštaj, nego i sve ono što nacionalno oseća, pa i deo starije generacije. Dr. A. Tresić-Pavičić u »Pobedi« od 5. XI. 1921. piše: »Pozdravljam oduševljeno svaki čin, kojemu je svrha učvrstiti državno i duševno narodno jedinstvo i spreman sam da vas u tom pogledu poduprem«. A Lujo Vojnović, proživевši nekoliko dana u radu sa J. N. N. O. u Splitu, piše uredništvu »Pobede« oduševljeno oproštajno pismo, u kom kaže: »Na ovim nezaboravnim trenucima imam da zahvalim junačkoj J. N. N. O., koja predvogjena uglednim svojim predsednikom Dr. Petkovićem, podržava u Splitu i van njegovih granica neprocenjivo blago oduševljenja za osvojene narodne ideale«.

Oduševljeno pozdravljaju pokret i mnogi drugi ugledni stariji narodni radenici, kao ondašnji predsednik Nar. Skupštine Dr. Ivan Ribar, g. Svetozar Pribićević, Dr. T. Tomljenović, i mnogi drugi. Sa naročitim oduševljenjem pozdravlja ga bivši prvi potpredsednik Min. Saveta Jugoslavije, stari narodni borac Juraj Biankini. Blagopok. nar. poslanik Dr. Zdravko Kovačević, u svom pismu uredništvu »Pobede«, kaže: »Pokret nacionalističke omladine smatram najvažnijim dogogjajem posle 1. decembra 1918«. Popularni i ugledni Sokolski radenik prof. Steva Žakula sa zano-

som pozdravlja Split i splitsku organizaciju prigodom posvećenja zastave Centralnog Odbora, a stari vojga jugoslovenskih legija iz Dobrudže, junački vojnikesnik, pukovnik Drag. Mihajlović, upućuje pismo puno čeznje i pohvale, sećanja i nade za Orjunu.

Na taj način, sa punim priznanjem mladih i starih, stekavši hiljade i hiljade aktivnog članstva i simpatije najuglednijeg gragjanstva, J. N. N. O. se predstavlja na 8. februara preko naročitog odaslanstva Nj. V. Kralju Aleksandru I., koji je ljubezno prima u svom dvoru u audijencu.

Već početkom 1922. separatistička tendenca počnje da raste u Hrvatskoj i alarmira sve jače jugoslovensku javnost. Pored ostaloga, 14. jauara 1922., »Hrvatski Blok« sa Radićem i Drinkovićem na čelu šalje famozni memorandum megjunarodnoj konferenciji u Genovi kojim se traži »ostvarenje posebne suverenosti Hrvatske ili priznanje Hrvatske države...«. Protiv ovoga akta »Hrv. Bloka« ustale su sve naše ondašnje organizacije i održale veličastvene zborove u Splitu, Sarajevu, Dubrovniku, Makarskoj, Šibeniku, Imotskom, Vodicama, Obrovcu, Solinu, Betini, Pagu, Sinju, po celom otoku Braču, Jesenicama, Korčuli, Omišu, na Hvaru itd., itd. Odasvuda stižu rezolucije i protesti, cela jugoslovenska Dalmacija se listom diže, a Centralni Odbor J. N. N. O. najavljuje oštru borbu protivu vogja »H. Bloka«.

U to baš vreme pada posveta prvog našeg barjaka, Centralnog Odbora, u Splitu, 12. marta 1922. U tom momentu broj organizacija već bejaše stigao na 84.

Svečanost, koja se je onda razvila na Poljudu, povorku i oduševljenje, Split do tada nije video. Pri posvećenju su govorili sadanji članovi Direktorija, Ćiro Ćičin-Šain i Dr. V. Krstulović, a sa terase Jugosl. Ćitaonice pred nepreglednom masom gragjanstva, pred očima talijanskih oficira koji su sa svojih ratnih lagja

ovaj prizor promatrali, progovorio je predsednik C. O. Dr. Ivo Petković. Zastavi je kumovao stari borac za narodni preporod u Dalmaciji Juraj Biankini, održavši zanosni govor. Na komersu su govorili takogjer sadašnji članovi Direktorija gg. Dr. Korolija, J. Čulić i osnivač prve organizacije g. M. Nani. Ovaj uspeh, a može se reći i ovaj triumf, okrunio je napore učinjene u jednoj samoj godini dana.

Uoči posvete, održana je i sednica Centralnog Odbora, na kojoj je provedena nova reorganizacija Centralnog Odbora, sastavljenog od 30. članova, ponovo sa Dr. Petkovićem kao predsednikom. U ovaj su odbor, kao novi članovi, kooptirani iz Splita Dr. Mirko Korolija (podpredsednik) i Jerko Čulić; a pošto je pokret počeo da se širi i izvan Dalmacije, kooptirani su u C. Odbor, iz Beograda Dr. Ivo Mogorović, a iz Sarajeva g. Sreten Kašiković, urednik »N. Otadžbine«.

Posle velikog razmaha pokreta u samoj Dalmaciji, prve organizacije u drugim oblastima niču same od sebe, i u početku se šire bez sistema i plana. Već smo spomenuli osnivanje prvih organizacija u Djakovu i Sarajevu koncem g. 1921. Polovicom decembra se javlja interes za pokret i u Hrvatskoj, i to u Varaždinu i u Karlovcu. — 18. decembra u Sarajevu je održana konstituirajuća skupština, kojoj je predsedao dobrovoljac Sreten Kašiković, urednik »N. Otadžbine«, a koja je izabrala prvi Mesni Odbor sa borbenim i agilnim g. Julijem Urlepom kao predsednikom na čelu; — nakon čega su svi korporativno pošli da posete grobove Bogdana Žerajića, Gavrila Principa i drugova. U februaru 1922. g. »Pobeda« javlja, da je organizacija osnovana na Kosovu, u Kos. Mitrovici, zaslugom g. Aleks. Vidovića, a u martu se osniva i organizacija u Subotici, gde najviše radi R. Štagljar. U martu se javlja i prvi jaki broj naših organizacija u Hrvatskoj. Na Primorju razvio je agitaciju Dr. Ivo Mogorović, a

u Zagrebu i okolici vredna braća Berislav i Danko Angjelinović, pomagani od svesnog jugoslovenskog djaštva i sokolstva. Dr. Mogoerović obilazi Sv. Matej, Pohlin, Cernik-Čavle, Krasicu, Bakar i Kastav, svuda davajući podstreka za osnivanje organizacija. »Pobeda« javlja o skorom osnivanju organizacija »u svim varošima ostrva Krka«, i o već izvršenim pripremama za osnutak u Senju, Sv. Jurju, Fužinama i Delnicana, a za tim (26. III.) da je osnovana organizacija u Kraljevici. Polovicom aprila na Hrv. Primorju osnovano je već 17 organizacija i održani veliki zborovi u Bakru, Draži i Krasici s parolom: »protiv vanjskih i unutar-njih neprijatelja!« Na Primorju radi vrlo agilno Dr. Ivo Orlić. Na zborovima su govorili, uz ostale, i dalmatinci Ed. Bulat, Zl. Kačić i Ber. Angjelinović.

O samom osnutku zagrebačke organizacije (26. III.), »Pobeda« javlja: »Pred par dana, a zaslugom i neumornim radom nekolicine naših drugova organizirala se je i u Zagrebu J. N. N. O. Uspeh je toliki, da je do sada začlanjeno preko 1000 članova, megju kojima ima vrlo lepi broj članova predratne nacionalističke omladine«.

U ovo isto vreme pada istup ove prve J. N. N. O. zagrebačke protiv austrijskih oficira, koji su 25. marta 1922., pod pokroviteljstvom Salis-Saevisa, bivšeg general-guvernera okupirane Srbije, imali da održe provokatorsku austrijsko-militarističku zabavu. Zabava se je morala održati u prostorijama separatističkog Hrv. Sokola, ali je sprečena od članstva J. N. N. O. u Zagrebu, koja taj nastup beleži kao početak jedinstvene protuakcije protiv sramnih ostataka mađarsko-austrijskog krvološtva. Ne prezajući ni da dadu glavu, da operu sa Zagreba sramotu jedne tugjinske manifestacije, nacionalisti su navalili na zabavu i, ma da je pretežno veća rulja austrijanaca na njih navalila sa revolverima i flašama, i ma da je policija uzela u

obranu austrijance, omladina je provalila u dvoranu, svladala kukavice i razbila provokatornu zabavu, tako da se sličan pokušaj nije više ni ponovio. U borbi su se naročito istakli B. Angjelinović, Lj. Belošević, E. Bulat, Gjuro Betner, Dalibor Bonači i dr.

Neposredno za tim u samoj Hrvatskoj broj organizacija raste. »Za samih 15 dana osnovale su se naše organizacije u Požegi, Brodu, Sibinju, Kapeli-Batrini i Belovaru«.

Istog tog proleća 1922. g., dakle godinu dana posle osnutka prve organizacije u Splitu, — osnivaju se prve organizacije u Šumadiji i Sloveniji: u **Beogradu i Ljubljani**. Osnivaju ih dalmatinski djaci na beogradskom i ljubljanskom univerzitetu, da ih kasnije preuzmu stariji i ugledni orjunaši iz Šumadije i Slovenije: u Beogradu, koncem marta, sa predsednikom Momčilom Sokićem, st. prava; u Ljubljani 7. aprila, sa Vj. Mlekužom, nar. učiteljem, na čelu privremenog odbora kao predsednikom. Prva je organizacija, u prvo vreme, čisto studentska, a druga gotovo isto tako. Malo zatim, do polovice juna, osnovane su još dve organizacije u Sloveniji: u Bledu i Celju.

X

„Orjuna“ - Do kongresa u Splitu I. XII. 1923

Centralni Odbor ponovno je rekonstruisan, pošto je dosadanji predsednik Dr. Ivo Petković dao ostavku na predsedništvu usled preopterećenosti svojom lekarском i zvaničnom službom, ostajući i nadalje član C. Odbora. Na upražnjeno mesto predsednika C. O. jednoglasno je izabran **Dr. Mirko Korolija**, 5. maja 1922.

Pošto se agilnošću razvijenom u najvećoj meri, u toku prve godine dana neočekivano pokret raširio, sad je trebalo preći naglo na sregjivanje, koje je bilo neodgodivo. Prvi put naše organizacije iz svih krajeva, preko opunomoćenih delegata sedam Obl. Odbora iz cele Jugoslavije, sastale su se sa Centr. Odborom u Splitu 1. novembra 1922. g. To je datum kad je udaren pečat legaliteta vodstvu, kad je prihvaćen obavezno od svih organizacija Statut, kad su podeljene odgovornosti, i u jednu reč **udaren solidan temelj organizaciji u pravom značenju reči.**

U smislu unutrašnje reorganizacije, uredilo se najpre pitanje statuta. Predsedništvo C. O. J. N. N. O. donosi 21. maja 1922. g. o tome opširno saopštenje: »Usled silnog zamaha što ga je naš mladi pokret zadobio, oseća se sve jače potreba jednog do u detalje izragjenog statuta organizacije, koji bi imao da pomogne i učvrsti daljni razvoj pokreta i da bude osnova za konstrukciju i delovanje svake naše oblasne i mesne organizacije. Sadanji pravilnik bio je izragjen, kad je naš pokret bio ograničen samo na Split i naj-

bližu okolinu, ali danas, kad se je pokret proširio skoro po čitavoj teritoriji naše Kraljevine, i kad već sada broji preko 100 mesnih organizacija i 6 oblasnih, dosadanji je pravilnik posve nedovoljan i manjkav. Statut izradjuje član Centralnog Odbora J. Čulić«... — Naglasivši, da je statut do u detalje izrađjen, saopštenje nastavlja: »Statut predvigja malu izmenu dosadanjeg imena organizacije, a to u prvom redu radi jednostavnosti, a i radi forme, koji je naš pokret svojim razvojem poprimio. Dosadanji naziv »Organizacija Jugoslovenske Napredno-Nacionalne Omladine« (J. N. N. O.) menja se u: — Organizacija Jugoslovenskih Nacionalista (skraćeno: Or. Ju. Na. ili Orjuna). — »Svrha organizacije: da pomoću svih moralnih intelektualnih, a do potrebe i fizičkih snaga svojih članova bude obrana kulturnih i političkih tekovina, koje je jugoslovenski narod postigao svojim ujedinjenjem; da svojim delovanjem, iznad svih stranačkih, klasnih ili verskih interesa, bilo koje grupacije u državi, podiže i širi u narodu jugoslovensku unitarnu misao i svest o dužnostima spram zajednice (naroda i države); da energično istupa protiv svakoga rada koji bi mogao da ugrožava osnovne uslove narodne budućnosti: jedinstvo naroda i države; da se bori protiv svih pojava, koje su odraz težnje za separatizmom, plemenskim, pokrajinskim ili verskim«. Tako, postepeno, sve jasniji bivaju zadaci i cilj organizacije.

Što se tiče sastava organizacije, saopštenje nastavlja: »Statut predvigja: Centralni Odbor u Splitu (kasnije je predvigjen Direktorij kao upravni i izvršni odbor Centralnog Odbora), zatim u našim kulturnim i političkim centrumima, Oblasne Upravne Odbore »Orjune«. Po mestima gde nema još dovoljno naših članova, postavljaju se poverenici koje imenuju Mesni Odbori, odnosno Oblasni ili Centralni Odbor. Koli u Centralnom, toli u Oblasnom a i Mesnim Odborima,

rad može prema potrebi da bude podeljen na sekcije. Statut predviđa kao vrhovno upravno telo Orjune, kongres delegata, zatim Oblasne i Mesne Skupštinske Organizacije«.

Konačno, ovo isto saopštenje završava: »Najbolja osnova našem pokretu jeste naša zdrava i lepa ideologija, ali je istodobno nužna disciplina naših organizacija, pa upozoravamo sve Mesne Odbore da to provedu«.

Ovom odlukom i saopštenjem pokret prestaje biti samo omladinski i pretvara se u jednu opštu organizaciju svih jugoslovenskih nacionalista, potpunih, borbenih i čestitih; u organizaciju, koja time smiono manifestuje zadatak, da okupi sve zdrave elemente naroda u svoje krilo i da, postavši svojim radom čim pre snažna i moćna, sama aktivno poradi pri konačnom sregjivanju Države u jaku i bogatu jedinstvenu Jugoslaviju, i u borbi za njenu celokupnost protiv svih vanjskih neprijatelja. Pokret tim stupa u novu fazu, dobija novi popularni naziv, i od g. 1922. stalno se označuje pokretom »Orjuna«.

Prvi Direktorij izabran je, nakon održanog prvog sastanka Oblasnih Odbora u Splitu, na sednici 9. novembra, od 7 članova: Dr. Mirko Korolija, predsednik; Dr. Paško Tomić podpredsednik; Dr. Vice Krstulović, generalni sekretar; Marko Nani, finansijski direktor; te članovi: Ćiro Ćičin-Šain, Paško Fabris i dr. Vladimir Matošić. Ovaj prvi Direktorij, pošto je vodstvo iz cele Jugoslavije sankcionisalo statut, i on bio odobren za celu zemlju od Ministra Unutr. Dela, značio je početak pravilnog funkcionisanja organizacije, i ako su nastupala sve teža vremena i sve abnormalnije prilike u političkom životu naše Države. Da su nas one zatekle u prvoj fazi, sa ne povezanim kopčama organizacije i nesregjene, teško je predvideti kuda bi bila došla sva naša dotadanja nastojanja. Ovo je period

večne borbe sa finacijalnim sredstvima, i nastojanja da se postavimo na svoje noge u svakom pogledu.

U proleću su instituisani već Oblasni Odbori u Splitu i Zagrebu, za Dalmaciju i Hrvatsku, gde je već osnovano preko stotinu organizacija, da se okupe oko njih; a istovremeno su osnovani i oblasni odbori u Sarajevu, Subotici, Beogradu i Ljubljani sa zadatkom da vode i šire pokret u svojim pokrajinama.

Početak juna 1922. osniva se J. N. N. O. i u Novom Sadu, pa se brzo širi po celoj Vojvodini i stupa u akciju. Tako se obrazuje odmah i sedmi Oblasni Odbor. Prvi predsednik, osnivač i vođa organizacije u novosadskoj oblasti je Dobroslav Jevgjević, stari predratni nacionalista, koji je već g. 1912. sa Principom bežao u Srbiju, i za vreme svetskog rata bio, skupa sa svojim ocem, izvrgnut najstrašnijim mučenjima austrijske soldatetske. J. N. N. O. u Novom Sadu održava već 18. juna veoma uspešnu skupštinu, na kojoj govore ondašnji glavni pomagači i širitelji organizacije u Vojvodini i Srbiji pukovnik Pavle Jurišić, jedan od najvećih junaka među srbijanskim oficirima, i Dr. Ivo Mgorović. Uskoro i naglo, počinje se širiti pokret po celoj Vojvodini. 5. VIII. delegati iz Novog Sada osnivaju organizaciju u Staroj Palanci. Dr. Mgorović drži konferenciju 20. VIII. u Pančevu. Osnivaju se organizacije do polovice augusta u Vršcu, Vrbasu, Somboru, Vel. Kikindi, St. Bečeju i po raznim ostalim mestima. Već u augustu »Vidovdan« beleži, da »je pokret neobično jak« u Banatu. Polovicom augusta u N. Sadu drži se zbor kome prisustvuje preko 1000 ljudi, na kome se protestuje protiv mađarskih pretnja na granici, a kojom prigodom naše organizacije stavljaju vladi na raspolaganje 10.000 ljudi za osiguranje granica. Vanjski momenat, koji zastupa pokret, privlači sve patriote. Do konca godine Vojvodina ima na desetke organizacija u svim važnijim mestima. U redove

ulaze i Slovaci, kojih su tamo čitava naselja (n. pr. Gložani).

Konačno javlja se i Skoplje; 23. jula 1922. sazvana je u Skoplju konstituirajuća skupština J. N. N. O. Pred više hiljada slušalaca održao je delegat Centr. Odbora dr. Ivo Mogorović programni govor, koji je neobično uspeo. Za predsednika izabran je Dr. Nikola Nastić. Ovo je sad osmi Oblasni Odbor.

U ovom periodu života naše organizacije, ističe se naročito naš pokret u Vojvodini, promican iz N. Sada, a pomagan naročito iz Subotice i Beograda. Već 29. jula Dobr. Jevgjević publikuje prvi broj već drugog, uz splitsku »Pobedu«, organa pokreta: — »Vidovdan«. List za prvo vreme izlazi sredom i subotom, a zatim počinje da izlazi tri puta nedeljno na velikom formatu. Pravae lista, kao i pokreta u ovoj oblasti, je u glavnom narodno-obranbeni, uperen protiv Mađara i Nemaca, a zatim antihegemonistički, za odbranu i propagandu jugoslovenskog integralnog nacionalizma i državnog unitarizma. Već u prvim brojevima počinje da se hvata u koštac sa štampom plemenski orijentisanom i partizanskom, naročito sa beogradskim »Balkanom«. »Vidovdan« uspeva takogjer i u borbi protiv raznih bolesnih i nepoštenih društvenih pojava, energičnom i dokumentiranom kampanjom; da ruši razna lica koja iskorišćavaju visoka mesta na štetu društva.

Što se organizacije tiče, ona u Vojvodini uzima najborbeniji stav, a gde se pokaže nužnim, reagira se i fizički. Time se je uspelo da se unese jak rešpekt za državu i organizaciju megju mađžarski elemenat. U nekoliko meseca nastojanja naše organizacije u N. Sadu nije bilo više ni jednog javnog natpisa na stranom jeziku. Sem toga, intenzivnom akcijom i kontrolom vešto ustrojene i vogyene novosadske četničke sekcije, sprečila se prekogranična mađžarska špijuna-

ža i propaganda, kojom je do tada pitoma i bezbrižna Vojvodina bila poplavljena. Sve dok se nije uspelo skršiti tugjinsku pustopašnost i dati otpora najezdi mađarskih legitimista i nemačkih vilimovaca, novosadska organizacija je do kraja izvršila svoju narodno-obranbenu zadaću, koja bi po svojoj živosti i opsežnosti mogla da obuhvati nekoliko veoma zanimivih poglavlja.

Ušavši svom parom u život, uz samo vodstvo u Splitu, još su najviše osetili nacionalisti u Novom Sadu preku potrebu da se čim pre poradi na unutar-njoj konsolidaciji organizacije. Oseća se i ističe, da je nužno uvesti u organizaciju u prvom redu disciplinu i odgovornost. »Treba na jednom kongresu popuniti Centralni Odbor, treba stvoriti tom Odboru uslove i sredstva za redovito funkcionisanje, treba mu precizno odrediti prava i dužnosti... Prvi uslov našeg uspeha mora biti disciplina. («Vidovdan» 12. VIII. 1922.).

To su uvidele, u toku vremena, sve organizacije. U mesto kongresa, radi praktičnosti i štednje, sazvan je sastanak predstavnika svih Oblasnih Odbora sa Centr. Odborom 1. XII. u Splitu, koji je trajao tri dana. Predsedao je Dr. Mirko Korolija, a Centralni Odbor bio je sav na okupu. Subotiču su zastupali R. Štagljar direktor »Principa« i Stojadinović obl. podpredsednik, Sarajevo Julije Urlep i Janošević, Split Dr. Tomić i g. ja Marija Buzolić, Ljubljanu At. Ristić, koji je došao i kao delegat Narodne Obrane i Udruženja Četnika iz Beograda; Beograd M. Sokić i Ivačković, Novi Sad Dr. Mogorović i Grubić, Zagreb B. Angjelinović i rez. major Tomašić, Skoplje je poslalo punomoćje predsedniku. Posle referata oblasnih delegata, koji su potvrdili veliki napredak (već blizu 250 organizacija) i apsolutnu nuždu sregjivanja, potvrđen je novi Statut i izglasan t. zv. finansijski plan proporcijalnog finansiranja Mesnih, Oblasnih i Centralnog Odbora.

Važno je da su na ovom sastanku učvršćene još jače veze Orjune sa Nar. Obranom i Udr. Četnika.

U isto vreme dok se širila naša organizacija, vršio se je u zemlji proces separatizma i blokiziranja protiv jugoslovenske misli. Ovaj proces počinje g. 1922. da inficira čak i najjugoslovenskiji kraj, Dalmaciju. Godina 1922. počinje sa famoznim memorandumom H. Bloka u Genevi, a završava sa Markovim protokolom. Kao borbena i jugoslovenska organizacija, Orjuna se nalazi na pojačanim frontovima. S jedne strane sve jače prodiranje radićevaca, s druge zvanična i privatna ometanja sa strane nekih radikala, iz čije sredine počinje akcija za osnivanje razbijačkih organizacija sa zadacima vrlo niskim, a na žalost pod slavnom zastavom Kraljevine Srbije, čime se računalo uticati na srpske mase, — što nije, u ostalom, uspelo. U Hrvatskoj separatisti organizuju takogjer svoje bande, sa analognim zadacima. Ove dve pojave unose novu pometnju u javnost. Doduše, komunizam je bio potisnut i državne granice utvrgjene, ali se za to javljaju lažni nacionalizmi u svim krajevima, ne samo hrvatski i srpski, nego i katoličko-slovenački i tursko-muslimanski, koji ne zaziru ni od fizičkih pouličnih sukoba. Već g. 1922. beleži, kao dokaz početka tog besnila, dve naše prve žrtve. U Gospiću su fanatizovani ulični elementi koncem juna ubili našeg odličnog druga, maturanta učiteljske škole Milana Crevara, a u Dalmaciji zemljoradnika i tajnika mesne Orjune u Jezerima (kod Šibenika) Jakova Bračanova (11. septembra).

Megjutim, naglo i sjajno se širi naš pokret u Sloveniji. Kao što smo već naveli, u Ljubljani se prva organizacija javila još u aprilu g. 1922., ali je naišla na ogromne zapreke sa strane separatističkih klerikala, defetističkih komunista, učmalih starijih liberala, a najviše sa strane državne vlasti. Žalosne uspo-

mene namesnik Hribar odbio je četiri puta da im potvrdi pravila, dok ih je nemačkom političkom društvu odmah potvrdio. Ali žilavost naših sve je to pobedila. U novembru g. 1922. rekonstruisan je taj privremeni Odbor, a na predsedničko mesto dolazi junački dobrovoljac iz Pivkovog bataljona, agilni i odlučni **Marko Kranjec, inžinir**. Od toga momenta počinje pokret da se rapidno širi. Prvo je nastojanje odbora bilo da, ustanovljenjem organizacija osigura i zatvori granicu prema Italiji, a onda da se osnuju organizacije posvuda uzduž mađarske i austrijske granice. To je za kratko vreme tako uspešno provedeno, da nije bilo ni mesta ni sela uzduž naše granice u Sloveniji, gde ne bi postojala organizacija Orjune. Posle toga uspešnoga i vrlo važnog posla, prešlo se na osnivanje organizacija u unutrašnjosti, u okolini Ljubljane i Maribora, te na osnivanje glasnika za pokret.

Već 1. januara 1923. izlazi prvi broj ljubljanske »Orjune«. U prvim brojevima susrećemo imena vogje slovenačkih orjunaša inž. Kranjeca, odličnog predratnog nacionaliste Dr. I. Laha, pok. Šlajpaha, pesnika Peterlina-Petruške, Jurkovića itd. Već prvi broj javlja, da je organizacija u samoj Ljubljani porasla toliko, da su u samom mestu dve organizacije. U samoj mariborskoj oblasti osnovano je u ovo vreme petnaestak organizacija, a u ljubljanskoj oblasti pokret je još jači. Najveću aktivnost pokazuju u ovo vreme Atanasije Ristić, Inž. Kranjec, dalmatinci Galzigna, Silobričić i dr.

Početak 1923. beleži prvi uspon Orjune u Sloveniji. I baš pri ovom prvom ojačanju dolazi u sukob — sa namesnikom Hribarom i vlastima, zatim sa Nemcima (Celje, Maribor itd.), te klerikalcima i komunistima. Namesnik je uradio sve moguće da se u Sloveniji Orjuna raspusti, ali je bilo toliko očito da se na tomu radi iz ličnih i partizanskih motiva, da je

sa najvišeg mesta bilo to sprečeno. 1. februara su Nemci priredili u Celju svoju iredentističku zabavu, koju je sprečila Orjuna u dogovoru sa Nar. Odbranom, četnicima, dobrovoljcima i Sokolima, jer je ta zabava bila priregjena kao izazov. Mnogi naši članovi bivaju zatvoreni, ali simpatije su na njihovoj strani i pokret se širi. U to isto vreme osnivaju se organizacije u Novom Mestu, Kranju, Celju, Škofjoj Loki, Kočevju, Starom Trgu, Krškom, Brežicama, Mostu, Središću n/D., Murskoj Suboti, Lendavi, Domžalam itd., itd. I baš u to vreme pada vanredno uspela oblasna skupština svih slovenačkih Orjuna 24. i 25. marta 1923. u Ljubljani, na koju su došli i delegati iz Zagreba. Skupštini je predsedao Inž. Kranjec, koji je ponovno biran oblasnim predsednikom. U odbor su birani još: M. Česnik, G. Benzija, V. Galzigna, B. Borštnik, F. Perko, A. Ristić, V. Pokrajšek, R. Rehar, M. Čop, S. Znideršić. U isto vreme nacionalisti priregjuju uapšenim orjunašima u Mariboru veličanstvene manifestacije ispred tamnica. Na 7. aprila osniva se i Orjuna u Slovenskoj Bistrici u dimu baruta i u znaku bitke s Nemcima. Jedan Nemač je bacio čak bombu koja je ranila tri osobe.

U godini 1923. raspisani su t. zv. **martovski izbori**, koje će provesti radikalna homogena vlada sa partijskom surevnjivošću. Ovo je prvi put kad Orjuna ima da za ovakovu prigodu jasno izreče svoju orijentaciju. U tu svrhu je 10.—12. januara 1923. u Splitu održana važna konferenca svih oblasnih predsednika sa Direktorijem Orjune. Doneseni su, po svestranom pretresu, jednoglasno zaključci: 1) Orjuna, imajući u vidu svoju posebnu misiju u narodu i državi, neće na izborima istupati sa svojim kandidacionim listama; 2) Svi članovi Orjune moraju da porade da u naš parlament ne ugju anacionalni i protudržavni elementi, te će u tu svrhu da pomažu državotvorne stranke, koje stoje na

temelju apsolutnog narodnog jedinstva, integralnog jugoslovenstva i jedinstvenog državnog organizma«. U saopštenju se protestuje protiv penzionisanja i otpuštanja nacionalnih činovnika »koji su žrtva partiske neuvigjavnosti« radikalne vlade. Sednice su vogjene pod predsedanjem D.ra Korolije, a uz članove Direktorija i vogje Oblasnih Odbora, bio je prisutan kao delegat Udruženja Četnika, vojvoda B. Grahovac. Uz ostale delegate prisustvovao je i rez. major V. Mioković, glavni sekretar Udruženja Rezervnih Oficira i Ratnika iz Beograda. Napominjemo da je na to saopštenje radikalna vlada, koja je onda i radićevce protežirala protiv orjunaša, odgovorila time što je osnovan Srnao.

U isto vreme, kad je Orjuna u praksi dokazala da je izvan i iznad partija i da će raditi samo konsekventno prema svojem programu, dolaze za vreme izbora sukobi, ne samo sa dosadanjim protivnicima, nego čak i sa Nemcima, Madžarima i Taljanima, radi kojih policija hapsi u Novom Sadu predsednika Jevgjevića, a u Zagrebu B. Angjelinovića i nekoliko drugova (Beloševića, Katavića i dr.); u Mariboru se takogjer hapse nacionalisti, na slovenačkoj granici vlast raspušta dve organizacije, u Prekomu i Trsatu zabranjuju se naše svečanosti, u Osijeku biva ranjen od Hanaovaca naš Boško Mašić, a u dalmatinskoj zagori, krivicom vlasti, radićevci linčuju nacionaliste i dobrovoljce. U Skoplju i Kosovskoj Mitrovici Turci počinjaju razbojstva protiv orjunaša, i ubijaju našeg odličnog člana Jovana Mihovića, dok u isto vreme vlasti hapse nacionaliste. U raznim pokrajinama ondašnji namesnici izazivaju otvorene sukobe i naregjuju šikane nacionalista, kao na pr. u Hrvatskoj i Sloveniji. Od razboničke srnaovske i hanaovačke ruke padaju u to vreme naši junaci: **Jovan Mihović, i Radovan Rajić.**

Uza sve to, Orjuna je izdržala borbu do kraja, a zauzela se čak i pri zašticiivanju radnog naroda protiv njegovog iskorišćavanja; tako prigodom pokreta pomoraca u Dalmaciji i Primorju, u fabrikama Slav. Broda i rudnicima Trbovlja, za vreme kriza, koje nisu izazvali ni organizovani naši članovi. Isto tako i u fabrici Sućurca i po drugim mestima u zemlji. Tom prilikom nicali su same od sebe prve naše radničke organizacije, sa ciljem da se, bez defetizma i namernih štrajkova, radi u korist radništva putem Orjune i izvogjenja njenog programa.

Već smo spomenuli prve početke Orjune u Srbiji, koja u g. 1923. takogjer dobija jakog zamaha. Prvi radenici u Beogradu bili su već spomenuti Dr. Mogo-rović, puk. P. Jurišić i major u m. Mioković, uz braću Sokiće, Grubića i dr. Početak g. 1923. već beleži nova imena: Orjuni pristupaju Inž. Miloš Radojlović, odlični i ugledni nacionalni radenik, zatim poznati četnički vojvode i junaci Ilija Trifunović-Birčanin i Kosta Pećanac, sa još jednim junakom rez. kap. Despotovićem i dr. Ova imena i delatnost njihova znače veliku dobit za Orjunu u Srbiji. Uz Beograd ističe se naročito Kragujevac, to srce Šumadije, koji gotovo preko noći postaje sav orjunaški, gde se drže veličanstveni zborovi (od strane C. O. učestvuje E. Bulat), i gde napokon već u julu 1923. počinje da izlazi i glasnik srbijanskih organizacija, »Šumadijska Orjuna«. Iste godine počinje i sve življi kontakt Direktorija sa prestolnicom. Već g. 1922. polazi predsednik Dr. M. Korolija prilikom venčanja Nj. V. Kralja, skupa sa M. Nanom, u Beograd, da se poklone Kralju; i tom prilikom dolaze u vezu sa beogradskom Orjunom i sa četnicima. Pitanje što uže saradnje izmegju Nar. Obrane, Udruženja Četnika i Orjune postaje sve aktuelnije, i na njemu rade živo vojvoda Trifunović, P. Jurišić, Korolija i dr. Naročito su veze izmegju Udruženja Četnika

i Orjune sve življe. To slavno udruženje, sastavljeno sve od junaka i rodoljuba, koji su čitav svoj život proveli u borbi za ujedinjenje i veličinu Otadžbine; od ljudi, koji su, prekaljeni vatrom, naučili da ne budu ni partizani ni ekskluzivisti; to udruženje, već u duši svojoj unitarističko i jugoslovensko, uočilo je odmah u Orjuni svog najbližeg druga, i svi istaknutiji članovi udruženja poradili su mahom i za Orjunu (Birčanin, Pećanac, Ristić, Despotović, Cvetković i dr.). Da veze postanu konkretnije, bira četničko Udruženje Dr. Mogerovića kao delegata Orjune u svoj Odbor, a već u aprilu 1923., polaze u Split delegati četničkog Udruženja, vojvoda Birčanin, Atanasije Ristić i Cvetković, gde sklapaju sa Orjunom i formalni savez. Delegatima je bio priregjen veličanstveni doček, a o savezu izdato je saopštenje, u kome se veli, da je »postignuta potpuna saglasnost za zajednički rad i borbu protiv svih vanjskih i unutar njih neprijatelja veličine i časti Otadžbine, narodnog i državnog jedinstva i Dinastije Karagjorgjevića«. Sličan sporazum sklopljen je u avgustu 1923. u Beogradu, i sa »Narodnom Odbranom«, te je kao delegat Orjune kod Nar. Odbrane izabran A. Ristić (kasnije, i sada, vojvoda Trifunović).

Pokret u Srbiji raste, uza sve zapreke što mu ih stavljaju režimi, naročito oni koji podupiru protiv njega Srnaovce. Naši članovi moraju izdržavati progonstva i otpuštanja iz službe, te su izloženi i tvornim napadajima zaštićenih i privilegovanih razbijača. U aprilu g. 1922. dolazi do vrlo uspelog mitinga na Terazijama, a zatim do veličanstvene posvete barjaka u Zemunu. U maju 1922. polaze predsednik Direktorija Dr. M. Korolija, potpredsednik Dr. P. Tomić, blagajnik M. Nani i veliki čelnik akcionih sekcija Paško Fabris, na put, da obigju Oblasne Odbore, i tom prilikom naročito se zadržavaju u Beogradu, gde sklapaju veze sa svim nacionalnim faktorima, nastoje da udare čvršće

temelje Orjuni i učestvuju veličanstvenoj skupštini Udruženja četnika. Na 17. maja sazivaju šumadijske Orjune Oblasnu Skupštinu i biva biran Oblasni Odbor. U nj ulaze: predsednik Miloš Radojlović, potpredsednik Dr. I. Mogorović, sekretar Sr. Milojević, blagajnik Dr. St. Šifer, i odbornici: Dr. B. G. Angjelinović, vojvoda Trifunović-Birčanin, Dr. I. Olip, M. Živanović, S. Janošević, Svet. Despotović, Gj. Jovanović, A. Ristić, M. Grubić, M. Sokić, D, Ivačković, M. Dimitrijević i dr.

Novi Odbor, pod predsedanjem zanosnog i požrtvovnog Ing. Radojlovića baca se na žilav rad i bere sve lepše uspehe. Već smo spomenuli da je u julu počela izlaziti u Kragujevcu »Šumadijska Orjuna«, odlično uregijvani orjunaški glasnik, koji muški zastupa jugoslovensku misao i navešta oštru borbu svim separatizmima i hegemonizmima.

Na veličanstvenom pogrebu Vojvode Vuka (u oktobru 1923.) u Beogradu, učestvuje brojno i Orjuna, pod vođstvom. Radojlovića i Jevdjevića, sa 6 zastava i sa delegacijama svih srbijanskih i vojvodanskih organizacija.

U Hrvatskoj je u to doba položaj bio najteži. Tamo su živo radili Angjelinovići, agilni predratni nacionalist Dr. Saša Štulhofer i dr., ali su radićevski elementi i Hanaovci toliko ojačali, da je našem članstvu bio vrlo mučan posao. U vreme martovskih izbora morali su izdržati dvostruka progonstva, radikalnog režima i hanaovačkih razbešnjelih banda. U to doba bio je smrtno ranjen iz revolvera Bere Angjelinović, a njegovi drugovi pozatvarani. Kako je međutim došlo i do nekih unutarnjih razmirica u organizaciji, Direktorij je za zagrebačku Oblast uveo komesarijat sa Kranjcem i Ristićem na čelu, koji vode poslove. Za to vreme uspeva se, uza sve prepreke, da se ipak pokret održi. Osobito Primorje radi, a drže se

zborovi u Gračacu, Sisku itd. Zagrebačka Oblast počine izdavati i svoj list »Zagrebačku Orjunu«, koju uređuje V. Bornemissa. I u Osijeku opaža se živa delatnost, u kojoj se ističu naročito Boško Mašić i Gruber. I tamo je za nekó vreme izlazio orjunaški glasnik »**Budućnost**«, dok je u Subotici izlazio »Princip«.

U Bosni su najveću delatnost pokazali Julije Urlep i Mihajlo Reljić, koji rade neumorno i vešto, i junački se bore. Uz njih radi Sr. Kašiković, prota Božić i dr. Vrlo živo prijanja uz pokret i veletržac Andrija Damić. U Bosni je položaj takogjer težač: na jednoj strani radićevski defetizam, na drugoj demagoško velikosrpstvo Čokorila i njegovih pomagača, na trećoj muslimanski anacionalizam, a posvuda ostaci Austrije! Megjutim, na nagovor vajnih »velikosrba«, vlada premešta iz Bosne u Vojvodinu agilnog i junačkog Urlepa (i to ne poslednji put, jer je on, gdegod je došao, odmah osnivao Orjune!), a malo za njime i Reljića u Bitolj, ali opet zaludu, jer je time u Bitolju udaren čvrsti temelj našem pokretu. Damić sada preuzima vodstvo i radi vrlo požrtvovno, skupa sa Jeftanovićem i dr. U Skoplju u to vreme stoji na čelu pokreta Miloslav Jelić, a uz njega rade naročito Šabajić i Stojiljković.

Najjači uspon imale su, u drugoj polovini g. 1923. slovenačke Orjune. Tamo se pod vodstvom Ing. Kranjeca, Franceta Štajpaha, Znideršića, Galzigne i dr. razvio u relativno kratko vreme tako snažan i bujan pokret, da je za malo obuhvatio svako i najmanje mesto u Sloveniji i čvrsto se organizovao u akcionom, moralnom i materijalnom pogledu. Osim junačke borbe protiv separatista i stranih elemenata, slovenačke Orjune upriličuju i veličanstvene agitacione manifestacije pri blagoslovima svojih barjaka. Početkom juna upriličile su slovenačke Orjune veličanstvenu svečanost prenosa smrtnih ostataka našeg pred-

ratnog druga i mučenika, Ivana Endlichera, iz Graza u Ljubljani, uz otkriće spomenploče Jenku i drugim palim nacionalistima. Nikad nije takove veličanstvene manifestacije videla Ljubljana. Svečanosti je učestvovalo oko 30.000 ljudi, a na grobu su govorili Ing. Kranjec i odlični slovenački književnik Vladimir Levstik, koji je već takogjer postao jednim od najagilnijih vođa Orjune u Sloveniji. U junu posećuje ljubljansku oblast i predsednik Korolija sa Velikom Čelnikom Fabrisem, pri čemu se razvila impozantna manifestacija.

Uza sav taj nacionalni rad, vlasti i u Sloveniji progone Orjuna. Naročito Maribor je na udaru. Tamo se razvila vrlo borbena i jaka organizacija (Radivoj Rehar, Dr. Ljudevit Pivko i dr.), i Veliki Župan odredi da se ona i organizacija u Ptujju rasture. Nastaje ogorčenje u svim nacionalnim redovima Slovenije. Šest hiljada potpisanih i organizovanih Orjunaša šalje protest vladi, a protestuje i »Jugosl. Matica« i »Sokolski Savez«. I u Nar. Skupštini dolazi do oštrog protesta nar. poslanika Pucelja radi toga.

U avgustu 1923. dolazi do incidenta na Triglavu, kada su talijanski fašisti prešli na jugoslovenski teritorij i tamo usadili talijansku zastavu. Orjunaši, pod vodstvom Kranjeca i Znidaršića prešli su odmah u protuakciju i proterali Talijane. Kao budna straža na granici prema Italiji isticala se uvek naročito organizacija u Rakeku.

U Vojvodini se takogjer živo radi. U martu, na velikom zboru u Tovariševu, na kojem govore Jevdjević i agilni Puniša Radonjić, učestvuje oko 3000 ljudi. Osnivaju se uvek nove organizacije. U junu posećuje Oblast predsednik Korolija, uz veličanstveni doček, a na Vidovdan priredjuje Orjuna veličanstvenu manifestaciju, na kojoj govore, u ime Direktorija Dr. V. Matošić, te Radojlović i Jevdjević. Taj dan je blagoslo-

vena i novosadska zastava i junački odbijen napad Srnaovaca. U septembru 1923. biran je novi Oblasni Odbor. Jevdjević preuzima tajništvo, a predsednikom biva biran Dušan Kovačević, potpredsednikom potpuk. Ž. Bogdanović, zatim Toša Radojčin i dr. U junačkoj borbi protiv tugjinaca i za jugoslovenstvo, vojvogaanske Orjune davaju i mučeničke žrtve. Tako je u avgustu g. 1923. bio ubijen mučki od Srnaovaca u Staroj Pazovi odlični naš drug, radnik **Rade Filipović**, a u Jasenovcu od Pangermana **Svetislav Marković**. U Staroj Pazovi je bio teško ranjen i sekretar Orjune u Indjiji, **Rade Radivojević**, koji od te rane napokom i umre.

G. 1923. prvi put je bio uveden za celu Orjunu »Praznik Žrtve«, koji se od tada redovito slavi. I Vidovdan je te godine bio svečano proslavljen od cele Orjune, a tako i Zrinjsko-Frankopanski dan. Te godine uvedene su i **uniforme** za akcione sekcije i ostalo članstvo, uregjeno je pitanje zastava, pitanje priznanja za borbu i za rad, i uveden je pravilnik za akcione čete.

Dalmacija, kao sedište Direktorija vrlo je živo radila. Osim Splita, isticao se naročito i Šibenik, radom Zlatka Kačića, Keslera i dr. Tamo je takogjer neko doba izlazio orjunaški glasnik »Soča« i bio priregjen veličanstveni slet severo-dalmatinskih Orjuna. U Splitu je te godine u ljetu posvećena zastava Mesnog Odbora, kojoj je kumovao presednik beogradske Orjune M. Radojlović, i koji je, burno pozdravljen, održao značajan govor. Svečanost je bila veličanstvena.

Da bi pokret uzeo korena i megju ženskima, osniva se **Ženska Sekcija**, čija prva glavna predsednica gja. Marija Buzolić, postaje član Centr. Odbora. Svi Oblasni, a i mnogi Mesni, osnivaju ženske sekcije, koje priregjuju predavanja, zabave, korisnice za Orjunu itd.

Srednjoškolske organizacije osnivaju se u Dalmaciji, Hrvatskoj i Sloveniji. Ali zbog naredbe min. prosvete, koji (radikal. homog. vlada) zabranjuje učešće djacima u Orjuni, nošenje značke itd., nailazi se na poteškoće, dizorijentaciju i slabljenje. Biće dužnost »Sav. Akad. Orjuna« da pokret među srednjoškolcima oživi.

Megjutim, približuje se i prvi kongres svih Orjuna u Splitu. Najpre je bio zakazan za I. X. 1922., ali radi tehničkih prepreka morao je biti odgogjen na 1. XII. Pripreme za kongres bile su opsežne i teške. Radilo se o tome, da se pokret definitivno uredi, da se izmeni statut, da se izabere novo vodstvo i da sam kongres bude jedna veličanstvena manifestacija. Predsednik Dr. Korolija već pre je bio najavio, da, radi svoje bolesti, nikako ne bi mogao da preuzme ponovo mesto predsednika, ali je stvar do kongresa, uza svu bolest, vodio neprekidno. Megjutim već od početka 1923. počeo je da aktivnije učestvuje u pokretu N. Bartulović, a u aprilu je bio kooptiran i u Centralni Odbor. Isto tako bio je kooptiran i prof. Roca. U to vreme stupa u dubrovačku organizaciju i Dr. Ljubo Leontić. Sad se je, sa Korolijom na čelu, konstituisao pripremni Odbor za kongres, i sva pažnja Direktorija i C. O. bila je usredotočena na taj posao. U pripremama za kongres učestvuju naročito živo: Korolija, Bartulović, Čulić, Čičin-Šain; Roca, Matošić, Krstulović, Bulat, Nani, Fabris i dr. Taj Odbor nastoji već naći i prikladnog kandidata za predsednika, i jednoglasno pade izbor na D.ra Ljubu Leontića. Čulić putuje u Dubrovnik da ga o tom obavesti i da ga pozove na saradnju u pripremama za kongres; od tada Leontić već živo učestvuje u pripremama.

XI

Od kongresa u Splitu do kongresa u Beogradu. (1. XII. 1923. - 31. V. 1925.)

Kongres u Splitu odregjen je za 1. decembra, za praznik Državnog Ujedinjenja. Već dan pre stizavali su lagjama i vlakovima delegati iz cele Države: iz Dalmacije, Slovenije, Hrvatske, Srema, Vojvodine, Srbije, Stare Srbije, Bosne i iz zarobljene Istre. Oko 170 mešnih Odbora poslalo je lično svoje delgate, a drugi su poslali punomoćja. Principovi rodni Hadžići poslali su četiri seljaka pod vodstvom brata Kašikovića. Oblasti su bile zastupane: po inž. Kranjcu i Šlajpahu (ljubljanska), Dr. I. Mogoroviću (beogradska), At. Ristiću i Vl. Bornemissi (zagrebačka), D. Jevgjeviću (novosadska), Andriji Damiću (sarajevska), Šobajiću (skopljanska) i Dr. Barbieri (splitska). Pukovnik Pavle Jurišić došao je kao delegat Narodne Obrane, a Dr. Ljubo Leontić, kao delegat Dubrovnika. Direktorij i Centralni Odbor bio je sav na okupu.

Kongres je trajao dva dana. Prvi dan je predsednik Dr. M. Korolija sa odličnim govorom otvorio kongres u prisustvu gradskih odličnika, a onda je sledilo svečano otkrivanje spomen-ploče Splićanima palim za Jugoslaviju (Dr. V. Alegretti, Lj. Buj, A. Mikačić, Lj. Kraus, Vl. Petretić, A. Ninčević, V. Milić, Ivo Juras). Svečanost je bila imponantna i ceo rodoljubni Split se pridružio Orjunašima u počasti za pale drugove. Ploču je otkrio sa zanosnim govorom Dr. Korolija, posle

čega ju je pozdravio u ime Šumadije puk. Jurišić, i konačno Dr. Leontić. Povorka, koja se pre otkrića razvila i obišla grad, bila je nada sve imponantna i mnogobrojna, a na čelu su joj išle 33 orjunaške zastave.

Drugi dan se je kongres nastavio. Iz izveštaja tajnika Dr. Krstulovića citiramo: »Danas deluje sedam Oblasnih Odbora, od kojih Skoplje ima 9 Mesnih Organizacija, Split 54 (i 20 povereništava), Novi Sad 41 (megju kojim 5 slovačkih!), Ljubljana 84, Zagreb 52, Sarajevo 20, i Beograd 36«. Glavni referati na kongresu bili su: Čičin-Šaina o programu pokreta, St. Roce o prosvetnom radu, Jevgjevića o organizaciji i disciplini, Dr. V. Matošića o štampi pokreta, M. Nani-a o finansiranju i N. Bartulovića o ideologiji i taktici. Referat Bartulovića bio je jednoglasno prihvaćen kao baza pokreta, a jednoglasno je prihvaćena i rezolucija kao zaključak iz tog referata (Ljubljanski Oblasni Odbor štampao je Bartulovićev referat u posebnoj brošuri). Na kongresu su, uz spomenute, govorili još Dr. M. Korolija, Dr. Leontić, puk. Jurišić, Ing. Kranjec (o neoslobodjenoj braći), F. Šlajpah, V. Bornemissa, J. Čulić, Gruber (iz Osijeka), B. Angjelinović, E. Bulat, Dr. Mogorović, Ristić, Šobajić, Martin Car (iz Crikvenice), Ante Bartulović (iz Opuzena) i ost.

Na kongresu je zaključeno da se reorganizira vodstvo. Na čelu pokreta stoji **Glavni Odbor**, čiji izvršni organ je **Direktorij** (7 lica). Glavni Odbor se sastoji iz svih članova Direktorija, svih predsednika Oblasnih Odbora i još po jednog člana Oblasnog Odbora, biranog »ad hoc« za svako zasedanje G. O. Za bolji kontakt sa prestolnicom osniva se **Prestolnička Sekcija Direktorija** (3 lica), koja je takogjer sastavni deo Glavnog Odbora, kao i delegat Orjune kod Narodne Odbrane u Beogradu. U pogledu štampe je zaključeno, da se prestane sa pojedinačnim izdavanjem

malih listića, a da se sva briga posveti glavnim organima, »Pobedi«, »Orjuni«, »Vidovdanu« i »Šumadijskoj Orjuni«. Zaključeno je u pogledu akcionih četa, da njihovo vodstvo ima dejstvovati po uputama političkog vodstva, a Velikog Čelnika bira Glavni Odbor na predlog oblasnih čelnika. Stvoreni su zaključci i u pogledu finansiranja pokreta, prosvetnog rada, agitacije i t. d.

Zatim je jedoglasno izabran novi Direktorij, i to: predsednik Dr. Ljubo Leontić, potpredsednik Niko Bartulović, gen. sekretar Dr. Vl. Matošić, gen. blagajnik Jerko Čulić, i članovi Direktorija: Dr. M. Korolija, Dr. V. Krstulović i Čiro Čičin-Šain. U prestolničku sekciju izabrani su Ing. M. Radojlović, D. Jevgjević i Dr. Mogorović. Novi predsednik Leontić bio je burno pozdravljen, a bivšem predsedniku Koroliji izražena je takogjer jednodušna hvala čitavog kongresa.

Rezolucija Kongresa glasi:

1. Verna svom idealu celokupnosti Jugoslavije, »Orjuna« će se svim silama boriti da se korigiraju svi oni međunarodni ugovori koji su nam otkinuli stotine hiljada naše jednokrvne braće, a koji su posledica tugjeg imperijalističkog nasilja i naše nesloge.

2. »Orjuna« opetovano naglasuje da je ona potpuno samostalna, nezavisna, vanpartijska i nadpartijska organizacija svih čestitih, borbenih i svesnih Jugoslovena, te je prema tome njen rad prost od svakog partijskog, plemenskog, klasnog ili verskog uticaja.

3. Politika »Orjuna« jest jugoslovenska, te ide u prvom redu za okupljanjem svih nacionalističkih snaga; — koliko za okupljanjem intelektualaca koji za narodno jedinstvo osećaju, u cilju stvaranja jedne unitarističke intelektualne većine, kao vodiljice nacionalističke borbe, — toliko i za okupljanjem građanstva, radništva i seljaštva, time što će jedinstvenom taktikom, radom i odlučnošću sve učiniti da zavedene delove naroda oslobodi separatističkih i defetističkih uticaja, smatrajući da je jaka država nemoguća bez nacionalno svesnog i u njegovim opravdanim zahtevima zadovoljenog seljaštva, radništva i građanstva.

4. Kongres »Orjune« protestira protiv svakog sumničenja, da bi njegovo delovanje bilo vogjeno bilo kakovim pogodovanjem ovog ili onog plemena ili partije, i konstatira da u rad »Orjune« mogu i moraju imati poverenje, jednako svi čestiti Srbi-Hrvati-Slovinci, koji za narodno jedinstvo osećaju.

5. Prema svim iskreno nacionalnim strankama i grupama »Orjuna« će voditi politiku ozbiljne i nepristrane kritike, ali i oštre borbe proti svim lošim pojavama i tendencijama u tim strankama. Proti svim nenarodnim, separatističkim i defetističkim strankama, kao i proti izdajničkim elementima, »Orjuna« će braniti svim svojim raspoloživim snagama i prikladnom taktikom čast, dostojanstvo i interese naroda i države, te krvavo stečene plodove oslobogjenja i ujedinjenja.

6. Ubegjena u to, da jalovim, partizanskim i ličnim natezanjima predratnih mentaliteta i grupacija ne će nikada naša država izići iz krize, »Orjuna« hoće da uvede u naš javni život što više novih, odlučnih i sposobnih sila, koje imaju potpuno pravo na to, i koji će najviše pomoći da se taj javni život očisti od loših, partizanskih i plemenskih režima, od nerada, korupcije i plemenskih sporova, te od loše administracije, defetizma i apatije.

7. Delovanje »Orjune« jest kulturno, socijalno i ekonomsko te će, gledajući realno na sve probleme današnjice, zauzimati i prema njima svoje stanovište:

a) »Orjuna« naročito traži poboljšanje naše nastave i što jače širenje kulture u svim narodnim slojevima. Ona sama će u svojim redovima odgajati što veći broj jakih kulturnih pojedinaca, a u narodnim masama će agitacijom i prosvetnim radom širiti znanje, plemenitost, čovečnost i nacionalizam;

b) »Orjuna« traži da se materijalni i društveni položaj svih intelektualnih radenika, a naročito javnih činovnika i zvaničnika obezbedi, tako da će sve svoje sposobnost moći da posvete obavezama svoga položaja;

c) »Orjuna« smatra da se agrarni problem, koji je kroz vekove kočio naš politički i ekonomski život, i koji je kroz poslednjih pet godina, usled nesposobnosti i nesavesnosti merodavnih faktora, upropastio egzistenciju čitavih porodica teških i posednika, mora neodgodivo i konačno da reši u pravcu ekonomskog napretka i socijalne pravde;

d) U radničkom pitanju »Orjuna« će se zalagati za sve opravdane zahteve i potrebe naroda, koje su u suglasnosti sa interesima nacije i progressa;

e) Smatrajući da je u interesu nacije naša ekonomska samostalnost, »Orjuna« će se boriti protiv svakog nametanja i

uplitanja stranih interesa u naš privredni život, te će raditi sve da se naša industrija, trgovina i obrt emancipiraju od svih tih stranih uticaja, i da posluže ekonomskom i kulturnom procvatu Otadžbine;

f) Isto tako će u svim socijalnim pitanjima, koja su od vitalnog interesa po našu naciju, kao što je udovoljenje opravdanim zahtevima ratnika, dalje: dobrovoljaca, četnika, penzioniraca i ostalih zapostavljenih slojeva naroda, — zauzimati odlučan stav.

8. Konačno »Orjuna«, kao borbena nacionalistička organizacija, naglašuje disciplinu, red i pozitivan rad u svojim redovima, kao prvi uslov za postignuće gore spomenutih ciljeva. Njeno nastupanje uvek će biti samosvesno i odlučno, ali trezveno i dostojanstveno, tako da čim pre okupi u svoje redove sve čestite i svesne Jugoslovene.

Odmah na I. redovitoj sednici Glavnog Odbora, držanoj u Splitu posle kongresa, bilo je zaključeno, da će u sedištu Direktorija, u Splitu, zamenjivati predsednika Leontića, potpredsednik Bartulović, sve dotle dok Leontiću ne bude omogućeno da se, obzirom na teške stanbene prilike, preseli sa obitelji i kancelarijom u Split. Megjutim, uza sve to, Leontić je i iz Dubrovnika neprestano bio u kontaktu sa Direktorijem, učestvovao je u svakom važnijem poslu, a naročitim marom i ljubavlju posvetio se, da reši jednom neprestanu finansijsku krizu Direktorija i pokreta uopšte, te da nadoveže veze Orjune sa Organizacijom »Jug. Nar. Obrane« u Južnoj Americi, koja je i za vreme rata i uvek najveće usluge činila narodnoj stvari.

Istorijat pokreta od splitskog kongresa do danas suviše nam je bliz za jedno kritičnije promatranje, a budući da je autor ovog prikaza bio, uz Leontića, u tom razdoblju na vodstvu pokreta, ne bi želeo da bude manje objektivan, i zato će ovde to razdoblje biti opisano samo sumarno i osvetljeni samo najmarkantniji dogogjaji.

Naglašena neodvisnost pokreta od svih partija, izrečena na kongresu, zavela je prestavnike t. zv.

»srednje linije«, te su u novinskim kometarima o kongresu tumačili to kao približavanje Orjune »srednjoj liniji«. Odmah se Bartulović u »Pobedi« ograđuje najodlučnije protiv toga, osugjujući naročito neagilnost, neodregjenost i jalov kritičizam tih »srednjih linija«. Inače štampa je, i domaća, pa čak i talijanska, popratila kongres sa velikim interesom. »Pobeda« se reorganizira. Nju je već dugo vreme pre kongresa uređivao vešto Ivo Lachman, pa od sada, uz njega, dolazi kao glavni direktor lista Bartulović, koji mu daje ton i smer.

Oblast splitska ponovo se reorganizira i predsednikom biva biran Dr. I. Barbieri, potpredsednikom M. Nani, a odbornicima: Dr. Uroš Kraljević, g.ja Buzolić, g.jica Nada Radić, Ivan Alfirević (vrlo agilni vogja odlične Orjune u K. Sućurcu), Kruno Bonaći (blagajnik), Dinko Tomašić, Mirko Krstulović, P. Šegota, Lj. Petrić, O. Lachman, B. Kovačević, Stj. Bjelovučić, Dr. K. Jerković, A. Makale, Dr. P. Tripalo i Dr. Vj. Franceschi. D.ru Leontiću biva priregjen na povratku u Dubrovnik veličanstveni doček pa se drži zbor, na kojem govore Leontić, puk. Jurišić i Jevgjević. Praznik Ujedinjenja (1. XII.) proslavljen je na dan kongresa naročito svečano u svim Oblastima, pogotovo u Sloveniji i Vojvodini.

Posle kongresa sve Oblasti prianjaju živo za rad. Već na 1. januara 1924. drži Orjuna sa Nar. Obranom i četnicima veliki zbor u Somboru (govore Jurišić i Jevgjević), a zatim u Gložanima, itd. Radi govora na zboru u Gložanima biva Jevgjević optužen ništa manje nego po zakonu o zaštiti države (zato jer je oštro kritikovao rad ondašnje radikalske vlade!), no vlast doživi time samo blamažu za sebe.

Direktorij u januaru provagja zaključke kongresa o finansijskoj organizaciji, izdava nove legitimacije i markice, osniva Centralnu Sekciju za štampu, izdaje

pravilnik za isključenje članova itd. U januaru prvi put posećuje ponovno Leontić Split i drži vrlo uspelu konferencu. Dalmatinske organizacije se redom reorganizuju, a Čičin-Šain drži uspeli zbor u Trogiru.

U februaru drži ljubljanska Oblast veliki zbor u Celju. Biva birana nova uprava, u kojoj se naročito ističu, pored predsednika Kranjca, još F. Šlajpah, B. Borštnik, Znideršić, Zalar, Zajc, Podkrajšek, Šnuderl, Tonja, Galzigna i dr. Posle skupštine razvila se veličanstvena manifestacija. U Sloveniji razvijaju sada živu delatnost Kranjec, Šlajpah, Znideršić i dr. a za kratko se osniva i ekspozitura Oblasnog Odbora u Mariboru, koja će se kasnije pretvoriti u zasebnu Oblast. U martu započinje u Ljubljani i akcija oko osnivanja »Ekonomске Orjune«.

U februaru (9) umre u Mostaru veliki naš pesnik i zanosni prijatelj Orjune Aleksa Šantić, i Orjuna učestvuje njegovom pogrebu, na kojem drži Leontić krasan govor. Posvuda Orjuna drži komemoracije o Šantiću.

Na 24. februara održana je II. sednica Glavnog Odbora Orjune, i to u Beogradu. Predsedao je Čulić, a bili su prisutni delegati svih Oblasti. Zaključeno je da se svečano proslavi desetgodišnjica sarajevskog atentata, da se podupre akcija »Ekonomске Orjune« u Ljubljani, da Orjuna uzme inicijativu da se po celoj državi proslavi 1000-godišnjica hrvatskog kraljevstva i da se ne dozvoli, da separatisti i austrijanci tu narodnu slavu iskoriste u svoje svrhe. Osnovana je nova Oblast u Mariboru, i izabran je Velikim Čelnikom akcionih četa Orjune junački borac i nacionalni radnik. Vojvoda Ilija Trifunović-Birčanin, čiji je izbor čitava Orjuna pozdravila sa najvećim zanosom. Sa sednice je izdano saopštenje koje osugjuje, i plemensku politiku homogene radikalne vlade i šurovanje sa Radićem opozicionog bloka, a osugjuje i korupciju.

Istodobno je zaključeno da »Šumadijska Orjuna« pre-
gje iz Kragujevca u Beograd, a urednik joj je Boško
Mašić.

U martu splitska Mesna Orjuna otvara svoju čita-
onicu, kojom prilikom govore Leontić i Bartulović.
Leontić u »Pobedi« od 1. II. piše sjajan ideološki čla-
nak o bitnosti i značenju Orjune. I Orjune u Beogra-
du, Sarajevu i još neke otvaraju svoje čitaonice, a
agitacija se neprestano provodi. Orjuna ustaje protiv
prepuštanja Rijeke Talijanima i drži velike zborove,
naročito u Sloveniji, u Zagrebu i Dalmaciji, a u Baškoj
se drži vrlo uspeli zbor delegata iz Hrv. Primorja.

Megjutim dolazi do krize, usled dolaska Radiće-
vaca u Beograd, i do rascepa u demokratskoj stranci.
Obzirom na politički položaj sazvana je vanredna sed-
nica Glavnog Odbora u Beogradu za 6. IV., kojoj pred-
seda Leontić, a zastupani su svi Oblasni. Sa sednice je
izdato saopštenje, u kojem se ponovno naglašava stav
nezavisnosti prema vladi i prema opozicionom bloku,
a u dolasku Radićevaca u Beograd vidi se samo po-
bedu unitarističke koncepcije Orjune i poraz separa-
tizma. Nareguje se akcionim četama da muški suzbi-
ju svaki pokušaj separatista ili ekskluzivista i nagla-
šuje se potreba da Orjuna okupi sve svesne Jugoslo-
vene u svoju sredinu. Još pre ove sednice, na 6. IV.,
konačno je likvidiran komesarijat u zagrebačkoj Obla-
sti te je izabran novi Oblasni Odbor, u koji su ušli,
kao predsednik agilni i odlučni Inž. Ilija Čavlina, za-
tim Dr. Saša Štulhofer, Dr. Dane Angjelinović, Vl.
Bornemissa i dr., a kao oblasni čelnik Bere Angjeli-
nović. U Zagrebu je Orjuni naročito težak teren. Retki
su koji je podupiru. Jedino »Pokret« zna da se zauzme
za Orjunu, a u g. 1923. izdaje »Pokret« i posebni broj
posvećen Orjuni, sa priložima Ante Kovača, D. Angje-
linovića, Štulhofera, Tomašića, Bogdana Price, E. Bu-
lata, Hele Valentić, B. Angjelinovića i dr.

April 1924. je uopšte vrlo buran za Orjuna. Sem sednice Glavnog Odbora i Zagrebačke Oblasti te zbora u Baškoj, opaža se živ pokret radnika za Orjuna u Zagrebu, konstituiše se akademski klub Orjuna u Ljubljani (već pre u Zagrebu), drže se skupštine i osnivaju nove organizacije. Dolazi do fuzije izmegju »Šumadijske Orjune« i »Vidovdana«. Rad Orjune izaziva pojačanu mržnju protivnika i tako padaju prve naše žrtve posle kongresa. Istoga dana (14 IV.) bio je u Dubrovniku ubijen od Hanaovaca **Franjo Siaus**, i u Tovariševu od Srnaovaca **Toša Radojčin**, ugledni ekonom i vatreni Orjunaš, i to na najzverskiji i mučki način. U isto vreme bio je od komunista ranjen u Brodu Gjorgje Maletić, a u Dubrovniku od Hanaovaca Gjuro Kolendić. Kad su kačaci u aprilu g. 1924. prodrli u Bitolj, najsmelije im se opro vogja tamošnje Orjune, naš odlični radenik Mihajlo Reljić i pri tom bio teško ranjen.

Žrtve izazivaju samo pojačanu akciju Orjune. U Split dolazi Veliki Čelnik Birčanin, da se dogovori sa Direktorijem, i tako su poduzete sve mere za obranu članstva i borbu sa neprijateljima. Orjuna posvuda drži komemoracije mučenicima i pokret se širi. Prilikom dolaska vojvode Birčanina i vojvode Koste Pečanca u Dalmaciju, Orjuna drži velike zborove u Splitu, Dubrovniku, Sarajevu i njihovoj okolini, na kojima govore pored njih, Leontić, Bartulović i dr. Vojvode bivaju posvuda zanosno dočekani.

Prilikom desetgodišnjice smrti Jovana Skerlića, Orjuna drži po čitavoj zemlji komemoracije. St. Roca izradio je popularno predavanje o Skerliću, koje se razaslalo svima organizacijama. Osobito su uspele komemoracije u Novom Sadu, Ljubljani, Splitu (govorio Bartulović) i Skoplju (prof. Dr. Bulat).

Megjutim dolazi do novih borba. U Šibeniku se Orjuna odupire izazovima Talijana, u Senti bivaju

ranjeni od Srnaovaca Bor. Nešić i Gj. Plavšić, a u Splitu komunisti mučke napadoše na vodju mesne akcione Jozu Šegvića, zatim na J. Zlodru, B. Roju, M. Ferića i D. Lukića, i teško ih raniše. Orjunaši tada prelaze u živu kontraakciju i svladavaju protivnike. U Sloveniji se naročito živo radi. Rázviće barjaka u Poljanskoj Dolini i veliki zbor u Škofjoj Loki znače velike uspehe. Ali baš zato protivnici, kad ne mogu drugačije, hoće silom da spreče Orjuna u njenom radu. Besni su i komuniste i klerikalci, jer i jednima i drugima Orjuna oduzima teren, osnivanjem radničkih i seljačkih organizacija.

Tako dolazi do posvete barjaka radničke Orjune u Trbovlju na 1. juna 1924. Komunisti i nemškutari, ljuti što im Orjuna otima ljude baš u radničkom Trbovlju, organiziraju nečuveno zločinstvo. Kad je veličanstvena povorka prolazila mirno ulicama, kličući Jugoslaviji i Kralju, navališe na nju komunisti iz zasede bombama i revolverima, ne imajući obzira ni prema ženama koje su išle u povorci. Odmah padoše mrtvi najbolji naši drugovi u Sloveniji, neumorni i idealni **France Šlajpah**, magister farmacije, zatim oblasni čelnik, junački dobrovoljac iz Pivkovog bataljona **Stanko Znideršić**, i barjaktar Orjune u Šiški, mladi i zanosni **Žarko Boltavzar**. Uza sve žrtve, Orjunaši se ne smetoše, već pod vodstvom predsednika Kranjca i zagrebačkog oblasnog čelnika Bere Angjelinovića pregjoše u obranu i junački rasteraše komunističke zlikovce. U okršaju je bilo ranjeno još nekoliko Orjunaša (Lebar, Petrić, Kukec i dr.), a od protivnika pali su 4 mrtva i nekoliko ranjenih. Nad mrtvim našim drugovima izvršen je bagoslöv barjaka do kraja, a zatim su žrtve prenesene u Ljubljanu, gde im je priregjen pogreb tako veličanstven, da ga Ljubljana ne pamti sličnog. Oko 20.000 duša je učestvovalo pogrebu, a u ime Direktorija došao je Veliki Čelnik Birča-

nin. Nad grobovima su govorili Birčanin, Kranjec, Levstik, te predstavnici svih nacionalnih društava. Čitava nacionalna javnost i štampa ustala je protiv zlikovaca, a u Sloveniji su žrtve donele nove hiljade i hiljade članstva Orjuni. Klerikalci i separatisti nastojali su da obrane ubojice, a u tom im se pridružila na žalost i stanovita liberalna štampa, ali su Leontić i Bartulović u dokumentovanim člancima (u »Politici« i »Novoj Evropi«) potisnuli tu kampanju. Sudska istraga dokazala je najbolje na kome je krivnja, te su komunisti osugjeni, a svi Orjunaši oslobogjeni.

Dogogjaji u Trbovlju daju novog impulsa svim našim organizacijama. Sve reagiraju i drže zborove, te komemoracije. Bartulović putuje u Beograd radi Trbovlja, a u Sarajevo je sazvana **III. red. sednica Glavnog Odbora** za 21. juna. Predseda Leontić, i pored unutarnjih redovitih pitanja pokreta, naročito se raspravlja o akciji protiv neprijatelja, protiv komunista i separatista. »Narodna Odbrana« izjavljuje solidarnost sa Orjunom u borbi. Naročito Slovenija prelazi u junacku protuakciju i komunisti, skupa sa klerikalcima, sterani su brzo u mišje rupe. Bartulović u ime Orjune učestvuje veličanstvenom mitingu Narodne Odbrane u Skoplju, pod predsedanjem vojvode Stepe Stepanovića, i drži govor, koji je bio naročito srdačno primljen.

Na Vidovdan 1924. Orjuna je proslavila, ne samo stari nacionalni praznik, nego i **desetgodišnjicu junackog čina svog predratnog druga Principa**. Proslava se obavila u svim organizacijama, ali je najveličanstvenija bila u Ljubljani, Splitu, Beogradu, Novom Sadu, Dubrovniku i Sarajevu. U Ljubljani je, naročito posle dogogjaja u Trbovlju, proslava imala da bude i manifestacija orjunaške snage protiv svih neprijatelja. U ime Direktorija došao je Bartulović, a iz Zagreba Bere Angjelinović. Bakljada u oči Vidovdana

i veličanstvena povorka na Vidovdan brojile su na hiljade i hiljade članstva, a cela Ljubjana kao da je učestvovala u slavlju. Obavljena je poseta grobovima Šlajpaha, Znidaršića i Boltavzara i održan veličanstveni zbor, kojem je učestvovalo preko 15.000 ljudi. Govorili su Bartulović, Kranjec, Angjelinović i Ristić.

U Splitu je manifestacija bila impozantna, a na Narodnom Trgu su govorili Leontić i Dr. Vl. Matošić. U Beogradu se održao zbor pred Kneževim spomenikom. Učestvovalo je oko 3000 ljudi, a govorili su Radjlović i vođa akcije Uroš Bijelić, te u ime četnika i Narodne Odbrane kap. Nedić i Dušan Ilić. U Novom Sadu su govorili Birčanin, Jevgjević i Rendulić (3000 ljudi), a u Sarajevu je proslava skopčana bila sa sve-sokolskim sletom, te je Orjuna iskazala naročitu počast grobovima atentatora.

U julu beleži »Pobeda« već prve lepe glasove o akciji Orjune za vezu sa našim iseljenicima u Americi. Lupisov »Hrvatski Glasnik« piše simpatično o Orjuni, a iz Južne Amerike, iz Valparaisa prima Dr. Leontić prvi novčani prilog i pozdrav za Orjunu od kapetana Dabinovića, po kojemu su Jugosloveni iz Chile poslali novčane doprinose, sakupljene prilikom dolaska na Pacifik prvog našeg parobroda sa jugoslovenskom zastavom. U augustu javlja ponovno »Pobeda« o novim većim priložima i pozdravima iz Chile (naročito Antofagasta). I od tada to ide dalje. Naši južno-američki iseljenici, većinom svesni Jugosloveni i čestiti radnici, brzo uvigjaju, da je u Orjuni nada Jugoslavije; a videći joj na čelu Dr. Leontića, čiji rad, čestitost i sposobnost oni svi znaju, ti naši iseljenici sve više prianjaju uz Orjunu i podupiru je, a naročito odlični naš rodoljub **Franjo Petrinović**, koji sav svoj veliki ugled ulaže da podupre našu organizaciju. U septembru 1924. g. Petrinović je upravio i vrlo značajno pismo Dr. Leontiću u pogledu Orjune i njenog ra-

da, pa je Dr. Leontić to pismo publikovao skupa sa svojim odgovorom u posebnom broju »Pobede« od 20. IX., koji je posvećen baš prekooceanskoj braći. Od tada su veze Orjune sa Amerikom vrlo žive, tamo se osnivaju naše organizacije i širi se »Pobeda«.

Megjutim je Orjuna imala jednu novu žrtvu. U Brodu je ubijen od komunista brat **August Migić**, baš na sam Vidovdan. Orjuna učestvuje otkriću spomen ploče Draškoviću u Delnicama, gde govori Čavlina. U augustu radićevci ubijaju odličnog borca **Antu Čičin-Šaina** u Vodicama, a prilikom sokolskog sleta u Zagrebu, hanaovci navaljuju na Sokolaše i Orjunaše. U odbrani života B. Angjelinović ubije hanaovca Zovka. U augustu je svečano posvećena zastava u Sinju i održan veliki zbor, na kome govore Leontić i Bartulović.

U to vreme ministar unutrašnjih dela **Nastas Petrović** proganja Orjuna gde može, dočim Radićevci uživaju potpunu slobodu. Počinju opet tvorni napadaji na naše članove. Zabranjena nam je skupština u Makarskoj i u Zagorju, a u septembru je uapšen, na zahtev klerikalaca, predsednik **Ijubljanske Oblasti**, **Marko Kranjec**. No Orjuna se ne da. **Bartulović** polazi u Beograd te skupa sa **Birčaninom** i **Radojlovićem** protestiraju protiv zabrana, tako da je kasnije posveta zastave u Makarskoj bila dozvoljena i uspela veličanstveno.

Na 7. septembra zakazana je u Novom Sadu **IV. redovita sednica Glavnog Odbora**, uz veliki slet Vojvogjanskih Orjuna. Predsedao je **Bartulović**, a bili su prisutni delegati svih Oblasti. Sednica je naročito uzela u pretres rastuću bahatost radićevštine, te je u tom smislu glasovala oštru rezoluciju. Isto je tako konstatovala neosnovanost kleveta protiv Orjune. Naglašeno je naročito da Orjuna, obzirom na partijsku rasparčanost jugoslovenskih redova, ima da sama

okupi sve Jugoslovane u svom krilu, te je odlučeno po-vesti živu akciju u tom pogledu. Još pre ove sednice izvedene su neke promene u Oblasnim Odborima; tako su u novosadski odbor ušli prof. Malin i Dr. Tabaković, za Oblasnog čelnika u Splitu je izabran Valentin Žic, a za predsednika Oblasti Dr. Ivo Petković. U Beogradu su se Orjune počele organizirati po kvartovima.

Slet Vojvoggjanskih Orjuna uspeo je vanredno. Velikom mitingu na glavnom trgu učestvovalo je preko 5000 ljudi, a govorili su Jevgjević, Bartulović, Birčanin, Kosta Pećanac, Radojlović i Kranjec. Najbrojnije su delegacije bile iz Slovenije i Sarajeva, pod vodstvom Damića. Istog dana je otkriven i spomenik bratu Radi Filipoviću, kod čega je govorio Dr. V. Matošić.

U oktobru dolazi u Jugoslaviju naš odlični prijatelj iz Južne Amerike, Frano Petrinović, pa mu Orjuna u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani spremi srdačan doček. Ovom prilikom g. Petrinović upoznava se поблиže sa radom Orjune, posećuje naše organizacije, razgovara sa istaknutijim članovima Orjune, kojoj davalčno veliku potporu, a odmah po dolasku u Valparaiso, zajedno sa gg. Paskom Baburicom, Lukinovićem i dr., šalje izdašnu pomoć, bodreći Orjuna na rad i ustrajnost u borbi. Lični primer gg. Frana Petrinovića, Paska Baburice, Lukinovića i dr., kao i uopšte odaziv i pomoć Juoslovena u Americi daju novi podstrek celoj Orjuni i po svoj Jugoslaviji oseća se od tada najživlja aktivnost u radu i vera u konačni uspeh.

Orjuna učestvuje u prenosu kostiju narodnog mučenika Mate Brničevića iz Kotora u Poljica, u čehoslovačkoj svečanosti u Kragujevcu, u četničkim svečanostima u Skoplju i Štipu, te ima sjajne uspehe kod izbora u Mariboru i u Celju. U novembru je hanaovačka rulja demolirala prostorije zagrebačke Orjune,

a u Bitolju pokušao je atentat na našeg odličnog člana Hadžipopovića, direktora »Južne Zvezde«.

Za 29. novembra sazvana je u Splitu V. redovita sednica Glavnog Odbora, pod predsedanjem Leontića. Odlučeno je, izmegju ostalog, obzirom na skore izbore u februaru 1925. da svaki član, u cilju borbe protiv separatista, ima da izvrši pravo glasa, a zabranjuje mu se da glasa za listu, koja nije na principu narodnog i državnog jedinstva. Započete su pripreme za Kongres u Beogradu.

Praznik Narodnog Ujedinjenja (1. XII.) proslavila je Orjuna svečano u celoj državi, naročito u Splitu, gde je na Narodnom Trgu sazvan veličanstven zbor na kome su govorili Ministar n. r. Biankini, Vojvoda Bircanin i Bartulović. U decembru se osniva u Beogradu Akademska Orjuna, te su održani veličanstveni zborovi u Starom Bečeju (otkriće spomenika Kralju Petru), u Dubrovniku, u Neretvi, u Kaštelima itd. Na procesu radi Trbovlja rešeni su naši, te su Kranjec, Verbić i Reja pušteni na slobodu posle nekoliko meseci zatvora. Na Oblasnoj sednici u Ljubljani izabran je novi Oblasni Odbor, u koji ulaze Kranjec, Vl. Levstik, Dr. Vl. Knaflič, Dr. Tone Jamar, Ivan Škerjanc, Andrej Verbić i S. Zajec. U Novom Sadu održana je takogjer oblasna skupština, te su izabrani za predsednika Dušan Kovačević, a za odbornike prof. Malin, Jevgjević, Bogdanović, Urlep i dr.

Od 1. januara 1925. počinje »Pobeda« izlaziti 2 puta sedmično, a uskoro počinje uz nju da izlazi i pučki list »Razgovor«. Direktorij počinje izdavati brošure i knjige, i to kao prvu knjigu »Jugoslovenstvo kroz istoriju« od prof. I. Malina. Redakciju »Pobede« preuzeo je već polovinom 1924. Ćiro Čičin-Šaić, koji uređuje i edicije. U Novom Sadu je izdao i D. Jevgjević svoje izabrane članke o Orjuni. Kao redoviti član redakcije »Pobede« radi naročito Dr. M. Korolija.

U god. 1925. pokret se živo i rapidno širi. Naročitu i pojačanu agilnost pokazuju zagrebačka i beogradska oblast. Zagrebačka Oblast sa ing. Čavlinom i Dr. Sašom Štulhoferom na čelu razvila je baš u poslednje vreme veliku delatnost, osnivajući vrlo dobre Orjune u samim centrima Radićevštine. To znači veliki uspeh. Isto tako i Beogradska Oblast imala je lepe rezultate, i u Beogradu i u okolini, te svake nedelje drži zborove i agitira. Tamo je početkom g. 1925. izabran oblasnim čelnikom Svet. Despotović, a živo deluju još Bijelić, Anastasjević, Bonaći, Radonjić, Šifer, Borković, Sr. Milojević, Ivačković i dr. U Mariboru je takogjer reorganiziran Oblasni Odbor, sa predsednikom Dr. Šnuderlom i oblasnim čelnikom Irgolićem, koji živo radi. Ljubljana, Novi Sad i Split deluju uvek marljivo.

Na 1. II. bila je veličanstvena proslava blagoslova prve Orjunaške zastave u Beogradu, pod vodstvom M. Radojlovića i Birčanina. Na 20. II. preselio se stalno iz Dubrovnika u Split predsednik Direktorija Dr. Ljubo Leontić, i time je dana mogućnost za daleko intenzivniji rad vodstva. Leontić se sa svim žarom baca na rad za kongres, te drži zborove u Imotskome, Šestanovcu, Sinju, Trogiru, Splitu, Kaštelima itd.

Za 20. marta zakazana je VI. redovita sednica Glavnog Odbora u Ljubljani, kojoj predsedava Leontić. Zaključeno je da Vel. Kongres svih Orjuna u Beogradu bude na 31. maja 1925., te su odregjene sve pripreme za kongres. Dan pre bila je posveta barjaka akademske Orjune u Ljubljani, kojoj je učestvovao Veliki Čelnik Birčanin. Na večer je bio zbor u Ljubljani, na kojem su govorili Kranjec, Leontić, Bartulović i Jevgjević. Na 22. marta bilo je svečano posvećenje zastave u Mariboru, kome je učestvovalo oko 10.000 duša, a govorili su Leontić, Borko, Kranjec i E. Bulat.

Na 21. marta održan je u Ljubljani i kongres Akademskih Orjuna, te osnovan »Savez Akademskih Orjuna« sa P. Šegotom, kao predsednikom.

U aprilu pogiba od nagle smrti u Beogradu agilni prijatelj Orjune i junački borac puk. Pavle Jurišić, i Orjuna mu iskazuje vidljivu počast pri pogrebu.

U Splitu su na 19. aprila blagoslovljene prve četničke zastave sa velikim zborom na Peristilu, a istoga dana održana je i oblasna skupština, te je predsednikom izabran Dr. V. Matošić, a u Odboru M. Nani, Dr. E. Bulat, Kruno Bonaći, Marija Buzolić, Dr. Uroš Kraljević i V. Žic. Istodobno je Direktorij odlikovao prve osnivače Orjune iz g. 1921., i druge zaslužne članove. Za 18 maja odredjen je blagoslov barjaka u Kaštelima, a za isti dan i pokusni nastup vojvogjanskih bataljona.

Sadržaj

	Strana
Predgovor	5
I. Napredna omladina	7
II. Počeci nacionalističke omladine	14
III. Ujedinjena nacionalistička omladina	22
IV. God. 1914. — Ujedinjenje celokupne omladine . .	32
V. Sarajevski atentat	43
VI. Omladina u tamnicama i na fronti	49
VII. Omladina u emigraciji	59
VIII. Bugjenje i oslobogjenje. — Pokušaji ponovnog okupljanja omladine	71
IX. Počeci Orjune. — „Jug. napr. nacionalna omladina“	80
X. „Orjuna.“ — Do kongresa u Splitu 1. XII. 1925 . .	94
XI. Od kongresa u Splitu do kongresa u Beogradu .	111

